

ACADEMICA

REVISTĂ EDITATĂ DE ACADEMIA ROMÂNĂ

DIRECTOR: ACAD. IONEL-VALENTIN VLAD, PREȘEDINTELE ACADEMIEI ROMÂNE

Nr. 2
FEBRUARIE 2015
Anul XXV
292

DIRECTORI:

Acad. Mihai DRĂGĂNESCU
(director fondator)
octombrie 1990 – ianuarie 1994

Acad. V.N. CONSTANTINESCU
februarie 1994 – ianuarie 1998

Acad. Eugen SIMION
februarie 1998 – aprilie 2006

Acad. Ionel HAIDUC
mai 2006 – aprilie 2014

Acad. Ionel-Valentin VLAD
mai 2014 –

CONSILIUL EDITORIAL:

Acad. Ionel-Valentin VLAD
Acad. Dinu C. GIURESCU
Acad. Cristian HERA
Acad. Bogdan C. SIMIONESCU
Acad. Alexandru SURDU
Acad. Victor VOICU
Acad. Dan BĂLTEANU
Acad. Alexandru BOBOC
Acad. Solomon MARCUS
Acad. Ioan-Aurel POP
Acad. Eugen SIMION
Acad. Răzvan THEODORESCU
Constantin IONESCU-
TÂRGOVIȘTE, membru
corespondent al Academiei Române
Maria ZAHARESCU, membru
corespondent al Academiei Române

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Redactor-șef
Dr. Narcis ZĂRNESCU

Secretar de redacție
Sofia ȚIBULEAC

Redactori I
Elena SOLUNCA-MOISE
Mihaela-Dora NECULA

SECTOR TEHNIC:

Tehnoredactor
Stela ȘERBĂNESCU

Operatori-corectori
Aurora POPA
Ioneta VLAD

SESIUNEA STRATEGIA DUNĂRII

Cristian Hera, Simpozionul „Cercetări integrate în Bazinul Dunării“	5
Cristina Sandu, Programul „Sturion 2020“ pentru conservarea sturionilor în Bazinul Dunării și zona adiacentă a Mării Negre	7
Mădălin Enache, Reabilitarea, consolidarea, modernizarea și dotarea Stațiunii de Cercetări Ecologice Sulina – ResBioClim	10
Radu Săgeată, Euroregiunile de cooperare transfrontalieră din Bazinul inferior al Dunării	12

SUB CUPOLA ACADEMIEI

Cristian Hera, Academicianul Liviu Constantinescu – astrul geofizicii românești	15
Dan Bălțeanu, Cercetarea interdisciplinară a mediului în preocupările academicianului Liviu Constantinescu	16
Dorel Zugrăvescu, O sută de ani de la nașterea academicianului Liviu Constantinescu	18
Andrei Soare, Academicianul Liviu Constantinescu – fondatorul Observatorului Național Geomagnetic Surlari	20
Alexandru Zub, Dezbateri europeniste la Academie	24
Nicolae Anastasiu, Resursele minerale – un potențial uitat!	25
Mircea Duțu, Constantin Bosianu – personalitate complexă a științei, învățământului și culturii juridice românești	33

IN MEMORIAM – MIHAI EMINESCU

Alexandru Surdu, Hiperexactitate și perfecțiune la Mihai Eminescu	40
Irinel Popescu, Geniul și boala	45

CONFERINȚE LA ACADEMIA ROMÂNĂ

Tiberiu Schatteles, Studiul economiei, sinteza unei aventuri	48
Aurel Iancu, Pionierat în abordarea și dezvoltarea economiei analitice în România	56

SESIUNEA PAUL IORGOVICI – 250

Păun Ion Otîman, Paul Iorgovici – reprezentant al iluminismului românesc	60
Crișu Dascălu, Arhitectura europeană a unui proiect național	61
Nicolae Bocșan, Paul Iorgovici și începuturile mișcării naționale din Banat	63
Doina Bogdan-Dascălu, Identitatea observațiilor de limbă rumânească	67
Ioan David, Intenții ziaristice în secolul al XVIII-lea. Contribuția lui Paul Iorgovici	69

ANIVERSĂRI

Păun Ion Otîman, Profesorul Vasile Stănescu – nouă decenii de viață exemplară	73
Ion Chițescu, Nicolae Dinculeanu – 90 de ani	74

DOCUMENTAR

Silviu Costachie, Nicolae Damian, Viorel Paraschiv, Restructurarea industriei românești în perioada postcomunistă (I)	76
--	----

EVOCĂRI

Zeno Gârban, Prof. dr. doc. Benedict M. Menkeș – fondatorul Centrului de Embriologie Normală și Patologică din Timișoara al Academiei Române	80
Petre Dan-Străulești, Titu Maiorescu versus D.A. Sturdza	85
Viorel Cosma, Constantin Erbiceanu, un precursor valoros al bizantinologiei noastre muzicale, dar nedreptățit de istorie	89
Laurian Stănculescu, Constantin Brâncuși – un document istoric	95

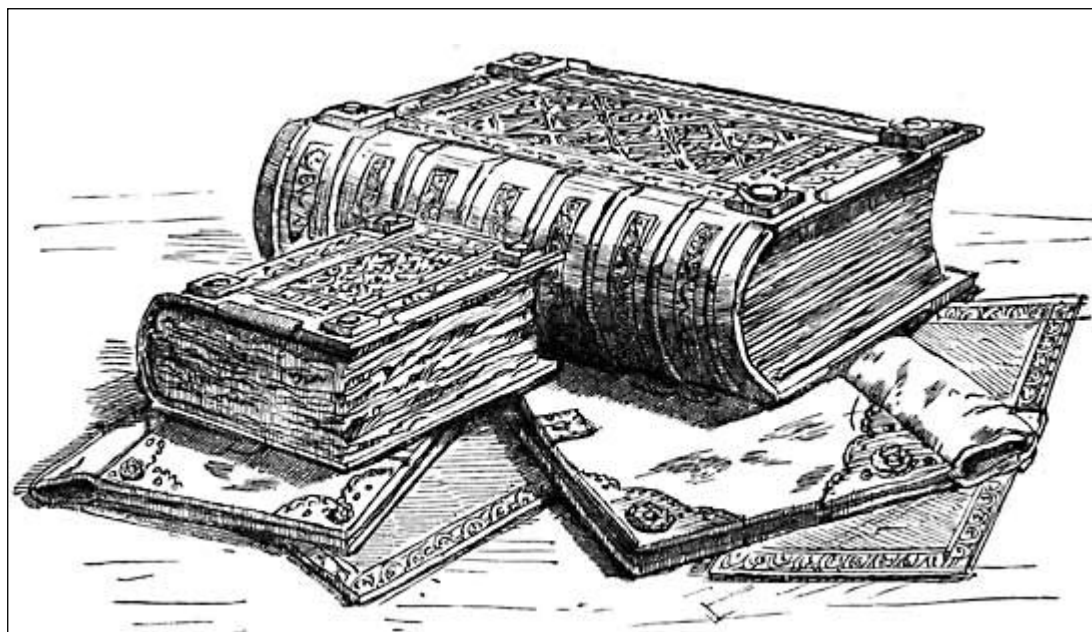
IN MEMORIAM

Camil Bujor Mureșanu (1927–2015)	98
---	----

CRONICA VIETII ACADEMICE	99
---------------------------------------	----

APARIȚII LA EDITURA ACADEMIEI	101
--	-----

GHID PENTRU AUTORI	103
---------------------------------	-----

Simpozionul „Cercetări integrate în Bazinul Dunării“*

Acad. Cristian Hera

Vicepreședinte al Academiei Române

Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării (SUERD), adoptată de Consiliul European pe data de 24 iunie 2011 este o strategie macro-regională, structurată pe patru mari obiective – interconectarea regiunii Dunării, protejarea mediului în regiunea Dunării, creșterea prosperității în regiunea Dunării, consolidarea regiunii Dunării – grupate în 11 arii prioritare. Această **strategie** contribuie la dezvoltarea calității vieții, la păstrarea unui mediu sănătos, la diminuarea efectelor riscurilor naturale și antropogene, la încheierea unor parteneriate și cooperări în domenii strategice, precum transport, mediu, energie, cu efecte pozitive în dezvoltarea economico-socială. Academia Română a lansat o **Strategie Națională în domeniul Cercetării și Inovării pentru Regiunea Dunării românești**.

Așa cum am arătat, Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării are un pronunțat caracter macro-regional, fiind a doua după Strategia pentru regiunea Mării Baltice, ambele urmărind dezvoltarea economică și socială a țărilor membre ale Uniunii Europene.

Strategia Națională în domeniul Cercetării și Inovării pentru Regiunea Dunării românești, lansată de Academia Română, își propune să elaboreze o strategie a Dunării românești, având în vedere că țara noastră este una dintre cele mai importante țări riverane Dunării. Peste 90% din teritoriul țării face parte din bazinul fluviului, 1075 km din cursul Dunării se află pe teritoriul țării, Delta Dunării și conexiunea fluviului cu Marea Neagră reprezentând elemente strategice unice, de aleasă importanță.

Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării (SUERD) își propune transformarea Dunării într-o coloană vertebrală a spațiului European, reprezentată de axa Rin-Main-Dunăre, prin care să contribuie la creșterea și stabilitatea socio-econo-

mică la un nivel cât mai ridicat al tuturor țărilor membre ale Uniunii Europene, apropiat de al celor mai dezvoltate țări din lume.

În consecință, România poate beneficia integral de oportunitățile create de Strategia Dunării, iar aceasta va deveni o prioritate pentru Academia Română, pentru Guvernul României.

Luând în considerație importanța SUERD pentru România, Academia Română, bazându-se pe cadrul general expus anterior, a propus adoptarea unei Strategii Naționale în domeniul Cercetării și Inovării pentru Regiunea Dunării românești.

Similar cu structura Strategiei Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării, Strategia Națională în domeniul Cercetării și Inovării pentru Regiunea Dunării românești este structurată, așa cum am arătat, în cele patru domenii principale și unsprezece arii prioritare. În aceste arii, se încadrează proiectele din domeniul cercetării și inovării, care vor acoperi problematica deosebită a cursului și bazinului de recepție inferior al Dunării românești cu afluenții respectivi.

Un număr de 18 institute și centre de cercetare ale Academiei Române vor participa la Strategia

*Cuvânt de deschidere susținut la Simpozionul „Cercetări integrate în Bazinul Dunării“ (23 februarie 2015, Aula Academiei Române)

Națională în domeniul Cercetării și Inovării pentru Regiunea Dunării.

Strategia Națională pentru Regiunea Dunării românești propusă de Academia Română, trasează direcțiile principale, prin care se creează cadrul pentru construirea unei societăți prospere, bazate pe cunoaștere, care va beneficia de condiții optime de mediu și de o gestiune inteligentă și sustenabilă a resurselor biologice și geologice din regiunea Dunării românești, în total acord cu dezvoltarea întregului bazin al fluviului.

Dintre proiectele care sunt considerate priorități Naționale, Academia Română susține proiectul pe termen lung „**Centrul Internațional Dunărean de Studii Avansate pentru Sisteme Fluvii-Delte-Mări, DANUBIUS-RI**” – **proiect de prioritate nu numai națională, ci și internațională, care are statutul de „flag-ship” SUERD.**

Proiectul referitor la studiul sistemelor Fluvii-Delte-Mări, abordat inițial de Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Științe Biologice și de Institutul de Ecologie, Geologie și Ecologie Marină (GeoEcoMar), susținut în acea perioadă de Consiliul Național pentru Știință și Tehnologie, a fost propus de România încă din anii '90, fiind promovat în prezent de Agenția Națională pentru Știință și Cercetare Științifică și puternic susținut de Academia Română. Proiectul este acum susținut de un consorțiu internațional de 18 institute și universități din Uniunea Europeană, având sprijinul a patru guverne ale statelor riverane Dunării. Proiectul se găsește în faza de pregătire, pentru a fi prezentat Comisiei Europene pentru admitere pe foaia de parcurs

Aspect din Aula Academiei Române din timpul lucrărilor Simpozionului

ESFRI pe anul 2016. În luna decembrie 2014, a fost aprobat de Guvernul României. În ziua de 4 februarie 2015, ca urmare a întâlnirii Biroului Prezidiului Academiei Române la Palatul Cotroceni cu domnul Klaus Iohannis, președintele României, a fost înmănată o scrisoare de către președintele Academiei Române, acad. Ionel-Valentin Vlad, de susținere a proiectului și urgentare a parcursului ESFRI. Drept urmare, recent, a avut loc o primă întâlnire a consilierului președintelui României, Leonard Orban, cu Mihnea Costoiu, consilierul primului ministru și cu profesorul Tudor Prisecaru, președintele Agenției Naționale pentru Știință și Cercetare Științifică și alți reprezentanți de bază din proiect.

Academia Română a fost reprezentată de profesorul Nicolae Panin, membru corespondent al Academiei Române, căruia îi exprim și pe această cale alese mulțumiri pentru performanța sa implicare și contribuție adusă la realizarea obiectivelor Academiei Române și Uniunii Europene a Academiei Dunărene, axate pe Strategia Dunării și Regiunii Dunării.

Academia Română susține, fără rezervă, și proiectele pe termen mediu sau scurt, de exemplu „Atlasul Schimbărilor Globale ale Strategiei Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării”, care constituie o reală facilitate pentru utilizatori în procesul de luare a deciziilor. Proiectul, propus de Institutul de Geografie al Academiei Române, este coordonat de acad. Dan Bălțeanu, în colaborare cu prof. Wolfram Mosser de la Universitatea Ludwig-Maximilians din München (Germania).

Alte două proiecte pe termen mediu și scurt, susținute de Academia Română, se referă la „Conservarea sturionilor în Bazinul Dunării”, cu o abordare complexă ambientală, economică-socială; unul coordonat de dr. Cristina Sandu, precum și cel care se desfășoară în Laboratorul de la Sulina (județul Tulcea), privind „Biodiversitatea piscicolă”, coordonat de dr. Mădălin Enache, ambele proiecte fiind inițiate și coordonate de Institutul de Biologie al Academiei Române.

Toate aceste proiecte vin să întregescă tematicile de cercetare din **Strategia Națională a Academiei Române în domeniul Cercetării și Inovării pentru Regiunea Dunării românești** și să contribuie substanțial la **Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării.**

Programul „Sturion 2020“ pentru conservarea sturionilor în Bazinul Dunării și zona adiacentă a Mării Negre*

Cristina Sandu**

Pescuitul sturionilor reprezintă o tradiție îndelungată în Bazinul Dunării, atestată prin descoperiri arheologice datând încă din Mezolitic. Deși în trecut Bazinul Dunării adăpostea șase specii de sturioni, în prezent, ca urmare a pescuitului excesiv și a distrugerii habitatelor, una dintre specii este considerată dispărută, o specie este vulnerabilă, restul fiind considerate critic periclitate ([http:// www. iucnredlist .org/](http://www.iucnredlist.org/)). Pentru salvarea lor, state ca România, Bulgaria, Serbia și Ucraina au inclus sturionii pe lista speciilor protejate și au interzis pescuitul lor, dar în absența unor măsuri compensatorii adecvate, declinul acestor specii a continuat. De aceea, s-a ajuns la concluzia că este necesar un program urgent de măsuri la nivelul întregului Bazin al Dunării pentru a stopa acest declin.

Prin abordarea holistă a politicilor sectoriale și viziunea unitară pentru dezvoltarea regiunii Dunării, Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării (SUERD) a oferit cadrul politic necesar pentru lansarea unui program de conservare a sturionilor la nivelul Bazinului Dunării și în zona adiacentă a Mării Negre. Implementarea acestei strategii vizează integrarea aspectelor de protecție a mediului cu măsuri socio-economice, fiind realizată prin intermediul a patru piloni:

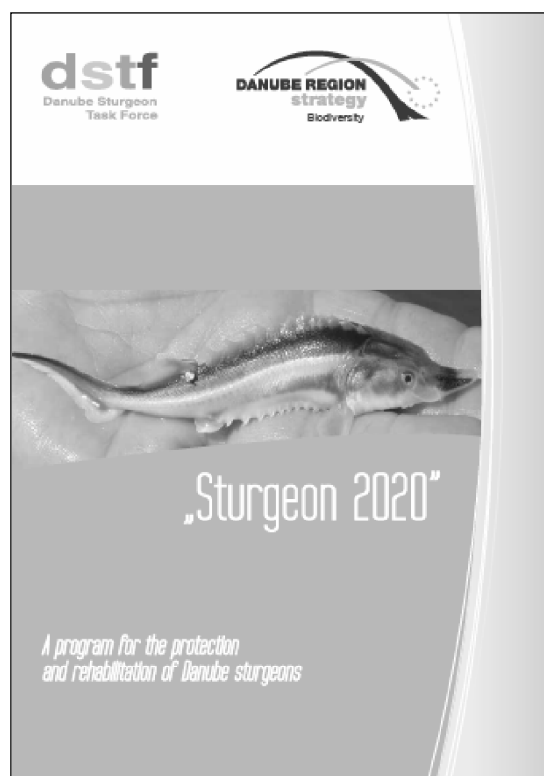
- interconectarea regiunii,
- protecția mediului,
- creșterea prosperității,
- consolidarea regiunii.

Domeniile de acțiune sunt grupate în 11 arii prioritare: mobilitate, energie, turism, calitatea apei, riscuri de mediu, biodiversitate, cercetare, competitivitate, oameni și capacități, capacitate instituțională și securitate regională.

Pentru a promova protecția sturionilor, în ianuarie 2012 se formează Grupul de Acțiune pentru Con-

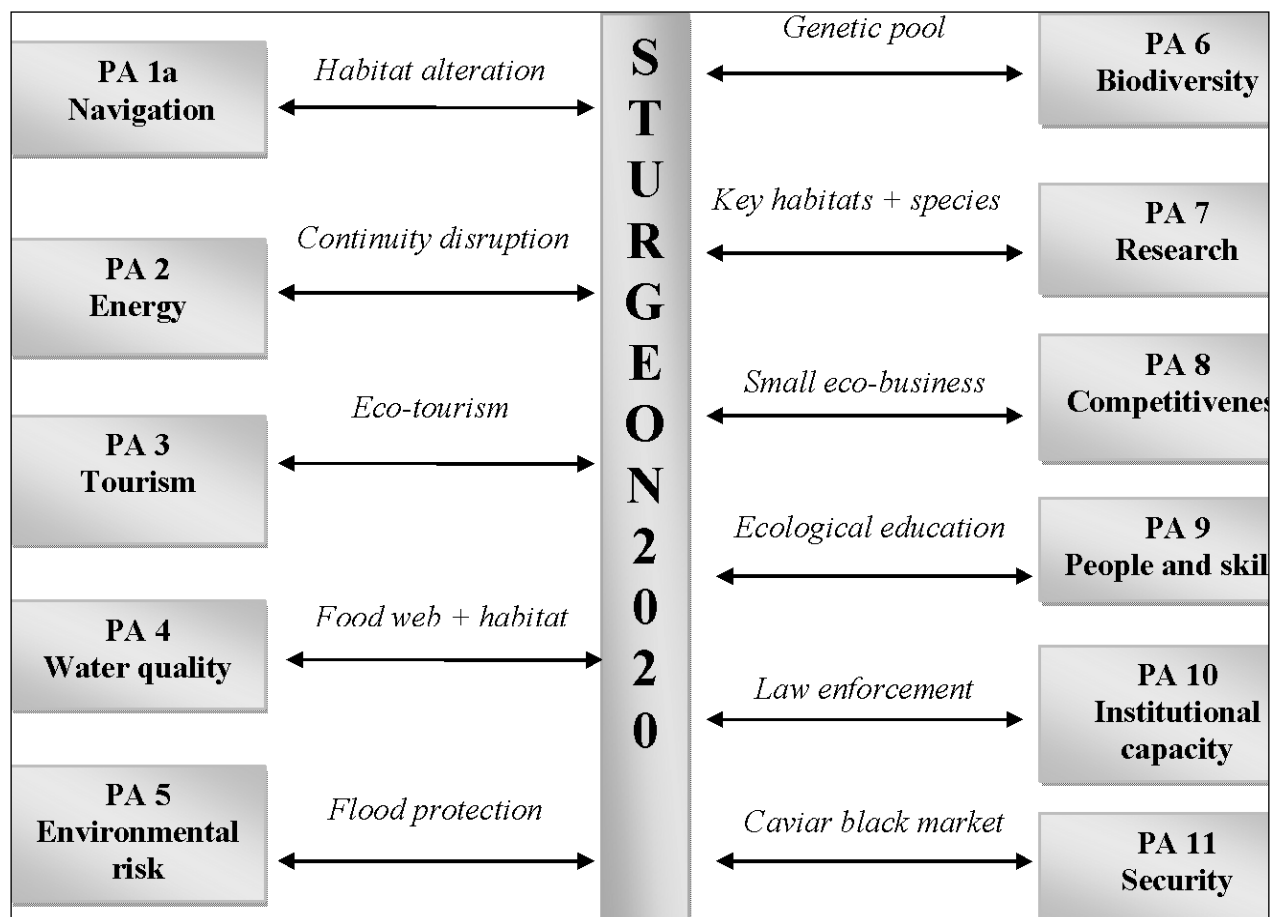
servarea Sturionilor din Bazinul Dunării (*Danube Sturgeon Task Force – DSTF, www.dstf.eu*). Acest grup reunește reprezentanți ai unor organizații guvernamentale și non-guvernamentale, instituții de cercetare și comunități locale din țările dunărene, cu scopul de a susține refacerea populațiilor de sturioni printr-un program concertat de măsuri la nivelul Bazinului Dunării, contribuind astfel la atingerea țintei SUERD de „refacere a populațiilor de sturioni și a altor specii indigene de pești până în anul 2020”.

Programul „Sturion 2020¹” lansat de către Grupul de Acțiune pentru Conservarea Sturionilor din Bazinul Dunării (DSTF), are la bază Planul de Acțiune pentru Conservarea Sturionilor (SAP²), pro-

*Alocuțiune susținută la Simpozionul „Cercetări integrate în Bazinul Dunării” (23 februarie 2015, Aula Academiei Române)

**Cercetător, Institutul de Biologie București

Programul de conservare „Sturion 2020”, precum și conexiunile sale cu cele 11 Arii Prioritare ale Strategiei Dunării (www.dstf.eu)

gram aprobat în cadrul Convenției de la Berna, ratificată de către toate țările dunărene. Deși, prin tematică, programul este conectat, în special, cu Aria prioritară 6 (Biodiversitate) și Aria prioritară 4 (Calitatea apei), datorită măsurilor complexe avute în vedere, care presupun integrarea protecției mediului cu măsuri pentru dezvoltare socială și economică, acest program necesită colaborarea cu toate cele 11 arii prioritare ale SUERD, conform schemei prezentate.

Prin sprijinul partenerilor reuniți în cadrul DSTF, programul este diseminat la nivel internațional, bucurându-se rapid de succes și recunoaștere din partea organismelor internaționale: în luna ianuarie 2013 devine proiect prioritar al SUERD („flagship project”), pentru ca în luna aprilie a aceluiași an să fie menționat în Raportul Comisiei Europene către Parlamentul European privind implementarea SUERD. Articolele dedicate din revista Comisiei Internaționale pentru Protecția Fluviului Dunărea (ICPDR, nr. 1/2013 și 3-4/2014), precum și acțiunile de informare au permis creșterea conștientizării publice la nivelul Bazinului Dunării

privind riscul extincției acestor specii și nevoia urgentă a unor măsuri coordonate de protecție.

Începând din decembrie 2013, programul reușește să atragă sprijin financiar din partea SUERD, în vederea pregătirii unor proiecte care să permită demararea implementării de măsuri concrete în diferite regiuni ale Bazinului Dunării. Primul proiect atras a fost reprezentat de un program de asistență tehnică (Technical Assistance Facility for Danube Region Projects, TAF – DRP) intitulat „Ameliorarea protecției sturionilor în Bazinul Dunării” („Improvement of sturgeon protection in the Danube River Basin”), acronim: STURGEON PROTECT. Proiectul s-a derulat pe parcursul a nouă luni (decembrie 2013–august 2014) și a vizat dezvoltarea platformei pentru implementarea programului „Sturion 2020”, identificarea unor aspecte legislative care ar putea susține acest program, precum și realizarea unor concepte de proiecte pilot pentru viitoarele programe financiare. Aceste proiecte pilot au avut în vedere:

- măsuri de conservare *in situ* a populațiilor de sturioni;

- măsuri de conservare *ex situ*;
- eco-turism, ca modalitate de susținere a comunităților locale, grav afectate de reducerea resurselor naturale;

- comunicare, pentru sporirea conștientizării publicului referitor la nevoia protejării habitatelor naturale și refacerea rutelor de migrație în vederea reproducerii.

Lansarea programului EUSDR-START a adus o nouă oportunitate financiară programului „Sturion 2020”, prin câștigarea finanțării pentru proiectul „Studiu *ex-situ* în vederea conservării diversității genetice a sturionilor din zona Dunării Mijlocii și Inferioare”, („*Ex-situ survey to preserve sturgeon genetic diversity in the Middle and Lower Danube*”), acronim: STURGENE. Proiectul urmează să se deruleze în următoarele 12 luni, fiind axat în principal pe inventarierea fondului genetic existent în crescătoriile de sturioni, precum și a amplasării și dotărilor din aceste facilități, în vederea identificării unor posibile locații pentru dezvoltarea de crescătorii ecologice, dar și pe conturarea unui plan de măsuri de repopulare la nivelul Bazinului Dunării.

În afara implementării acestor prime proiecte, se dorește lansarea unor studii de cercetare vizând investigarea unor aspecte esențiale pentru viața sturionilor, dar și posibilitatea asigurării unor surse alternative de venit pentru comunitățile locale, sau întărirea capacității de control antibraconaj. Tematica studiilor poate fi axată în jurul subiectelor incluse în programul „Sturion 2020”, dar poate viza și alte aspecte complementare, care pot contribui la îndeplinirea scopului de refacere a populațiilor de sturioni și creștere a nivelului economic al comunităților locale, cum ar fi:

- identificarea și refacerea habitatelor cheie ale sturionilor;

- evaluarea calității habitatelor și a hranei sturionilor;

- evaluarea stocurilor și a capturilor accidentale;

- evaluarea eficienței acțiunilor de repopulare;

- dezvoltarea unui sistem de identificare rapidă a originii produselor din sturioni, pentru a putea discerne între produsele obținute prin acvacultură și cele din sturioni sălbatici;

- estimarea impactului schimbărilor climatice și a prezenței speciilor invazive asupra habitatelor și populațiilor de sturioni;

- evaluarea impactului socio-economic al interdicției pescuitului sturionilor asupra comunităților de pescari, precum și recomandarea unor măsuri compensatorii;

- evaluarea posibilităților de a sprijini comunitățile locale de pescari pentru obținerea unor resurse economice alternative;

- stabilirea unor strategii de comunicare pentru atragerea consumatorilor către produsele de acvacultură pentru a reduce presiunea asupra populațiilor de sturioni sălbatici;

- realizarea unor programe de training în vederea sporirii capacității de control antibraconaj a autorităților.

Lansarea programului de finanțare al Dunării (Danube Transnational Program, 2014–2020) oferă numeroase oportunități pentru dezvoltarea de parteneriate și implementarea măsurilor recomandate în cadrul programului „Sturion 2020”. De aceea, Institutul de Biologie București invită instituțiile care doresc să sprijine programul de conservare a sturionilor, să ne contacteze în vederea identificării unor posibilități concrete de colaborare.

Activitatea în cadrul Grupului de Acțiune pentru Conservarea Sturionilor este rezultatul cooperării fructuoase între diferite instituții și organizații internaționale din Bazinul Dunării, cu precădere SUERD – AP 6 (Biodiversitate), Institutul de Biologie București (acad. Octavian Popescu), Asociația Internațională pentru Studiul Dunării (IAD), Comisia Internațională pentru Protecția Fluviului Dunărea (ICPDR), Societatea Mondială pentru Conservarea Sturionilor (WSCS), Fondul Mondial pentru Natură (WWF).

Referințe

1. Sandu, C., Reinartz, R., Bloesch J., 2013: Sturgeon 2020 – a program for the protection and rehabilitation of Danube sturgeons. Program elaborated by the Danube Sturgeon Task Force in the frame of the EU Strategy for the Danube Region, 22 p. Programul este disponibil la <http://www.dstf.eu/documents/>

2. [SAP] Sturgeon Action Plan, 2006: Bloesch, J., Jones, T., Reinartz, R., Striebel, B., Holcik, J., Kynard, B., Suci, R., Williot, P. An action plan for the conservation of sturgeons (Acipenseridae) in the Danube River Basin. Nature and Environment no. 144, 121 p. Planul este disponibil la <http://www.dstf.eu/documents/>

Reabilitarea, consolidarea, modernizarea și dotarea Stațiunii de Cercetări Ecologice Sulina – ResBioClim*

Mădălin Enache**

Proiectul ResBioClim, implementat în prezent în cadrul Institutului de Biologie București al Academiei Române are ca scop principal modernizarea infrastructurii de cercetare pe care Academia Română o deține în cuprinsul Rezervației Biosferei „Delta Dunării”, mai exact în orașul Sulina. Clădirea care găzduiește punctul de activitate a institutului menționat este construită în secolul trecut^{1,2}, fiind declarată de curând monument istoric³ și face parte din centrul istoric al orașului Sulina. Activitatea de cercetare a institutului în această clădire se desfășoară începând cu anul 1964⁴.

Proiectul pentru „Reabilitarea, Consolidarea, Modernizarea și Dotarea Stațiunii de Cercetări Ecologice Sulina” vizează posibilitatea realizării studiilor legate de impactul schimbărilor globale asupra ecosistemelor acvatice din Rezervația Biosferei Delta Dunării într-o manieră holistă, prin integrarea aportului componentei sociale locale și a modificărilor induse de aceasta, atât în ecosistemele acvatice, cât și în ecosistemele terestre adiacente, precum și identificarea măsurilor necesare pentru atenuarea efectelor impactului antropic asupra regiunii. De asemenea, se dorește introducerea unui program de educație ecologică a comunității locale, care să urmărească creșterea gradului de conștientizare a relațiilor cauză-efect între conservarea naturii și beneficiile aduse de aceasta pe termen lung.

Înțelegerea multiplelor conexiuni din cadrul unui ecosistem, a importanței conservării biodiversității, a principiilor de bază pentru protecția mediului și a conceptului dezvoltării durabile, formarea unei atitudini responsabile față de mediu pot avea un rol major în dezvoltarea durabilă a rezervației. În acest sens, modernizarea structurii Stațiunii de Cercetări Ecologice Sulina și transformarea ei în viitor într-un Centru Internațional de Excelență pentru stu-

diul biodiversității acvatice, pot avea o contribuție decisivă la crearea unui pol de influență în managementul pe baze științifice al Rezervației Biosferei Delta Dunării⁴.

Datele de identificare ale proiectului ResBioClim – având codul SMIS-CSNR 48685 și constituind obiect al contractului nr. 655/07.08.2014 încheiat între Ministerul Educației Naționale și Institutul de Biologie București – sunt:

- „Reabilitarea, consolidarea, modernizarea și dotarea stațiunii de cercetări ecologice Sulina”;
- proiect cofinanțat prin Fondul European de Dezvoltare Regională (FEDR);
- valoarea totală a proiectului: 7.561.083,22 lei;
- valoarea finanțării nerambursabile: 6.000.000 lei (85,26 % FEDR + 14,74 % Bugetul Național);
- perioada de desfășurare: 8 august 2014 – 30 noiembrie 2015;
- beneficiar: Institutul de Biologie București, Splaiul Independenței 296, sector 6, București;
- echipa de implementare: dr. Mădălin-Iancu Enache, cercetător științific I – director proiect; economist Mihaela Maria Petre – responsabil financiar; economist Maricica Ciocănar – responsabil achiziții publice.

Obiectivul principal al proiectului constă în modernizarea construcției și dotarea laboratoarelor nou create (opt laboratoare specializate pe diferite ramuri) cu echipament performant, iar pe termen lung, creșterea interesului comunității științifice internaționale referitor la Rezervația Biosferei Delta Dunării, constituie factori decisivi în transformarea Stațiunii de Cercetări Ecologice Sulina într-un potențial Centru Internațional de Excelență pentru studiul biodiversității acvatice și identificarea de soluții durabile pentru dezvoltarea rezervației.

*Alocuțiune susținută la Simpozionul „Cercetări integrate în Bazinul Dunării” (23 februarie 2015, Aula Academiei Române)

**Cercetător științific I, Institutul de Biologie București

Obiectivele derivate ale proiectului constau în:

1. Creșterea capacității de cercetare pentru biodiversitate

Creșterea impactului antropic, schimbările climatice globale, impun evaluarea cantitativă și calitativă a biodiversității specifice, populaționale, ecosistemice, culturale, monitorizarea bioindicatorilor/biomarkerilor, analiza evoluției spațiale și temporale a populațiilor din ecosisteme naturale și antropizate și a complexelor socio-ecologice în vederea protecției mediului și dezvoltării durabile.

2. Dezvoltarea potențialului tehnic și de infrastructură

Creșterea capacității de cercetare pentru biodiversitate este condiționată de dezvoltarea unor laboratoare cu profil de ecologie, microbiologie, plancton, faună fitofilă, zoobentos, ihtiologie, laborator de biochimie-chimie și analize moleculare, colecții de material biologic, software, logistică.

3. Perfecționarea comunicării și diseminării informației științifice prin modernizarea și valorificarea eficientă a resurselor

Valorificarea integrală și extinderea potențialului uman din Institutul de Biologie: atragerea de tineri cercetători, crearea de noi locuri de muncă, specializarea doctoranzilor, postdoctoranzilor.

4. Creșterea impactului cercetărilor de biodiversitate asupra deciziilor la nivelul mediului economic și social, privind protecția mediului și conservarea naturii

Integrarea Institutului de Biologie în Aria Europeană de Cercetare prin întărirea relațiilor de colaborare existente cu catedrele din universități, I.M.M., cu parteneri europeni (domeniile public/private), stabilirea de noi proiecte comune de cercetare, participare activă în Programul Orizont 2020.

5. Dezvoltarea instituțională

Sincronizarea activității Institutului de Biologie în urma modernizării staționarului cu strategia de dezvoltare concretizată într-un plan de acțiuni pe termen scurt, mediu și lung, inclusiv activități de promovare a imaginii instituționale prin prisma rezultatelor cercetării.

Studiul holistic al modificărilor induse de schimbările globale și identificarea principalilor fac-

tori de presiune în anumite ecosisteme acvatice considerate reprezentative pentru Delta Dunării, poate conduce la identificarea soluțiilor optime pentru ameliorarea situației actuale; aplicarea unui management adaptativ, bazat pe rezultate științifice, precum și consultările periodice cu populația locală, vor avea ca rezultat atât creșterea rezilienței ecosistemelor, cât și participarea comunității locale la implementarea măsurilor recomandate.

Laboratoarele noi și tipurile de cercetări avute în vedere se înscriu în ramurile: Plancton, Faună fitofilă, Zoobentos, Ihtiologie, Microbiologie, Biochimie și analize moleculare, Chimie, Administrare probe.

Rezultatele utilizării normale a infrastructurii implementate prin proiectul ResBioClim vor aduce noi contribuții la:

- conservarea speciilor de plante pe cale de dispariție din flora României;
- fundamentarea metodelor de analiză pentru combaterea poluării mediilor naturale;
- obținerea de compuși biologici utili, cu aplicații în medicină, industria farmaceutică, bioremedierea mediilor poluate, nanotehnologii, agricultură, energie;
- identificarea și utilizarea compușilor biologici în construcții bionanotehnologice.

Prin obiectivul principal propus, cât și prin obiectivele specifice, proiectul asigură concordanța cu aspectele esențiale ale Axei prioritare 2 a POS CCE – creșterea capacității de cercetare prin dezvoltarea infrastructurii de CD și atragerea de tineri și de specialiști de înaltă calificare, atât pentru instituții de CD (universități și institute CD), cât și pentru societăți comerciale care au departamente de cercetare.

Note

¹E.G. Gavra, D.Ch. Peristeropoulou, 2013, *Ekistic heritage and enhancement; The case of Sulina*, „Mult. Acad. J. of Educ. and Social Sciences“, issue 1.

² <http://www.hrmars.com/admin/pics/1846.pdf>

³ Ministerul Culturii și Cultelor, Direcția Județeană pentru Cultură Tulcea – OBLIGAȚIA nr. 90 privind folosința monumentului istoric (Act administrativ nr. 27D2 din 02.12.2014); Ordinul Ministerului Culturii și Cultelor nr. 2742 din 11.11.2014.

⁴ M. Enache, *Project ResBioClim – Rehabilitation, Consolidation, Modernization and Endowment of Ecological Research Station Sulina*, Drobeta, Seria Științele Naturii, vol. XXIV, 184–189, 2014.

Euroregiunile de cooperare transfrontalieră din Bazinul inferior al Dunării*

*Radu Săgeată***

Dunărea a constituit de-a lungul timpului atât o importantă axă de structurare a fluxurilor transversale, prin vadurile de trecere ce le oferă, cât și principala arteră de navigație fluvială, care a favorizat fluxurile cu caracter longitudinal dintre Europa Centrală și Bazinul Mării Negre. Prezența sa a generat apariția unei adevărate „centuri urbane” riverane, contribuind la conturarea unei economii specifice și conducând la creșterea puterii de polarizare a unor orașe-porturi. Acest ultim aspect se corelează și cu procesul de conectare a porturilor la sistemele de transport pe uscat, precum și cu rolul unor orașe ca puncte vamale (Tălângă, Braghină, 2000).

Funcția de direcționare a fluxurilor transfrontaliere în sectorul dunărean al graniței româno-bulgare se realizează prin intermediul *așezărilor umane dublete*, care au un rol determinant pentru realizarea conexiunii dintre Europa Centrală, Peninsula Balcanică și Asia Mică.

În actuala conjunctură geopolitică internațională, Dunărea tinde să devină un pilon esențial al integrării europene, statut conferit ca urmare a primirii în structurile de cooperare europeană și euroatlantică a statelor situate în bazinul său inferior și mijlociu. La aceasta, se adaugă și cooperarea regională transfrontalieră, atât prin Strategia Uniunii Europene pentru Regiunea Dunării, cât și prin sistemul de euroregiuni de cooperare transfrontalieră aferent bazinului dunărean.

Dacă în cursul său superior și mijlociu, Dunărea reprezintă un element unificator, constituind o veritabilă axă de polarizare a teritoriilor de pe cele două maluri, pentru unele orașe chiar cu valoare simbolică (Viena, Bratislava, Budapesta, Novi Sad sau Belgrad), sectorul său inferior a avut, încă de la constituirea Țării Românești, un rol de hotar natural:

- *politic*, între Țara Românească, ulterior România de o parte, respectiv Serbia și Bulgaria de cealaltă;

- *etnic*, între romanitatea est-europeană și slavii sud-dunăreni;

- *cultural*, deoarece nicidecum în decursul istoriei Imperiul otoman nu și-a extins o dominație durabilă la nord de Marele Fluviu (Fourcher, 1999).

O axă de divergență destul de bine individualizată, datorată și multitudinii afluenților pe care Dunărea îi primește în zona de convergență hidrografică din apropiere de Belgrad (Drava, Tisa, Sava, Morava), care îi dublează debitul; axă, care în decursul istoriei s-a caracterizat printr-o remarcabilă stabilitate, având funcții de apărare.

Noua arhitectură europeană, generată de prăbușirea sistemului politic comunist și de integrarea statelor central-europene în Uniunea Europeană și NATO, a creat premisele unei redefiniri a cadrului de securitate și cooperare regională în Europa.

Au fost reînnoite vechi alianțe geostrategice și au apărut altele noi, după cum au fost reactualizate vechi focare istorice de conflict (din Balcanii de vest sau din spațiul ex-sovietic), amplificate de tensiunile etnice acumulate în cea de-a doua jumătate a secolului al XX-lea.

Frontiere, închise până în 1989, au devenit frontiere libere; diferențierile privind dezvoltarea economico-socială, acumulate după 1945, între Occident și Europa Mediană (Fourcher, 2000; Popa, 2006) sau Europa de Est au acumulat tensiuni care s-au materializat, în ultimul deceniu al secolului trecut, printr-o maximizare a intensității fluxurilor transfrontaliere de-a lungul acestor frontiere.

În aceste condiții, vectorii de cooperare transfrontalieră au cunoscut mutații profunde atât ca structură, cât și ca intensitate sau direcții.

---

*Alocuțiune susținută la Simpozionul „Cercetări integrate în Bazinul Dunării” (23 februarie 2015, Aula Academiei Române)

**Cercetător, Institutul de Geografie București

Cooperarea transfrontalieră a impus noi exigențe: pe de o parte de fluidizare a traficului, iar pe de altă parte de securizare a frontierelor externe, din necesitatea unui control cât mai eficient al fluxurilor umane și materiale de la porțile estice ale Uniunii Europene.

Integrarea României în Spațiul Schengen și poziționarea acesteia la periferia estică a Uniunii Europene și a spațiului de liberă circulație europeană va contribui la o îndeplinire a acestor exigențe de cooperare. Pe de altă parte, omogenitatea elementului etnic românesc, de o parte și de alta a frontierei estice, impune necesitatea unei fluidizări a traficului transfrontalier de o parte și de alta a Prutului.

În prezent, în Bazinul Inferior al Dunării activează 12 euroregiuni de cooperare transfrontalieră, toate cu participare românească: Carpatică, Prutul Superior, Siret-Prut-Nistru, Dunărea de Jos, Dunăre-Dobrogea, Giurgiu-Ruse, Danubius, Dunărea de Sud, Dunărea 21, Dunărea de Mijloc, Dunăre-Criș-Mureș-Tisa și Bihor-Hajdú Bihar. Funcționalitatea și, implicit, viabilitatea acestora se bazează pe nucleele de polarizare frontalieră și pe sistemele de așezări dublete transfrontaliere, care determină extinderea micului trafic de frontieră la nivel macroteritorial, pe baza relațiilor existente în cadrul sistemelor de așezări din unitățile administrativ-teritoriale limitrofe. Astfel, euroregiunea Dunărea de Jos își bazează funcționarea în sectorul transfrontalier aferent Prutului pe sistemul Galați-Cahul-Giurgiu-lești-Reni, euroregiunea Siret-Prut-Nistru pe sistemul Iași-Ungheni, euroregiunea Dunăre-Criș-Mureș-Tisa pe sistemul polarizator Timișoara-Novi Sad-Szeged, euroregiunea Bihor-Hajdú Bihar pe sistemul polarizator Oradea-Debrecen etc. (Săgeată *et al.*, 2014).

Cu cât o euroregiune devine mai mare teritorial, prin aderarea la parteneriatul euroregional a cât mai multe comunități locale, cu atât devine mai lipsită de coeziune teritorială și, implicit, neviabilă. Este și cazul euroregiunii Carpatice, prima structură de acest tip de la frontierele României, în cadrul căreia se regăsesc structuri administrative din cinci state (Polonia, România, Slovacia, Ucraina și Ungaria), care a ajuns la o suprafață totală de 161 277 km² (Ilieș, 2004) și care s-a fragmentat în structuri euroregionale mai mici, a căror viabilitate este dată de axele prioritare de polarizare (o astfel de euroregiune fiind Bihor-Hajdú Bihar).

De-a lungul văii Dunării, există două euroregiuni suprapuse (Giurgiu-Ruse și Danubius) bazate pe același sistem de polarizare transfrontalieră (Giurgiu-Ruse) și o euroregiune discontinuă teritorial (Dunărea de Sud), cu o viabilitate pusă, de asemenea, sub semnul incertitudinii. Alte euroregiuni (precum Dunărea de Mijloc-Portile de Fier) își bazează funcționalitatea pe omogenitatea și variabilitatea potențialului natural, ce creează premisele constituirii de parcuri naturale transfrontaliere.

Prezența minorităților transfrontaliere, rezultate din discordanțele istorice existente între frontierele politice și cele etnice, constituie un alt factor important de atenuare a disparităților transfrontaliere, contribuind la o bună funcționalitate a sistemelor teritoriale de tip euroregional.

Analiza complexă a interacțiunilor care au loc la nivelul spațiilor transfrontaliere, între deciziile cu caracter politico-administrativ, ce stau la baza dinamicii fenomenelor economico-sociale și organizarea spațiului geografic prin intermediul sistemelor de așezări umane, scoate în evidență particularități distincte, specifice fiecărui sector transfrontalier și euroregiune în parte. Astfel, funcționarea axelor de convergență transfrontalieră și a sistemului de euroregiuni de la frontiera estică a României, este pe de o parte influențată de omogenitatea elementului etnic de pe ambele maluri ale Prutului, ce creează premisele unei bune funcționalități teritoriale, iar pe de altă parte, de statutul axei Prutului de frontieră externă a Uniunii Europene și, în perspectivă, a Spațiului Schengen, ce impune o mai bună filtrare a fluxurilor ce pătrund în spațiul Uniunii Europene, pe filieră estică.

Zona transfrontalieră nordică, cea mai săracă în structuri teritoriale de tip euroregional, se evidențiază, de asemenea, printr-o remarcabilă continuitate a elementului etnic românesc, atât în Maramureșul transcarpatic, cât și în Bucovina, consecință a circumstanțelor istorice și geopolitice în care a fost trasată actuala frontieră.

Euroregiunile aferente zonei transfrontaliere din vestul României, care prin preconizata aderare a Serbiei, va deveni frontieră internă a Uniunii Europene, se caracterizează prin cel mai ridicat grad de coeziune teritorială, rezultat pe de o parte dintr-o bună individualizare a nucleelor și vectorilor de cooperare transfrontalieră, iar pe de altă parte din existența unor minorități etnice transfrontaliere, ce atenuază dezechilibrele generate de frontieră.

În sud, sistemele de aşezări dublete riverane Dunării din sectoarele transfrontaliere româno-sârb şi româno-bulgar, sunt rezultat al particularităţilor cadrului natural ce condiţionează direcţionarea fluxurilor transfrontaliere şi formarea sistemului de euroregiuni de cooperare transfrontalieră.

Sectorul transfrontalier sudic al României se caracterizează prin cea mai mare frecvenţă a structurilor teritoriale de tip euroregional, cuprinzând cinci astfel de asociaţii teritoriale (Asociaţia de cooperare transfrontalieră „Dunărea 21” şi euroregiunile Dunărea de Sud, Giurgiu-Ruse, Danubius şi Dunăre-Dobrogea). Fiecare dintre acestea prezintă particularităţi distincte, determinate de configuraţia şi intensitatea vectorilor de cooperare transfrontalieră, precum şi de potenţialul demografic şi economico-social.

Concluzionând, se poate afirma că spaţiile transfrontaliere şi, în particular, cele cu participare românească, reprezintă domenii extrem de sensibile şi vulnerabile la schimbările geografice şi geopolitice, identitatea lor fiind rezultatul asocierii unor factori etnici, culturali, geografici, istorici, economici, demografici şi politici specifici. Intensificarea fluxurilor transfrontaliere, ca urmare a urbanizării şi industrializării, unifică spaţii altădată divizate politic şi economic; euroregiunile de cooperare transfrontalieră devin din ce în ce mai mult structuri terito-

riale cu o personalitate proprie, generate de fluxuri transfrontaliere şi promotoare, la rândul lor, de fluxuri globalizante.

Bibliografie

Fourcher, M. (coord.), 1999, *Géopolitique du Danube*, Ed. Ellipses, Paris.

Fourcher, M., 2000, *La République Européenne*, Ed. Belin, Paris (în română, *Republica Europeană*, Ed. Mirton, Timişoara, 2002).

Ilieş, Al., 2004, *România. Euroregiuni*, Ed. Universităţii din Oradea.

Neguţ, S., 1998, *Les eurorégions*, în «Revue Roumaine de Géographie», 42, pp. 75–85.

Popa, N., 2006, *Frontiere, regiuni transfrontaliere şi dezvoltare regională în Europa Mediană*, Ed. Universităţii de Vest, Timişoara.

Săgeată, R., 2006, *Deciziile politico-administrative şi organizarea teritoriului. Studiu geografic cu aplicare la teritoriul României*, Ed. Universităţii de Apărare „Carol I”, Ed. Top Form, Bucureşti.

Săgeată, R., 2014, *The Urban Systems in the Age of Globalization. Geographical Studies with Focus on Romania*, Lambert Academic Publishing, Saarbrücken.

Săgeată, R. (coord.), 2014, *Euroregiunile de cooperare transfrontalieră din Bazinul inferior al Dunării. Studiu geografic*, Ed. Academiei Române, Bucureşti.

Tălângă, C., Braghină, C., 2000, *Consideraţii privind evoluţia funcţională a oraşelor-porturi dunărene*, în „Terra”, XXX (L), 2, pp. 87–89.

*** 2011, *Strategia UE pentru regiunea Dunării. Eforturi în abordarea provocărilor comune*, „Panorama inforegio”, 37.

Dunărea la Cazane

Academicianul Liviu Constantinescu – astrul geofizicii românești*

Acad. Cristian Hera

Vicepreședinte al Academiei Române

Vă rog să-mi îngăduiți să adresez alese și respectuoase felicitări Secției de științe geonomice a Academiei Române, președintelui secției, academicianul Mircea Săndulescu, precum și colaboratorilor săi, pentru organizarea acestui eveniment dedicat academicianului Liviu Constantinescu, *astrul geofizicii românești*, și să salut prezența fiului său, distinsul profesor Dan Constantinescu, la acest eveniment dedicat tatălui său.

L-am numit pe academicianul Liviu Constantinescu astrul geofizicii românești, nu pentru rezultatele obținute în școală, în facultate, sau pentru excelența sa teză de doctorat, ori pentru cele prezentate la obținerea titlului de doctor docent în științe, ci pentru că a desfășurat o vastă activitate de cercetare științifică, din care se desprind cu claritate fundamentele tuturor domeniilor geofizicii, punând un accent deosebit pe întrepătrunderile lor complexe, încercând să descifreze necunoscutul și să stârneasă inițierea unor noi cercetări referitoare la cunoașterea crustei terestre superioare. În acest cadru a contribuit la dezvoltarea cunoștințelor de fizică și chimie, folosind metode indirecte, care să conducă la obținerea de informații referitoare la caracteristicile straturilor profunde și la urmărirea evoluției milenare a istoriei terestre.

Nu mă voi referi la performanțele sale științifice, pentru că acestea vor fi abordate strălucit de către specialiștii din domeniul de activitate a academicianului Liviu Constantinescu, printre care se găsește și colegul nostru Dorel Zugrăvescu, care cu o zi mai devreme, dar cu 26 de ani mai târziu față de profesorul său, aniversează ziua de naștere. Dați-mi voie să-l felicit pentru ziua sa de naștere pe colegul nostru și să-i urez „La mulți ani!”

Lucrările academicianului Liviu Constantinescu referitoare la geomagnetism marchează, evident, evoluția cercetărilor fundamentale și prospecțiunile geomagnetice, formulele de calcul ale câmpului

geomagnetic pe teritoriul României, fiind primele de acest fel din țara noastră.

Ca urmare a profundelor sale cunoștințe teoretice este încadrat în cercetare, devenind, în 1958, cercetător și director științific al Centrului de Cercetări Geofizice al Academiei Române, în învățământul superior, predând geomagnetism și radiometrie. Rezultatele obținute l-au făcut remarcat în comunitatea științifică românească și în cea internațională. A fost director fondator al Observatorului Geofizic al Institutului Geologic Român.

În anul 1957 participă la Adunarea generală de la Toronto, dedicată Primului An Geofizic Internațional. La revenirea în țară și după aceea în multe alte ocazii, contribuie la impulsivitatea cercetărilor geomagnetice de observator și inițiază multiple colaborări internaționale.

De-a lungul anilor, este ales în prestigioase organisme internaționale; în unele dintre acestea a avut și funcții de conducere. Drept recunoaștere a numeroaselor sale realizări, în anul 1963, este ales membru corespondent al Academiei Române, iar în prima alegere de noi membri ai Academiei Române după evenimentele din 1989 (ianuarie 1990) este ales membru titular al Academiei noastre. În același an, este ales, pentru un mandat de patru ani, președinte al Secției de geonomie a Academiei Române, după care, din anul 1994, președinte de onoare al acestei Secții, până în anul 1997, anul trecerii sale în lumea veșniciei.

Dați-mi voie să închei cu recomandarea de a lectura Discursul de recepție al academicianului Liviu Constantinescu, *Sinergismul în cercetările geonomice*, cu convingerea că Academia Română a avut un asemenea membru, pe care cel ce vă vorbește a îndrăznit să-l numească un *astru al geofizicii românești*.

*Cuvânt de deschidere rostit la Sesiunea comemorativă de comunicări dedicată împlinirii a o sută de ani de la nașterea academicianului Liviu Constantinescu (26 noiembrie 2014, Aula Academiei Române)

Cercetarea interdisciplinară a mediului în preocupările academicianului Liviu Constantinescu*

Acad. Dan Bălțeanu

În această scurtă alocuțiune mă voi referi la diferite aspecte din activitatea academicianului Liviu Constantinescu legate de dezvoltarea geografiei în contextul cercetărilor interdisciplinare asupra mediului. Am avut onoarea să-l cunosc și să colaborez cu Domnia Sa, în perioada 1990–1997, în cadrul Secției de științe geonomice, în legătură cu atribuțiile pe care le-am avut în Institutul de Geografie și în cadrul unor comisii ale Academiei Române.

În calitate de președinte al Secției de științe geonomice, profesorul Liviu Constantinescu a sprijinit, cu înaltă competență, activitatea de cercetare științifică din Institutul de Geografie. A fost deosebit de interesat de proiectele noastre de cercetare și, în mod deosebit, de cercetările institutului în Regiunea Seismogenă Vrancea referitoare la evaluarea mișcărilor neotectonice prin metode geomorfologice în corelație cu deformarea teraselor fluviale.

A fost deosebit de interesat de analiza alunecărilor profunde și de aspectele legate de teledetecție, corelate cu sistemele GIS (Geographical Information Systems) prin care sunt corelate interdisciplinar diferite strate de informație, referitoare la geneza și dinamica diferitelor procese geomorfologice.

Profesorul Liviu Constantinescu a fost un savant de o vastă cultură. În discuțiile referitoare la diferite aspecte științifice curente, profesorul invoca, adeseori, clasici ai literaturii românești și universale, sugerând relații surprinzătoare cu științele geonomice.

Volumul *Mesaje ale Pământului în descifrări actuale*, publicat cu patru decenii în urmă și retipărit în 2014 sub îngrijirea editorială a domnului Dan Constantinescu, fiul profesorului, în colaborare

cu Anca Isac, Marian Ivan și Costel Postolache, ilustrează, strălucit, capacitatea profesorului de a transmite informații științifice într-un limbaj accesibil specialiștilor din domenii înrudite cu științele geofizice. Fiecare capitol este precedat de citate din literatura română și universală. Spre exemplu, complexitatea mesajelor fizice ale Pământului este sugerată de un citat din Goethe: „*Natura vorbește cu sine însăși și cu noi prin mii de fenomene. Pentru cel atent, ea nu este nicăieri moartă, nici mută*”.

În același volum, profesorul afirmă: „*Pământul este, fără îndoială, o unitate structurală și o unitate funcțională. Manifestările variate ale acestei unități și caracteristicile procesului de cunoaștere ca și ale tehnicilor care îi asigură desfășurarea, duc la abordarea fragmentară a ei și, în consecință, la*

---

*Alocuțiune susținută la Sesiunea comemorativă de comunicări dedicată împlinirii a o sută de ani de la nașterea academicianului Liviu Constantinescu (26 noiembrie 2014, Aula Academiei Române)

obținerea de elemente disparate de informație. Integrarea acestora în totul la care se referă este absolut obligatorie pentru garantarea atingerii scopului final: cunoașterea și înțelegerea autentică a planetei noastre”. Este o exprimare precisă și nuanțată care ilustrează gândirea interdisciplinară a profesorului, exprimată anterior în diferite comunicări științifice.

Discursul său de recepție, *Sinergismul în cercetările geonomice* (17 aprilie 1992), pune în evidență importanța acestui stil nou de interdisciplinaritate pentru științele Pământului, care au interacționat în elaborarea concepției tectonicii globale. Voi menționa, în continuare, câteva aspecte în care profesorul Liviu Constantinescu se referă la cercetările din domeniul geografiei. Astfel, procesul de modelare a reliefului este integrat „într-un ansamblu fenomenologic complex, nediferențiat, cu implicații privind utilizarea în comun – în paralel cu urmărirea problemelor geomorfologice propriu-zise – a datelor furnizate de cercetările geologice (tectonică, microtectonică, stratigrafie, sedimentologie, petrologie etc.)”. Profesorul se dovedește un bun cunoscător al orientărilor noi, existente în geografie la acea dată, menționând abordarea sinergistică a cercetărilor geomorfologice prin experiențe de teren care pot să fie asociate cu seismologia, hidrologia și topoclimatologia, această ultimă noțiune fiind introdusă în știință de academicianul Vintilă Mihăilescu. În continuare, profesorul se referă și la geografia umană, subliniind asocierile sinergistice posibile cu diferite discipline socio-economice.

Prin Hotărârea Biroului Prezidiului din 27 februarie 1991, în Academia Română a fost înființată Comisia Geosferă-Biosferă, președinte fiind academicianul Liviu Constantinescu. Această comisie, care funcționează și în prezent sub denumirea de Comisia pentru modificările globale ale mediului, are ca scop coordonarea cercetărilor românești din cadrul Programului Internațional IGBP (International Geosphere-Biosphere Programme), considerat cel mai amplu program interdisciplinar din întreaga istorie a științei. Într-un articol publicat în același an

în Revista „Academica“ (an I, nr. 7), intitulat sugestiv *O mare aventură științifică*, profesorul sublinia dificultatea corelării interdisciplinare a unor științe cu metode diferite de investigare și cu intervale temporale cuprinse între ani, zeci de ani (științele economice și sociale) și milioane de ani (științele geologice). Acest program reunește eforturile unui număr mare de specialiști din peste 70 de țări și are ca obiectiv principal descrierea și înțelegerea interacțiunii proceselor fizice, chimice și biologice, care asigură funcționarea Sistemului Terestru Global în condițiile unor interacțiuni complexe cu activitățile umane. Pe lângă membrii Academiei din diferite secții, la recomandarea profesorului Liviu Constantinescu, în comisie au fost integrați specialiști din instituții guvernamentale și din centre de cercetare din domeniul climatologiei, hidrologiei, pedologiei și al științelor economice și sociale, care, împreună, au adus contribuții științifice referitoare la efectele modificărilor globale ale mediului, remarcate și pe plan internațional.

Comunitatea geografilor din România și, în special, cercetătorii din Institutul de Geografie îl omagiază pe academicianul Liviu Constantinescu pentru sprijinul său de înaltă competență, în stimularea integrării geografiei românești în proiectele europene referitoare la impactul schimbărilor climatice asupra mediului și activităților umane din România.

Anual, Institutul de Geografie acordă diplome cu numele academicianului Liviu Constantinescu doctoranzilor și masteranzilor participanți la sesiunile interdisciplinare pentru tineri, organizate în colaborare cu Facultatea de Geografie a Universității București și la Școala de vară de la Centrul pentru Studiul Hazardelor Naturale din localitatea Pătlagele, județul Băzău.

Profesorul Liviu Constantinescu rămâne în memoria celor care l-au cunoscut și prețuit un dascăl eminent, un distins creator de școală în domeniul geofizicii și un activ inițiator al cercetării de vârf interdisciplinare în domeniul modificărilor globale ale mediului.

O sută de ani de la nașterea academicianului Liviu Constantinescu*

Dorel Zugrăvescu

Membriu corespondent al Academiei Române

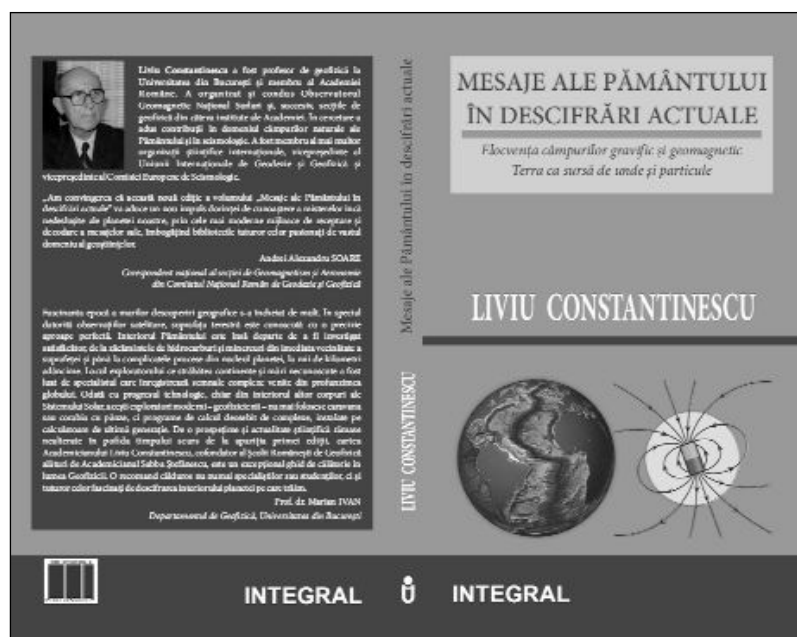
Academia Română ne-a invitat în Aula Magna, spațiul cel mai plin de amintirile legate de evoluția spiritualității române, pentru a comemora un secol de la nașterea în județul Sibiu, comuna Iglășul Vechi a celui ce urma ca, în 1963, să devină membru al Academiei Române, președinte, respectiv președinte de onoare al Secției de științe geonimice (1990–1997), cel ce la cererea rectorului Nicolae Petruțian, om de știință, și mai ales greu de egalat, a devenit în 1950 membru al primei și, în același timp, al celei mai puternice Catedre de geofizică din țara noastră – catedră ce sub conducerea academicianului Sabba S. Ștefănescu a format generațiile de geofizicieni. Aceștia au avut rol important în punerea la dispoziția țării noastre a unei părți din bogățiile subsolului și care, în cadrul unor contracte internaționale, ce i-au făcut cunoscuți pe toate meridianele globului, au participat la descoperirea unei părți importante din zăcămintele de petrol ale globului.

Încă de la formarea catedrei, a devenit cel mai apropiat colaborator al academicianului Sabba S. Ștefănescu – șeful catedrei – și, alături de acesta, unul dintre cei mai prețuiți și mai respectați profesori din cadrul Facultății de Geologie a Institutului de Mine (1950–1973), respectiv al Institutului de Petrol, Gaze și Geologie (1957–1973) și al Universității din București (1973–1975).

Profesorul Liviu Constantinescu și-a luat licența în științe fizico-chimice la Universitatea din București unde, în 1943, și-a susținut teza de doctorat, iar în 1959 a obținut titlul de doctor docent.

Între anii 1969–1971 a fost prorector al Institutului de Petrol, Gaze și Geologie, iar în perioada 1975–1997 a fost profesor consultant la Universitatea din București.

În paralel cu activitatea didactică, profesorul Liviu Constantinescu a desfășurat și o bogată activitate de cercetare științifică. În 1943, în cadrul colaborării dintre Institutul Geologic al României și

*Alocuțiune susținută la Sesiunea comemorativă de comunicări dedicată împlinirii a o sută de ani de la nașterea academicianului Liviu Constantinescu (26 noiembrie 2014, Aula Academiei Române)

Germania (Institutul Geofizic din Potsdam), profesorul Liviu Constantinescu a înființat Observatorul Geofizic Surlari, al cărui director fondator a fost în perioada 1943–1958, observator ce astăzi îi poartă numele.

În 1944 s-a specializat în geomagnetism la Potsdam și în 1946 la Praga.

Între anii 1959 și 1965 a fost cercetător și șef al Secției de geofizică în cadrul Institutului de Fizică al Academiei Române, iar în perioada 1961–1970 a fost director adjunct al Centrului de Cercetări Geofizice al Academiei Române.

A adus contribuții deosebite în valorificarea datelor culese în cadrul prospecțiunilor gravimetrice, magnetice și radiometrice, respectiv în studiul variațiilor în timp ale câmpului geomagnetic și în interpretarea câmpurilor geofizice potențiale.

Subliniem ca deosebit de importante studiile sale din domeniul seismologiei (mecanismul de producere a cutremurelor de pământ) și seismotectonicii – a lucrat la prima hartă seismotectonică a teritoriului țării noastre.

A publicat, în țară și în străinătate, numeroase articole științifice și importante lucrări de sinteză, dintre care cităm:

- *Studii de geofizică pură și aplicată* (1960);
- *Prospecțiuni geofizice* (2 volume, 1964–1965);
- *Integrarea informațiilor seismologice și gravimetrice pentru studiul structurii scoarței terestre în România* (1967);
- *Posibilitatea variației în timp a suprafeței Mohorovičić* (1968);
- *Noi metode de cercetare a Pământului la mare adâncime* (1971);
- *Perspective ale cercetărilor geofizice în descoperirea zăcămintelor de substanțe minerale utile* (1971);
- *Fenomene precursore cutremurelor de Pământ* (1972);
- *Mesaje ale Pământului în descifrări actuale* (1974);
- *Cutremurele din Vrancea în cadru științific și tehnologic* (1985).

Într-o perioadă în care contactele dintre oamenii de știință din țara noastră și colegii lor din străinătate erau limitate, profesorul Liviu Constantinescu a reprezentat România în multiple structuri științifice importante, în calitate de:

- membru *honoris causa* al Asociației Geofizicienilor Maghiari (începând din 1964);
- vicepreședinte al Uniunii Internaționale de Geodezie și Geofizică (1969–1971);
- membru al Consiliului de Conducere al Centrului Seismologic Internațional (1970–1974);
- membru al Consiliului de Conducere al Societății Geofizice Europene (1970–1975);
- vicepreședinte al Comisiei Seismologice Europene (1972–1976);
- membru și, prin rotație, președinte al Comitetului de coordonare a proiectului PNUD-UNESCO pentru studiul seismicității regiunii balcanice (1970–1977);
- membru al Comisiei Naționale Române pentru UNESCO (1970–1977);
- membru de onoare al Societății Geologice a României (1990);
- președinte fondator al Societății Române de Geofizică (1990–1995);
- secretar general, apoi vicepreședinte și președinte al Comitetului Național Român de Geodezie și Geofizică;
- președinte al Comitetului Național Român pentru programul Internațional Geosferă-Biosferă (1991–1997).

Mă bucur că, la împlinirea unui secol de la sosirea în lumea noastră a celui ce a fost academicianul Liviu Constantinescu, unul dintre cei mai prețuiți profesori ai noștri, Academia Română a oferit posibilitatea să fim împreună și în Aula Magna să-i aducem un binemeritat omagiu; pentru modul în care, prin cuvânt și prin exemplu personal, ne-a învățat să ținem capul sus, să ne bucurăm de realizările noastre, împreună cu cei ce ne înconjoară.

Catedra UNESCO de Geodinamică a împlinit un deceniu de existență. Sculptorul Mihai Marcu, cumnat al celui mai vechi colaborator al nostru, domnul Alexandru Dobre, ne-a oferit posibilitatea să avem alături busturile și efigiile turnate în bronz ale profesorilor noștri dragi, academicienii Sabba S. Ștefănescu și Liviu Constantinescu.

Cu convingerea că spiritul profesorului Liviu Constantinescu este prezent în mijlocul nostru, mulțumesc tuturor celor ce au găsit energia să fie prezenți alături de noi.

Academicianul Liviu Constantinescu – fondatorul Observatorului Național Geomagnetic Surlari*

Andrei Soare**

Centenarul nașterii academicianului Liviu Constantinescu ne-a oferit prilejul de a aduce aminte a celor mai importante rezultate ale remarcabilei activități a acestui pionier al geofizicii românești.

De la bun început, trebuie subliniată dificultatea de a cuprinde vastitatea și diversitatea procesului desfășurat în învățământul universitar, în cercetarea multidisciplinară și în strălucita recunoaștere internațională a ilustrului savant. Reamintesc primul contact al academicianului Liviu Constantinescu cu lumea geostiințelor, atunci când a luat ființă una dintre cele mai temeinice împliniri ale sale – Observatorul Geofizic Surlari. Iar, din multitudinea preocupărilor geofizice abordate, voi da prioritate geomagnetismului – domeniu în care academicianul Liviu Constantinescu mi-a fost la început profesor și apoi mentor timp de peste 60 ani.

În prima jumătate a secolului trecut, după ce în Institutul Geologic al României a luat ființă o secție de prospecțiuni geofizice, s-a făcut simțită lipsa unei stații de bază care să furnizeze atât valorile fundamentale folosite în prospecțiuni, cât și aplicarea unor corecții pentru variațiile în timp ale câmpului magnetic terestru.

Problema stației geomagnetice de bază pentru teritoriul României a fost ridicată de trei corifei ai nucleului geofizicii de atunci: Mircea Socolescu, Sabba S. Ștefănescu și Toma-Petre Ghițulescu. Așezarea, construcția laboratoarelor amagnetice și înzestrarea cu instrumentele specifice lor au fost minuțios analizate, astfel încât să fie îndeplinite condiții ireproșabile, stabile pentru un timp cât mai îndelungat, atât pentru măsurătorile absolute ale câmpului geomagnetic, cât și pentru înregistrarea continuă a variațiilor elementelor sale D, H. În final, a fost găsit un amplasament convenabil în pădurea Surlari, pe o peninsulă, formată de văile Cociovaliș-

tea și Vlășia, care își adună apele în lacul Căldărușani, peninsulă în capătul căreia Matei Basarab a ctitorit, în 1632, mănăstirea cu același nume, iar în 1965 s-au pus bazele Observatorului Geodinamic al Institutului de Geodinamică „Sabba S. Ștefănescu” al Academiei Române.

Denumirea inițială a stației a fost Observatorul Geofizic Surlari. Terenul pe care au fost plasate fundațiile pavilioanelor sale a satisfăcut ireproșabil o sumă de exigențe, ca de exemplu, lipsa anomaliilor magnetice, un sol stabil, o considerabilă distanță de protecție față de eventualele surse magnetice artificiale, curenți electrici vagabonzi, trepidații și alte perturbații care să-i afecteze liniștea, necesară unor semnale cât mai reale.

Lucrările de construcție au debutat în anul 1942, într-o perioadă foarte tulbure pentru România. Imediat după începerea lor, s-a ridicat problema găsirii unei persoane cu competențe complexe, care să preia sarcinile punerii în funcțiune, organizării și rezolvării obligațiilor curente ale observatorului.

Printr-o întâmplare fastă, geologul Murgeanu, director adjunct al Institutului Geologic din București, l-a întrebat pe fizicianul Șerban Țiteica, profesor la Universitatea din București, dacă nu cunoaște cumva un tânăr fizician, care să fie dispus să-și asume aceste sarcini de pionierat, captivante din punct de vedere științific, dar care să fie și suficient de entuziast pentru a accepta o detașare în condiții de adevărată pustietate.

Este momentul în care pe scena geostiințelor românești a apărut Liviu Constantinescu, tânăr asistent la Catedra de optică a Universității din București, cu un doctorat asupra studiului potențialelor disruptive în vapori de hidrocarburi.

Dotarea inițială a observatorului, parțial oferită cu generozitate de Observatorul din Potsdam, a con-

---

*Alocuțiune susținută la Sesiunea comemorativă de comunicări dedicată împlinirii a o sută de ani de la nașterea academicianului Liviu Constantinescu (26 noiembrie 2014, Aula Academiei Române)

**Inginer, Institutul Geologic al României

stat într-un sistem înregistrator clasic, construit după tradițiile artisanale germane de la începutul secolului trecut, de binecunoscuta casă Askania & Eschenhagen. Aparatura pentru determinări ale valorilor magnetice absolute, compusă din două teodolite magnetice, unul mai vechi, construit de casa Edelman din München și altul mai nou, produs tot de casa Askania, au fost procurate tot din Germania, prin grija profesorului Mircea Socolescu a cărui pricepere în materie de aparatură era binecunoscută și incontestabilă.

Tânărul fizician Liviu Constantinescu s-a angajat la o laborioasă și amplă activitate într-un domeniu nou, mai îndepărtat de specializarea sa, metrologia câmpului magnetic terestru, în paralel cu activitatea exigentă și solicitantă de supraveghere a unor detalii constructive, care țineau de izolarea subteranei, unde urmau să fie instalate variometrele înregistratoare, de respectarea strictă a condițiilor de amagnetism ale laboratorului de măsurători absolute, de pozarea cablajelor electrice de alimentare cu curent electric de la rețea sau a circuitelor speciale pentru operațiile de etalonare, și de reglajul spoturilor și traseelor luminoase necesare înregistrărilor analogice pe hârtie fotografică.

O echipă formată din doi geomagneticieni germani de la Observatorul din Potsdam, unul dintre aceștia fiind faimosul profesor Richard Bock, directorul Departamentului de geomagnetism de la Potsdam și realizatorul unui prim atlas modern al declinației magnetice în valori absolute pentru Europa, au sosit la Surlari pentru asistența tehnică necesară punerii în funcțiune a noilor utilaje.

Excelent vorbitor al limbii germane, Liviu Constantinescu a putut profita din plin de experiența specialiștilor germani, astfel încât în vara anului 1943 au început să fie recoltate primele înregistrări experimentale ale variației geomagnetice și primele valori absolute ale elementelor geomagnetice de la Observatorul Surlari.

În ziua de sâmbătă, 16 octombrie 1943, a avut loc inaugurarea oficială a Observatorului, solemnitate consemnată în câteva ziare centrale, la care au luat parte generalul Gh. Dobre, ministrul Economiei Naționale, prof. Mircea Vulcănescu, ministru subsecretar de stat la Finanțe, Vintilă Mihăilescu, secretar general al Ministerului Culturii Naționale, prof. G. Macovei, directorul I.G.R., reprezentanți ai multor ministere și instituții, precum și numeroase personalități ale lumii științifice românești.

Situarea observatorului în desiş de pădure, într-o zonă izolată, la 7 km de cel mai apropiat post de jandarmi, cu un drum de acces nici măcar pietruit, adesea impracticabil pe timp de iarnă și intemperii, puneau probleme extrem de dificile. Personalul auxiliar era compus la început dintr-un paznic și o îngrijitoare, recrutați din satul vecin, fără cea mai elementară calificare.

Cunosc bine greutatea acestor începuturi, nu atât din amintirile profesorului, care nu avea obiceiul să „se mândrească” cu greutatea și necazurile de tot felul pe care le-a înfruntat, ci, uneori, din relatările presărate cu un ușor amuzament, ale unor întâmplări sau evenimente particulare, dar, mai ales, din arhiva de registre, doldora de documente și referate păstrate într-o evidență riguroasă, din care poate fi reconstituit istoricul organizării observatorului în primii săi ani de viață.

Există și un fragment de jurnal al profesorului, ținut în limba franceză, în care, zi de zi, sunt consemnate toate detaliile privind funcționarea „inimii” observatorului, înregistratorul magnetic, amplasat într-o încăpăre subterană specială, urmărirea mersului normal al variometrelor, reglajul spoturilor luminoase, măsurătorile de etalonare, menținerea, cu mijloace încă rudimentare a unei temperaturi constante, marcajul timpului și alte multe intervenții migăloase, implicând o prezență permanentă lângă laboratoarele obiectivului.

Găsim acolo și alte relatări interesante. Sunt note răzlețe, care, însă, se revarsă cu toate în matca largă a geomagnetismului. De pildă, în iulie 1944, pendulul, care marca printr-un contact electric automat semnalele orare pe magnetograme, s-a defectat. Pentru un timp, aceste semnale urmau să fie date manual, din biroul central, ceea ce implica urmărirea orei exacte furnizate prin radio la postul BBC. În ziua de 7 iulie, constatând o perturbație puternică a rețelei transmisiunilor radiofonice pe unde scurte, profesorul notează că a observat cu ajutorul lunetei teodolitului Askania un grup de pete solare pe care îl urmărește în evoluția sa până la 28 iulie, făcând o asociere între activitatea solară, perturbațiile radiofonice și perturbațiile magnetice înregistrate.

Dacă în anul 1944, observațiile și înregistrările observatorului au avut un caracter intermitent, începând din anul 1945, seria magnetogramelor observatorului este completă, continuând așa, până în zilele noastre, iar datele achiziționate și prelucrate conform protocoalelor internaționale sunt echiva-

lente calitativ cu cele ale principalelor observatoare din lume.

Însă, dacă aceste date au putut fi folosite imediat pe plan intern sub forma buletinelor de corecție pentru echipele de prospecțiune magnetică sau pentru corelarea lucrărilor de cartare, conjunctura politică a perioadei postbelice punea restricții oricărei încercări de cooperare internațională. Totuși, numele observatorului a putut fi destul de repede cunoscut de întreaga lume a geomagnetismului, deoarece în numărul din septembrie 1948 al revistei „Terrestrial Magnetism and Atmospheric Electricity”, predecesoarea lui „Journal of Geophysical Research”, cea mai prestigioasă revistă de geomagnetism din lume, a apărut o listă a observatoarelor magnetice de pe întreg Globul, cu informații asupra distribuției lor geografice și a elementelor geomagnetice. În această listă figurează și Observatorul Geofizic Surlari, informațiile respective fiind puse la dispoziție de președintele Asociației Internaționale de Magnetism și Electricitate, care era chiar profesorul Richard Bock de la Institutul de Geofizică din Potsdam.

Pentru ca primele rezultate științifice ale observatorului să poată fi cunoscute pe plan internațional, dar și la solicitarea expresă a datelor sale curente de către forurile științifice internaționale de specialitate, profesorul Liviu Constantinescu a încercat să ridice, măcar în parte, cortina interdicțiilor, asumându-și personal toate riscurile implicate de o astfel de inițiativă. A luptat cât se poate de eficient cu „secretomania”, care a dăunat mult în cercetare și care, din păcate, și astăzi încearcă uneori să se manifeste.

Roadele activității de cercetare științifică, culese din proaspetele date de la noul observator geomagnetic, au început treptat să se adune și să se facă cunoscute, mai întâi numai pe plan local, prin publicațiile apărute în revistele editate de Academie sau de Institutul de Geologie al României.

Pentru un studiu sistematic al variației seculare pe teritoriul României, Liviu Constantinescu a reevaluat informațiile parțial lacunare și, în lipsa existenței unor serii continue de timp, reprezentative pentru acest fenomen geomagnetic de perioadă lungă, a adus la aceeași epocă determinările preluate de la Hepites și Murat, Negreanu și Mureșianu, S. Procopiu și G. Atanasiu, raportându-le la pilonul de bază al Observatorului.

Cu aparatele mai noi de la observator a organizat reiterarea măsurătorilor absolute la standarde de precizie mai bune și cu metodologii noi, în principalele stații de pe teritoriul României. Prin adoptarea unor criterii fizico-geologice judicioase și prin core-

larea hărților magnetice realizate pe provinciile istorice ale țării, a fost conturată rețeaua națională pentru studiul câmpului normal și al variației seculare. În această întreprindere de anvergură profesorul a fost ajutat, începând din 1950, de proaspătul său asistent N. Milea și, după 1957, de V. Șteflea, un colaborator din primele sale serii de ucenici geofizicieni.

Studii cu caracter inedit pentru țara noastră, datorate profesorului, au avut în vedere variațiile diurne, morfologia furtunilor magnetice, erupțiile cromosferice și altele.

Începând din anul 1955, de când am avut cinstea și satisfacția de a-i deveni colaborator apropiat, preluând treptat sarcinile de rutină ale Observatorului, am colaborat cu profesorul la un studiu amplu asupra perturbațiilor în formă de golf, în evoluția lor pe continentul european și a particularităților distribuției acestora pe teritoriul României. Adoptând pentru prima oară în țara noastră normele internaționale de caracterizare a gradului de perturbație geomagnetică, au fost elaborate diferite tipuri de indici numerici și studii corespunzătoare nivelului exigenței cercetărilor geomagnetice pe plan mondial. Acestea au permis redactarea unui prim *Buletin geomagnetic sintetic*, care a stat la baza primelor *Anuare ale Observatorului Geofizic Surlari*.

Anul 1957, primul *An geofizic internațional*, a impulsionat simțitor cercetările geomagnetice de observator, îngăduind și o deschidere spre activitățile de cooperare internațională.

Un rol important în această direcție l-a avut profesorul Liviu Constantinescu când, în luna septembrie a aceluși an, împreună cu acad. Gh. Demetrescu, președintele Comitetului Național de Geodezie și Geofizică, au participat ca reprezentanți oficiali ai României la Sesiunea UGGI de la Toronto (Canada).

La Departamentul de geofizică, Universitatea din București, 1986

Manifestare științifică de anvergură, aceasta a fost un eveniment reper pentru cercetarea geofizică românească, în valorificarea căruia profesorul a avut o contribuție esențială. Observatorul a devenit din acest moment o stație fundamentală binecunoscută pe plan internațional, implicată în schimburi oficiale de date cu centrele mondiale de colectare, în măsurători de comparație periodice cu alte observatoare și în cooperări bilaterale sau multilaterale în varii probleme de geomagnetism, vizând atât partea externă a câmpului (datele Observatorului au fost utilizate în anii 1961–1965 de NASA pentru primul studiu satelitar al magnetosferei), cât și partea internă, cu implicații în cercetarea structurilor geologice de adâncime.

Este perioada în care profesorul și-a văzut ajunsă la maturitate instituția pe care a întemeiat-o și căreia i-a dedicat începuturile carierei sale de geofizician. Din acest moment, fără a se desprinde total de interesul pentru geomagnetism, el a simțit nevoia abordării problemelor complexe ale geofizicii multidisciplinare și sinergetice, cu rezultatele și contribuțiile expuse anterior.

Cred că această dorință de deschidere către orizonturi mai largi de cunoaștere s-a datorat și structurii de bază a personalității profesorului. Și mai cred că rostul unor astfel de comemorări este acela de a tezauriza și duce mai departe realizările celor dinaintea noastră.

Liviu Constantinescu era un cărturar de tip umanist, deschis atât spre științele exacte, cât și spre filosofie, literă și arte.

Renumerele său internațional de geofizician complex a făcut ca, la actualizarea unei ediții a *Marii Enciclopedii Italiene*, să fie solicitat pentru definiția cuvântului „Pământ”: *La voce „Terra”*. S-a achitat în mod strălucit, redactând o prezentare densă și clară, cuprinsă în șapte subcapitole și o notă concludivă în circa 80 de pagini dactilografiate, o bibliografie selectivă și 16 ilustrații în afara textului.

În anul 1998, Observatorul Geomagnetic Național Surlari a dobândit cea mai înaltă recunoaștere internațională, fiind acceptat să facă parte din elita observatoarelor de pe Glob ca *observator magnetic planetar*, statut care îi permite în prezent să coopereze într-unul din cele mai importante programe de cercetare geofizică, denumit INTERMAGNET.

Bucuria succesului a fost mult umbrită de regretul că profesorul Liviu Constantinescu, fondatorul observatorului, *al cărui nume îl poartă astăzi*, s-a stins din viață cu câteva luni înainte de această încununare a operei sale de început, care cu siguranță i-ar fi adus o mare satisfacție.

Așa cum l-am cunoscut eu, îmi permit să afirm că Liviu Constantinescu a fost nu numai un mare și dăruit profesor, ceea ce constituie în sine un titlu de noblete în raporturile dintre îndrumător și îndrumați, ci și un om îndrăgostit de misiunea lui, cu un entuziasm înaripat, cu o corectitudine morală exemplară, pentru care țelul suprem al științei, era și un țel al vieții: *adevărul*.

Dezbateri europeniste la Academie

Acad. Alexandru Zub

Sub egida „corpului savant” și a Fundației Naționale pentru Știință și Artă (FNSA), a avut loc, în plină toamnă, mai precis pe 3–4 octombrie 2014, o nouă ediție (XIII) a Seminarului internațional *Penser l'Europe*, formulată dilematic (*Y a-t-il deux Europes?*), în Aula solemnă a Academiei Române. Ca și la alte ediții, au fost asociate la organizarea noii runde câteva așezăminte afine din lumea apuseană: *Institut Français de Relations Internationales*, *Académie Royale de Langue et de Littérature Françaises de Belgique*, *Académie Royale de Science Economiques et Financières de l'Espagne*, *Académie Royale des Docteurs de Barcelone*.

Programul a fost „prefațat” de un concert la pian (Viniciu Moroianu, cu piese de Mozart, Schumann, Chopin, Enescu, Jora), urmat de o cină oferită de Banca Națională, în persoana guvernatorului general, acad. Mugur Isărescu – moment agreabil și deja în tradiția unei colaborări eficiente.

Lucrările înseși au avut loc în Aula Magna, deschise prin alocuțiile de rigoare, rostite de organizatori: Eugen Simion, ca președinte FNSA; Thierry de Montbrial, ca „fondator” al seriei de simpozioane europeniste; Ionel-Valentin Vlad, ca președinte al Academiei Române; François Saint-Paul, ca ambasador al Franței la București. Alte saluturi au fost rostite de oaspeți belgieni și spanioli, tot pe linia unei tradiții menite a consolida raporturile interacademice din arealul francofon. Notă distinctă a făcut alocuția premierului țării gazdă, rostită fluent și cu sugestii de sprijin instituțional.

Moderată de Jacques de Decker și Maya Simionescu, prima „sesiune” a dat loc, conform programului, la intervenții demne de consemnat, rostite de Eugen Simion (*Mon Europe*), Thierry de Montbrial (glose geopolitice), Ioan-Aurel Pop (despre moștenirea latină și influențele slavo-răsăritene la români); Răzvan Theodorescu (cele două sau trei Europe coexistente).

Sub „bagheta” lui Evaghélos Moutsopoulos și a lui Dan Berindei, a doua sesiune a inclus comunicări făcute de autorul acestui *memento* academic (*Istorici români în căutarea Europei*), Petre Roman (despre incertitudinea crescândă a proiectului european); Michael Metzeltin (referitor la sis-

temul westphalic); Evaghélos Moutsopoulos, cu privire la situația *de facto* a continentului nostru.

Comunicări demne de tot interesul au prezentat, la următoarea sesiune condusă de Eugen Simion și Michael Metzeltin, în ziua secundă a simpozionului, Jacques de Decker, Caius Traian Dragomir, Andrei Marga, Jean Askenasy, Marius Sala, Valeriu Ioan Franc.

Ultima secvență, moderată de Serge Fauchereau și de subsemnatul, a avut loc, fără intenții concluzive, la comunicările făcute de Dan Berindei, Wilhelm Dancă, Gisele Vanhese, Virgil Tănase, Victor Moraru, J.G. Coll, Maya Simionescu. Pledoaria profesorului teolog Wilhelm Dancă pentru o *Europă creștină*, *Europa cu doi plămâni*, se cuvine a fi reținută ca o sugestie pentru decidenții de azi ai bătrânului continent.

Câteva intervenții, scurte, însă pertinente, au asigurat o anume consistență dezbaterii finale, în cadrul căreia s-a păstrat și un moment de reculegere în memoria academicianului Dan Hăulică, fidel și entuziast membru al grupului. Alocuția din urmă, ca de obicei, i-a revenit profesorului Eugen Simion, cu sublinieri oportune și sugestii pentru proxima dezbateri. Problematika științei ca izvor de cunoaștere ar putea fi noua temă. *Știință și conștiință*, ca în vechea formulă, promite a fi o bună deviză pentru acea reuniune.

Y a-t-il deux Europes? Dezbateri academică din toamna trecută a fost un nou prilej de a examina, cu uneltele cărturăriei, însă și pe seama analizei realităților curente, aspecte semnificative ale integrării euro-atlantice, în condițiile unei globalizări scăpate, parcă, de sub veghea critică a unei rațiuni armonizante. Problematika identitară a revenit mereu în discuție, cu bun temei și cu argumente scoase din experiența fiecăruia. Dezbaterile de la Academia Română au avut loc, de altfel, într-un moment de noi tensiuni geopolitice și de acută criză pe multe planuri¹. Cu atât mai demne de atenție se vădesc analizele de felul celor inițiate, sistematic, de un bun număr de ani, sub patronajul Academiei Române și al Fundației Naționale pentru Știință și Artă.

Notă

¹Vezi, de exemplu, „dosarul” tematic întocmit de Matei Martin ș.a. în „Dilema veche”, XI, 562/2014, pp. I–VIII: *Și dacă Europa eşuează?*

Resursele minerale – un potențial uitat!

Nicolae Anastasiu

Membru corespondent al Academiei Române

Nivelul de astăzi al civilizației umane își are rădăcinile în curiozitatea omului de a căuta și descoperi mereu noi materii care să-i ușureze și să-i îmbunătățească existența. Memoria pietrelor de la Machu Picchu sau din mormintele faraonilor egipteni, frumusețea marmurii în care Michelangelo l-a descoperit pe Moise, zidurile cetăților medievale și structura marilor catedrale, colierele de diamante de la gâtul multor regine, plăcuțele de cuarț din anatomia unui computer sau învelișurile de titan din vârful rachetelor cu destinație extraterestră sunt tot atâtea dovezi ale produsului final desprins din această curiozitate. Astăzi i-am spune goana după materii prime care ne fac viața mai frumoasă.

Geologul a fost și este acela care știe unde să le caute, cum să le găsească și cum să indice exploatarea lor. Ciclul acesta, de la descoperire la evaluarea rezervelor și, apoi, la utilizarea lor este unul lung și costisitor, dar într-o societate modernă unul absolut necesar și singurul care ne oferă oglinda potențialului de resurse minerale pe care o țară îl are.

În ultimele două decenii atenția acordată resurselor energetice neregenerabile (hidrocarburi, în special) și regenerabile (radiațiile solare, dinamica eoliană etc.) de comunitatea internațională (prin guverne, companii private, organizații internaționale etc.) a fost justificată și de înțeles. De neînțeles, mai ales pentru spațiul Uniunii Europene, este lipsa din strategiile țărilor respective a evaluărilor legate de potențialul lor în resursele minerale metalifere și nemetalifere (denumite, la un moment dat, și neenergetice). În România, politici și interese de altă natură au condus la închiderea minelor, la părăsirea carierelor și la ecologizarea haldelor și iazurilor de decantare din vecinătatea perimetrelor cu profil minier. Uzinele de preparare a minereurilor au fost nu numai, abandonate (abandon care ar fi lăsat speranța unei posibile reactivări), dar, în proporție foarte mare, acestea au fost demolate sau comercializate pentru fierul vechi din structurile lor.

Agenția Națională pentru Resurse Minerale (ANRM) este instituția statului care administrează

toate resursele subsolului, gestionează rezervele și concesionează (licitează), prin legea minelor și legea petrolului, perimetre miniere și petroliere-gazeifere. Aparent, ne cunoaștem tipurile de resurse, dar evaluări și analize legate de rezerve, de perspective, de conexiuni cu necesitățile diverselor sectoare economice (din industrie, construcții, agricultură, transporturi, infrastructuri rutiere sau feroviare etc.) nu s-au făcut. Din multe strategii naționale, astfel de referințe lipsesc.

Cum putem, atunci, elabora o strategie viabilă și durabilă, fără să îndeplinim condiția esențială: cunoașterea potențialului în metale (Fe, Cu, Pb, Zn, Au), materii prime nemetalifere (sare, argilă, nisip, calcar, granit marmură), în combustibili fosili (hidrocarburi lichide și gazoase, cărbuni)?

O interfață activă cu toate tipurile de resurse ale subsolului, cu localizarea lor în țară, cu statutul lor minier sau petrolier-gazeifer, cu rezervele aferente, cu posibilitățile de utilizare și cu necesitățile fiecărui sector industrial, iar, de când suntem membri ai Uniunii Europene, și cu riscurile – impactul pe care exploatarea lor ar avea-o asupra mediului înconjurător – ar putea constitui punctul de plecare în redactarea unor strategii viabile și de lungă durată. Fără astfel de informații, strategiile existente au un mare handicap.

Această problemă, circumscrisă României, devine actuală și evidențiază numeroase carențe legislative. O apreciere (reconsiderare) din partea statului a resurselor minerale ale subsolului românesc – a calității lor, a repartiției lor teritoriale, a rezervelor geologice existente, a beneficiarilor și a costurilor de valorificare (pentru a găsi investițiile necesare) – se impune cu siguranță. Pentru că România are un potențial cert legat de spectrul larg al substanțelor minerale utile, pentru că noile concepte din domeniul Științelor Pământului pun condiția unei reevaluări a prezenței și rezervelor lor în spațiul carpato-dunărean, pentru că și nevoia noastră de metale și nemetale rămâne mereu mare și pentru că fără cunoașterea acestor elemente spirala dezvoltării economice este mult și de multe ori trunchiată (fig.1).

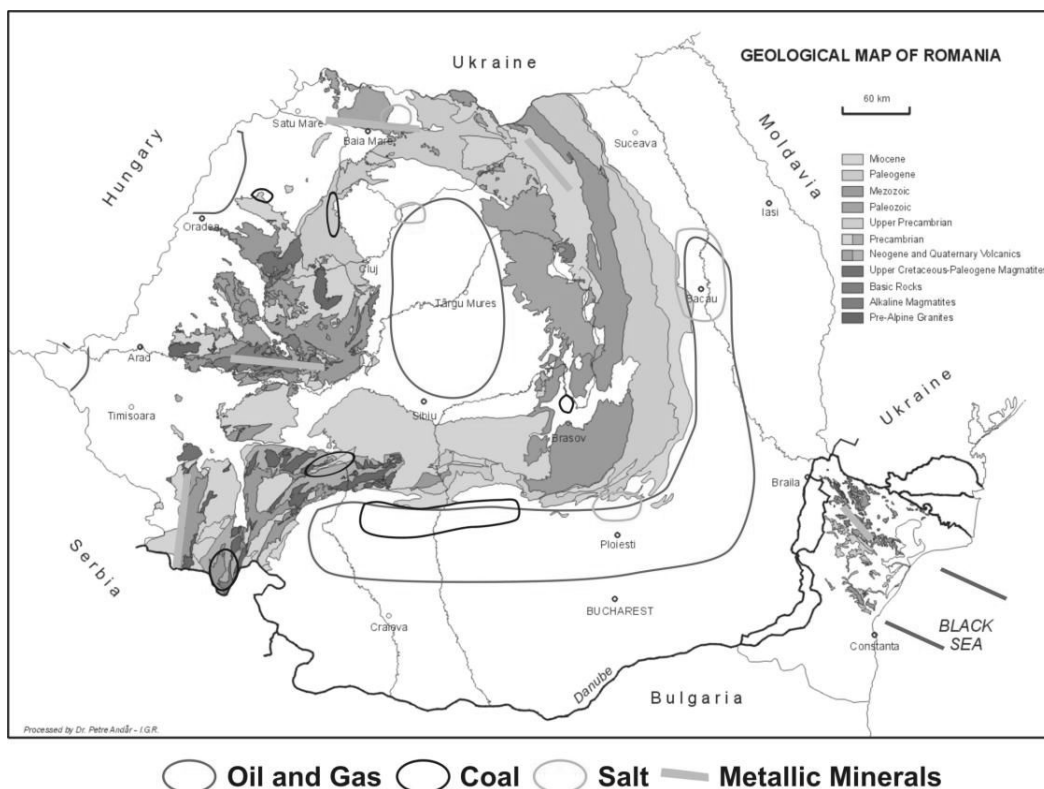

Fig. 1 Ariile de ocurență în România a principalelor resurse energetice și minerale (Andâr, IGR)

Istoria cercetării resurselor minerale și energetice în spațiul românesc are o lungă tradiție și rezultate notabile. În epoca modernă începuturile se plasează în anii de început ai Facultăților de Științe de la Iași (1862), București (1864) și Cluj (1872) unde s-a predat Geologia și s-au aprofundat cursuri cu problematica resurselor minerale.

Din anul 1906, după înființarea Institutului Geologic al României de către Ludovic Mrazec, în acest centru științific încep activități de prospecțiune geologică pentru numeroase substanțe minerale utile. Astfel de prospecțiuni au lansat proiecte de explorare, s-au găsit investiții pentru foraje și lucrări miniere care s-au concretizat în calcul de *rezerve geologice*.

Aceste activități s-au concretizat în cele mai valoroase instrumente de lucru ale geologilor – hărțile geologice și metalogenetice. Ele au fost și rămân puncte de plecare în orice activitate legată de cunoașterea potențialului energetic sau metalogenetic al unei regiuni și de predicțiile pe care le putem face în legătură cu descoperirea de noi resurse.

O pleiadă de distinși profesori universitari și membri ai Academiei Române și-au adus contribuția la îmbogățirea patrimoniului științific legat de potențialul mineral și energetic al spațiului carpato-

danubian. Prima hartă geologică a României (scara 1:800 000) elaborată de Matei Drăghiceanu este publicată în 1880 în *Anuarul Institutului Geologic* din Viena. În 1898 o echipă condusă de Grigoriu Ștefănescu (Sabba Ștefănescu, G. Botez, I. Pilide) redactează *Harta geologică a României* la scara 1:2.000.000). Apoi, succesiv, L. Mrazec și Gh. Munteanu Murgoci îmbunătățesc imaginile geo-cartografice existente și argumentează structura în pânze de șariaj a Carpaților Meridionali. De interes istoric rămân hărțile cu răspândirea unor resurse metalifere întocmite de St. Cantuniar și L. Mrazec (fig. 2).

Mai târziu, hărți cu substrat metalogenetic au fost elaborate de M. Socolescu și T.P. Ghițulescu, pentru Munții Metaliferi, N. Petruțian, H. Krautner pentru Carpații Orientali.

În România, acad. Dan Rădulescu și acad. Mircea Săndulescu au fost primii care au creionat în 1973, 1976, osatura geologică a spațiului carpato-dunărean în spiritul tectonicii globale și au reactivat elaborarea de hărți geologice și metalogenetice la scări din ce în ce mai detaliate. Sărind peste etape, *Harta metalogenetică a României*, la scara 1:500 000 finalizată recent de profesorul Gh. Udubașa, membru corespondent al Academiei Române, și dr. Mircea Borcoș așteaptă să fie difuzată pentru a deveni un instrument indispensabil prognozei geologice.

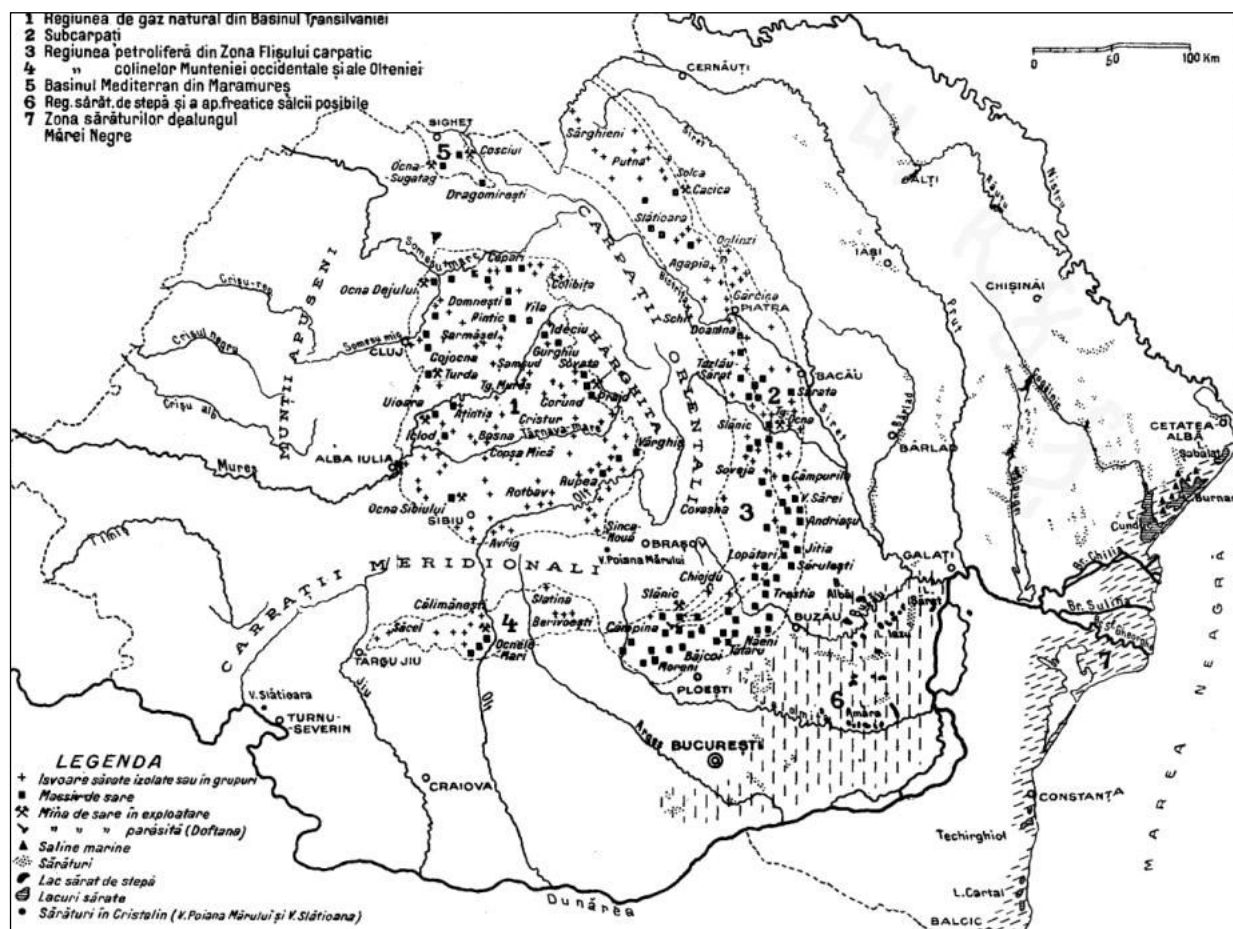

Fig. 2 Răspândirea zăcămintelor de sare pe harta întocmită de L. Mrazec și publicată de I. Simionescu în cartea „Țara Noastră” (1937)

Principalele zone miniere în spațiul carpato-dunărean – categorii de resurse minerale

Aplicând criteriile științifice și o terminologie adecvată, în cadrul resurselor minerale (substanțe minerale utile) trebuie să separăm *resursele nemetalifere* (minerale industriale, roci utile și materiale de construcție, roci decorative sau ornamentale), de *resursele metalifere* (metale feroase, neferoase, ușoare, nobile). Pentru că ele au valori materiale foarte diferite, iar prospectarea și explorarea lor se fac prin metode, tehnici și costuri diferite. Corpurile geologice care le găzduiesc au, de multe ori, dimensiuni foarte variabile, iar rezervele geologice au valori corespunzătoare. Fără să constituie concentrații de sine-stătătoare, categoria de *minerale critice* (de fapt, minerale cu elemente rare și disperse sau elemente minore: Ge, Te, In, Li...) se găsesc asociate atât cu diverse tipuri de resurse nemetalifere, cât și cu o parte din cele metalifere. În procesele de preparare și concentrare a acestora, elementele critice pot apărea ca produse secundare și se pot recupera ca atare. Valoarea lor economică este, întotdeauna, mare.

Patrimoniul de substanțe neenergetice – cele **nemetalifere**: *minerale industriale* și *roci utile* (rocile de construcție, rocile ornamentale) constituie în prezent – pe măsura epuizării potențialului de substanțe minerale utile – una dintre cele mai importante bogății minerale ale țării și este constituit dintr-un volum considerabil de resurse și rezerve. Acesta se regăsește într-o mare diversitate de acumulări, inegal cunoscute la nivel geoeconomic și care nu se valorifică în condiții și cu eficiență corespunzătoare.

Rezervele de *minerale industriale* și *roci utile* sunt diferite de la o substanță la alta și repartitia geografică a acestor substanțe este, în multe cazuri, echilibrată în raport cu infrastructura existentă și cu repartitia lor în diferite județe. Ele se cunosc în Carpați, în afara arcului carpatic (Podișul Moldovenesc, Depresiunea Getică, Câmpia Română, Dobrogea) și în interiorul său (Depresiunea Transilvaniei, Câmpia de Vest, parte a Depresiunii Pannonice).

Conform Agenției Naționale pentru Resurse Minerale, din declarațiile sale publice, reținem pentru resursele posibile, cifre importante:

Pentru *categoria resurselor valorificabile în condiții economice și marginal-economice* (Borcoș, 2003, Vlad, 2005), dintre mineralele industriale, *sarea gemă* se află pe locul 1, cu 16,96 miliarde tone, *grafitul* cu 209,4 milioane tone, după care urmează *feldspații* cu 90,6 milioane tone. Dintre rocile utile cuprinse în această categorie, *calcarele și dolomitele*, depășesc împreună, 5,5 miliarde tone, *nisipurile și pietrișurile* ajung la 456,9 milioane tone, *sienitele* la 123 milioane tone, *creta* la 47 milioane tone. În *categoria resurselor cu semnificație economică neconcludentă*, mineralele industriale de tipul *baritinei și brucitului* (o importantă sursă de Mg) ajung la 9 milioane tone, iar dintre rocile utile, *argilele* (comune, refractare, caolinoase) depășesc 200 milioane tone, *bentonitele* ajung la 77,1 milioane tone, *șisturile pirofilite* la 48,8 milioane tone. Tot în această categorie, sunt evaluate *rocile decorative* cu 34, 5 milioane tone, resurse posibile în care este inclusă și *marmura* (cu 6,39 milioane tone). De un interes tehnologic crescând se înscriu și *acele resurse cu volume mai mici și condiții de zăcământ nefavorabile* (context geologic complicat, la altitudini mari, departe de căi de transport etc.), cum sunt mineralele industriale din grupa silicaților (*disten, celestină, spodumen, baritină, wollastonit, sulfurul și anhidritul*). Dintre rocile utile, *serpentinitele* (roci magneziene) și *fosforitele* sunt și ele prezente în spațiul carpatic.

Multe din mineralele industriale și rocile utile au cerere pentru export (*sare, nefelin, grafit, minerale de bor, zeoliți, calcare, granite*). Exploatarea lor se face în cariere. Costurile de exploatare, comparativ cu alte substanțe, sunt relativ mici. În foarte multe cazuri, astfel de resurse sunt la îndemâna administrațiilor județene și pot face obiectul unor valorificări pe plan local. Interesul acordat resurselor nemetalifere derivă din calitățile lor mineralogice, petrografice și tehnice (geo-mecanice) care fac din ele substanțe căutate pentru a fi utilizate în numeroase sectoare industriale, anume: *materii prime pentru industria chimică* – elemente utile (*sulf*), minerale utile (*sare gemă, săruri de potasiu și magneziu, celestină, glauconit* etc.), roci utile (*fosforite, gresii și calcare fosfatice*); *pentru produse refractare și siderurgice* – minerale utile (*brucit*), roci utile (*argile refractare, nisipuri cuarțoase metalurgice, dolomite, calcare comune*); *pentru industria sticlei și ceramicii fine* – substanțe cuarțoase (*nisipuri cuarțoase pure*), substanțe caolinoase (*nisipuri caolinoase și nisipuri cuarțoase-*

caolinoase, argile caolinoase, magmatite și metamorfite caolinizate), substanțe feldspatice (*pegmatite feldspatice*), alte substanțe (*wollastonit, sienite nefelinice*); pentru industria termo- și electroizolațiilor – minerale utile (*azbest*), roci utile (*pegmatite muscovitice*); *materii prime pentru industria abrazivilor* – minerale utile (*cuarț, corindon, calcit* etc.), roci utile (*nisip cuarțos, silicolite sedimentare anorganogene* etc.). Alte resurse au o valorificare complexă: elemente utile (*grafit*), minerale utile (*baritină, gips, granați, disten* etc.), roci utile (*bentonite, dolomite, calcare comune, cretă, diatomite și concentrații zeolitice asociate, roci talcoase, serpentinite* etc.).

Pe fondul ultimelor cercetări din domeniu, *graful* obținut din grafit a creat o adevărată revoluție tehnologică. Țări și companii puternice, din diferite domenii (telecomunicații, energie, medicină, industria militară și aeronautică) alocă miliarde de euro pentru brevetarea utilizării grafului.

Statul este puțin interesat în promovarea și valorificarea complexă a resurselor nemetalifere.

În anul 2014, Agenția Națională pentru Resurse Minerale a emis un număr foarte mic de permise și licențe de prospecțiune/explorare (majoritatea lor vizează nisipurile și pietrișurile din albiile râurilor). Ele au fost câștigate de SRL-uri cu potențial financiar redus. Lipsa unor investitori puternici, încheie posibilitatea descoperirii de noi substanțe sau de evaluare a noi rezerve.

Resursele metalifere ale României și ele de o mare diversitate, au constituit întotdeauna o bază solidă de materii prime necesare în multe ramuri ale economiei.

Resursele metalifere se găsesc sub formă de *ocurențe* mineralogice (semnalate prin cercetare geologică sau activități de prospecțiune geologică) și *zăcăminte* de minereuri (conturate prin lucrări de explorare geologică, cu rezerve calculate și intrate în exploatare în decursul timpului) în toate unitățile geologice, de la cele de orogen (Carpații Orientali, Carpații Meridionali, Munții Apuseni, Dobrogea de Nord) la cele de platformă (Platforma Moesică, inclusiv Dobrogea Centrală și Dobrogea de Sud) și în toate ciclurile geologice de la Proterozic la Paleozoic și Alpin.

Cercetarea geologică a permis gruparea zonelor mineralizate în provincii și districte metalogenetice folosindu-se criteriile din standardele naționale și internaționale (M. Borcoș, Gh. Udubașa, 1994, Gh. C. Popescu, 1986) și redarea lor pe hărți metaloge-

Fig. 3 Cariera de minereuri cuprifere de la Roșia Poieni, Munții Metaliferi (2010)

netice ale României, scările 1:1000000, 1:200.000 sau 1:50.000 publicate de IGR).

Elementele de interes economic care rezultă din exploatarea și procesarea minereurilor sunt: Fe-Mn, Mo, Cu, Pb-Zn, Al, Au-Ag etc.

Minereurile feroase (Fe-Mn) sunt prezente în toate unitățile geologice din țară și însumează un număr mare de ocurențe. Ele sunt legate de ciclurile de la Pcb la Alpin, iar potențialul cel mai ridicat îl are zăcămintul de la *Palazu Mare* (Dobrogea Centrală).

Minereurile cu molibden (Mo) sunt limitate la ocurențe, în Banat și Apusenii de Sud, asociate metalogenezei alpine și tipurilor genetice de tip *porphyry* (Cu-Mo), de diseminație (parțial, *Roșia Poieni*, *Musariu*) sau în skarne (*Ciclova*, *Băița Bihor*).

Dintre **minereurile neferoase**, cele de **cupru (Cu)** sunt identificate în numeroase ocurențe și zăcăminte de dimensiuni medii și mici, în care cuprul apare asociat fie cu Au-Ag, fie cu Pb-Zn. Ele aparțin ciclului Alpin (aproape 60%) și celui Hercinic (40%), iar afiliațiile genetice categoriilor vulcanogen-sedimentar-metamorfozat (*Leșu Ursului*, *Bălan*) (40%), metasomatic-skarne (*Moldova Nouă*) (36%) și hidrotermal-filonian-non-porfiric sau porfiric (*Roșia Poieni*) (24%) (fig.3).

Minereurile de plumb-zinc (Pb-Zn) sunt foarte răspândite, dar zăcămintele au dimensiuni mici și conținuturi scăzute. Au fost identificate în cicluri și asociații genetice comune cu ale cuprului, aurului și argintului. Aproximativ 60% din ocurențe reprezintă corpuri de tip filonian-brecia pipe (*Cavnic-Roata*, *Baia Sprie*), iar 40% vulcanogen metamorfozat (*Baia Borșa*).

Minereurile de aluminiu (Al) reprezintă corpuri de **bauxite** asociate platformelor carbonatice și, respectiv, zonelor de paleokarst, la limita Jurassic-Cretacic. Sunt depozite de origine sedimentară, reziduală. Majoritatea ocurențelor se găsesc în Apusenii de Nord-Vest (Pădurea Craiului – Roșia, Zece Hotare) și în Carpații Meridionali (Bazinul Hațeg – Ohaba).

Minereurile auro-argentifere (Au-Ag) sunt asociate ciclului Alpin (88%) și reprezintă genetic concentrații hidrotermale-epitermale (Barza, Roșia Montană, fig. 4, Bucium, în Munții Apuseni și Dealul Crucii, Valea Roșie, Săsar, în regiunea Baia Mare din Carpații Orientali). Sistemul *porphyry* este subordonat reprezentat (exemplu la Roșia Poieni). Aurul mai poate fi extras și din depozitele aluvionare, din albiile minore ale unor bazine hidrografice care traversează protori cu mineralizații aurifere (exemplu Valea Arieșului, Valea Nerei, Valea Pianu etc.).

În minereurile enumerate și în paragenezele minerale care intră în compoziția lor, sunt prezente și elemente minore (TR, elemente rare și disperse, numite în documentele Uniunii Europene *minerale critice*), care se pot concentra (separa) în procesele tehnologice (metalurgice) de obținere a concentratelor de aur, cupru, plumb sau zinc. Aceste elemente sunt: In, Tl, Ga, Co, Ge, As. Prin tratamente speciale se mai pot obține Te, Bi, Sb, W, Sn, Cd, Se.

Resursele posibile, estimate de Agenția Națională pentru Resurse Minerale și făcute publice, sunt diferite de la un tip de minereu la altul și ating următoarele valori medii (sursa incomemagazin.ro): pentru minereurile feroase: 58,6 mil. t; pentru mine-

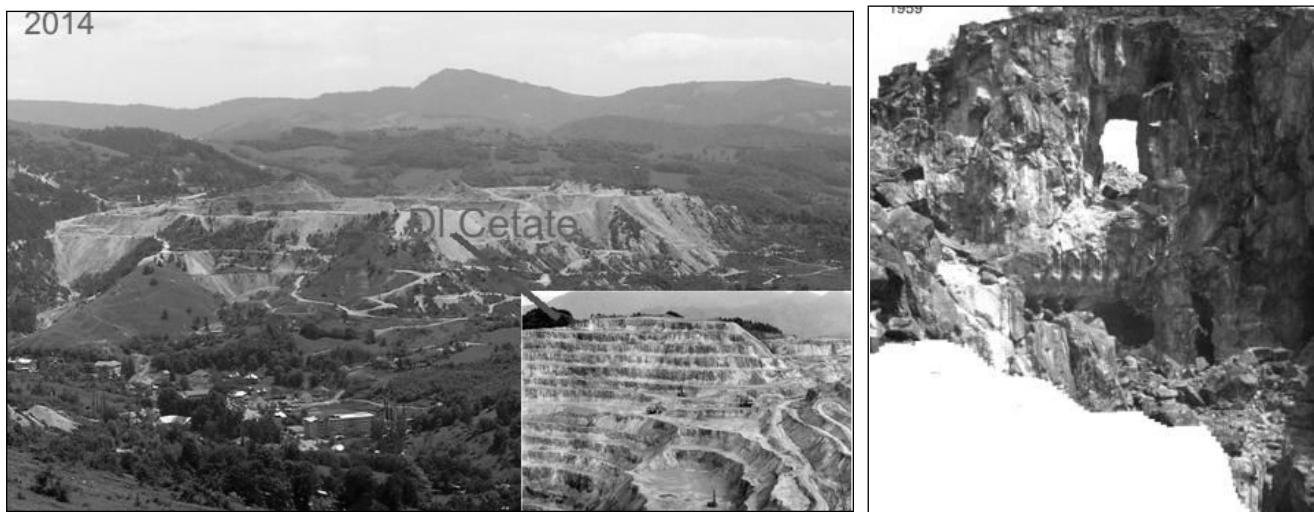

Fig. 4 Cariera de minereuri auro-argentifere din Dealu Cetate de la Roșia Montană (foto C. Tamaș), alături de galeriile romane suspendate și conservate până înaintea de începerea exploatarei în carieră (1970) (imagine din anul 1959, foto N. Anastasiu).

reurile neferoase: 21 mild. t, din care, pentru cupru: 98 mil. t; pentru aluminiu (din bauxite): 100 mil. t; pentru aur: 700 t, pentru argint: 12 000 t.

Valorificarea economică a resurselor minerale – cifre îngrijorătoare

După anul 1999, prin *Programul de Închidere și Ecologizarea Minelor (GCPIEM)*; prin H.G. nr. 418/1999) și, respectiv, *CONVERSMIN* (prin H.G. 1158/2004), a început închiderea și conservarea minelor și a uzinelor de preparare din vecinătatea lor. Evoluția procesului a fost accelerată și astăzi, toate minele în care se exploatau minereuri de fier, neferoase, metale ușoare sau metale prețioase au fost închise. De la 550 de mine în activitate, în anul 2000, a mai rămas astăzi în activitate doar cariera de la Roșia Poieni (SC „Cuprumin“ Abrud).

În perioada 1998–2000, cele opt-nouă IPEG-uri au fost privatizate și și-au schimbat treptat obiectul de activitate. În anul 2013, nicio întreprindere de stat nu a mai făcut cercetări, respectiv prospecțiuni și explorări geologice. Câteva perimetre mici au fost concesionate de opt agenți privați (SRL-uri) care au început programe de explorare pentru minereuri polimetalice, cupru, molibden, fier și aur-argint.

Minele cu capital de stat sunt înregistrate ca societăți comerciale care au administratori Autoritatea pentru Valorificarea Activelor Statului și Ministerul Economiei. Aceștia au scos la privatizare în anul 2008 mai multe dintre societățile din domeniul resurselor minerale, precum „Cuprumin“ Abrud, „Moldomin“ Moldova Nouă, „Băița“ Ștei, „Minbucovina“ Vatra Dornei, Societatea Națională a Sării București, Compania Națională a Cuprului, Aurului și Fierului CNCAF „Minvest“ Deva, Compania

Națională a Metalelor Prețioase și Neferoase CNMPM „Remin“ Baia Mare. Procesul nu a fost nici astăzi finalizat. Obiectivele miniere la care s-a sistat activitatea și la care personalul a fost disponibilizat sunt situate în 27 de județe din toată țara.

Resursele minerale și programele europene (UE)

În ultimii doi-trei ani – urmărind necesarul de materii prime (*raw materials*) al economiilor europene – Uniunea Europeană a realizat că importurile nu pot constitui singura cale de satisfacere a acestor nevoi și se impun reconsiderări severe ale acestei lipse de atenție vis-à-vis de resursele minerale („nonenergetice”). Uniunea Europeană importă anual peste 177 de milioane de tone de minereu metalic, în valoare totală de peste 10 miliarde de euro comparativ cu producția de minereuri metalice a Uniunii Europene de numai 30 de milioane de tone.

În Europa a început, de câțiva ani, o amplă restructurare în industria minieră, în contextul în care prețul metalelor pe piața globală este în continuă creștere și aproximativ 70% din industria prelucrătoare europeană depinde de substanțele extrase.

Este cunoscut că Europa nu-și poate asigura în acest moment necesarul de materii prime din exploatarea miniere de pe întinsul ei.

Urmare a acestor analize, din 2010 apar tot mai des sinteze și rapoarte privind potențialul în resurse metalifere și nemetalifere ale țărilor europene pentru a preveni consumul exagerat, găsirea căilor de a acoperi materiile prime necesare industriilor care au nevoie de ele și de a asigura, astfel, o dezvoltare armonioasă în următorii 20–30 de ani. Elaborarea unor modele strategice a fost necesară.

Statisticile recente (EIP-2013 la Conferința anuală din Norvegia) indică 42 de tipuri de resurse nemetalifere și metalifere necesare Uniunii Europene.

Cu producții curente, sunt menționate pentru nemetalifere: *sare, sulf, baritină, gips, feldspați, grafit, magnezit, talc, caolin, bentonit, diatomit, perlit*, iar pentru resursele metalifere sunt evaluate mine-reurile de aluminiu (*bauxita*), de cupru, plumb, zinc, fier, aur, argint, wolfram, nichel, titan.

Pentru resurse nemetalifere, țările cu potențial de export, deci și cu rezerve economice sunt: Italia, Turcia, Franța, Spania, Polonia, Germania, Cehia, Austria și Slovacia, iar pentru resurse metalifere: Finlanda, Turcia, Polonia, Suedia, Norvegia, Grecia, Austria, Portugalia, Irlanda.

În anul 2008, a fost lansată *The Raw Materials Initiative (RMI – Inițiativa pentru Materii Prime Minerale)*, cu scopul de a identifica nevoile Europei și resursele minerale ale țărilor componente. Ținta este reindustrializarea Europei până în anul 2020.

În anul 2010, s-a alcătuit Parteneriatul European pentru Materii prime (EIP – European Innovation Partnership on Raw Materials) cu 22 țări asociate în Euromines), având ca principal obiectiv identificarea și asigurarea nevoilor de resurse minerale pentru o dezvoltare durabilă a economiei și societății. Problemele conexe acestui obiectiv sunt găsirea mijloacelor de reducere a importurilor, de identificare a noi surse de aprovizionare, găsirea de alternative la substanțele utilizate, ca și lansarea unor strategii viabile în acord cu cerințele legate de protecția mediului.

Lansarea unui asemenea plan (SIP – Strategic Implementation Plan) are în vedere cinci pachete de lucru (WP):

- Politici tehnologice regionale:
  - WP1 – explorare, extracție, procesare și reciclare,
  - WP2 – produse și procese alternative;
- Politici non-tehnologice:
  - WP3 – legislație, educație și infrastructură,
  - WP4 – posibilități de reciclare,
  - WP5 – cooperare internațională.

Pentru accelerarea aplicării proiectelor și programelor inițiate, în 2013 a fost finalizat *Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions on the implementation of the Raw Materials Initiative* (Brussels, 24.06.2013).

Programe de explorare cu posibilități de finanțare au fost emise în Scandinavia (Suedia, Norvegia, Finlanda), Danemarca, Groenlanda, Serbia, Polonia,

existând un interes crescând pentru explorare și în Irlanda, Portugalia, Spania, Bulgaria și unul mai redus în Grecia, Austria și Italia (de ce nu apare și România în aceste statistici?). În acest cadru, The Raw Materials Initiative (Inițiativa pentru Materii Prime Minerale) încurajează țările membre (printre care și România) să lanseze noi politici minerale, sau să le revizuiască pe cele existente.

ERA-MIN va fi un nou Program (2013–2020), care va stimula cercetările pentru materii prime (metalifere și nemetalifere) în anii următori.

EuroGeoSource va găzdui baza de date pentru toate aceste resurse ale Europei. Numai în anul 2011, cheltuielile Uniunii Europene pentru explorare s-au ridicat la aproape 400 milioane euro.

Din hărțile elaborate până în prezent, reies prioritățile partenerilor din RMI și EIP: șase hărți cu localizarea ariilor de interes pentru elemente majore: W, Sn, Sb, F, Zn, Cu și alte șase pentru elemente minore (minerale critice): Ge, Ga, In, Ta, Co (hărțile sunt accesibile pe portalul ProMine web).

România este așteptată să participe la astfel de programe. Partenerii europeni o consideră lider necontestabil în privința rezervelor de *gips, borați endogeni și sare gemă* și o situează în primii cinci la rezervele de *pirită, feldspat, cuarț și nisipuri cuarțifere de înaltă puritate, calcar, dolomite, wollastonit și zeoliți*.

România poate valorifica materii prime non-energetice considerate critice de Uniunea Europeană, precum *germaniu, stibiu, beriliu, grafit, magneziu, pământuri rare, wolfram sau galiu*, alături de *aluminiu, fier, mangan, molibden, telur sau zinc*.

Un Raport al Parlamentului European oferă câteva evaluări ale elementelor critice, asociate minereurilor de la Roșia Montană: *telur – 161 t, germaniu – 49 t, seleniu – 172 t, tantal – 116 t, taliiu – 777 t, antimoniu (Sn) – 1.220 t*, alături de *titan, molibden, vanadiu, nichel, cobalt și galiu*, substanțe considerate extrem de importante. Criterii geologice pot argumenta că astfel de elemente se pot asocia și minereurilor din multe alte districte metalogenetice din Carpații Orientali (regiunea Baia Mare), sau din Carpații Meridionali (Banat-Sasca Montană, Moldova Nouă, Oravița).

Industria extractivă din România ar putea livra anual circa 20 milioane tone de minereuri feroase și neferoase, dacă ar avea o politică eficientă de investiții în industria extractivă. Dar, „*România nu are, în momentul de față, o politică de dezvoltare economică durabilă, de aprovizionare cu materie primă sau energie*“ (Comisia pentru Industrii și Servicii a Camerei Deputaților, 2013).

O ultimă privire, pentru a nu uita

- Cercetarea și prospectarea pentru identificarea de noi rezerve și resurse este, în prezent, accidentală.

- Nu mai există un Program Național de Cercetare sistematică a acestor resurse.

- Rezervele rămase nu mai sunt rentabile prin tehnologiile actuale (rămase în urmă), iar exploatarea lor impune procesări complexe mai costisitoare.

Lanțul resursă-explorare (calcul de rezerve) exploatare-utilizare în industrie, are, astăzi, verigi lipsă: nu mai există cerere pentru că mulți agenți economici (utilizatori) au fost desființați, iar uzinele (stații) de prelucrare-concentrare, închise și demolate.

La nivelul Uniunii Europene, se impun până în anul 2020, următoarele: crearea unei baze de date europene privind resursele minerale (dar și energetice); finalizarea cadrului legislativ în care să se efectueze operațiunile miniere (ciclul minier) și, nu în ultimul rând, plasarea Uniunii Europene ca un *leadership*, în problemele tehnologice și de management ale resurselor minerale.

Inițiativa Europeană – EIP a grupului Euromines (cu țările *Austria, Bulgaria, Cipru, Cehia, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Ungaria, Irlanda, Olanda, Norvegia, Polonia, Portugalia, România, Rusia, Slovacia, Spania, Suedia, Turcia, Marea Britanie*) participă la producția mondială de minerale industriale și roci utile cu procente semnificative (fig. 5).

Ultimele directive ale UE și ultimele rapoarte privind materiile prime din Europa recomandă reluarea activităților de cercetare, prospectare și explorare pentru substanțe considerate foarte importante pentru dezvoltarea țărilor membre. Sunt decizii de bun augur pentru reconsiderarea potențialului uitat pe care România l-a avut și pentru alinierea ei la tendințele promițătoare pe care comunitatea geologică din Europa le manifestă.

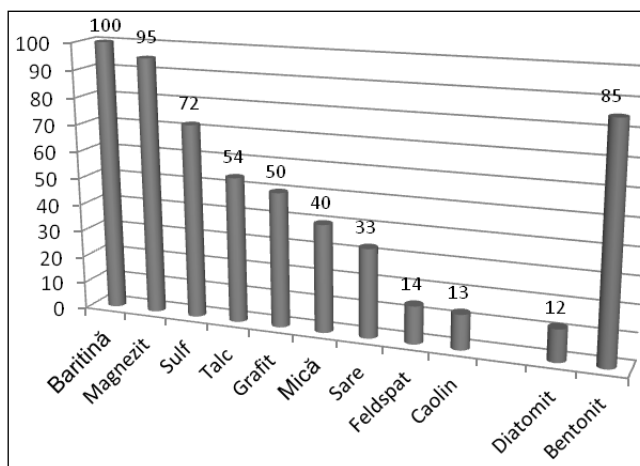

Fig. 5 Participarea țărilor din grupul Euromines la producția mondială de minerale industriale și roci utile (sursa: Euromines Annual Report, 2012)

Referințe bibliografice

Anastasiu N. et al., (2010), *Resurse minerale neenergetice – Raport*, Departamentul de Mineralogie, Universitatea București.

Borcoș, M., Vlad, S., Udubașa, Gh. and Găbudeanu, B., (1998), *Qualitative and quantitative metallogenetic aspects of the ore genetic units in Romania*, „Rom. J. Mineral Deposits” 78, Special issue, 160 p.

Borcoș, M., Dănălache I.E., Harosa S., Găbudeanu B., Rusu C., (2003), *Patrimoniul național de substanțe utile nemetalifere. Sursă potențială de cercetare și valorificare*. „St. Cerc. Geol.”, t. 48, pp. 121–135.

Jude R., (2006), *Introducere în geologia zăcămintelor nemetalifere*. Ed. Universității București.

Ericsson, M., Corina Hebestreit, (2013), *Exploring the unexplored*, „Mining Journal”, May 31, 2013.

Petruțian, N., (1973), *Zăcămintele de minerale utile*, Ed. Tehnică, București.

Popescu, Gh.C., (1986), *Metalogenie aplicată și prognoză geologică*, partea a II-a, Ed. Universității București.

Rădulescu, D., Săndulescu, M., (1973), *The Plate Tectonic Concept and the Geological Structure of the Carpathians*. Tectonophysics, 16, pp. 155–161, Amsterdam.

Sievers H., (2013), *Defining critical raw materials. The POLINARES project, European Community's Seventh Framework Programme*, Brussels.

Sochorova Veronika, (2013), *Raw material strategy. Special report: European Innovation Strategy*, mpe-magazine.com.

Udubașa Gh., (1996), *Mineral deposits, mining activity and related pollution problems in Romania*. In: H.G. Dill (ed.), *Past and Present in the Geoindustry and Geoadministration of former COMECON Countries*. Publ. by Bundesanstalt für Geowissenschaften und Rohstoffe und Fachvereinigung für Auslandsbergbau, Hannover, pp. 13–29.

Udubașa Gh., Duda R., Szakall S., Kvasnitsya V., Koszovska E., Novak M., (2002), *Minerals of the Carpathians*, Granit Publ. House Prague, 479 p.

Vlad Ș.N., (2005), *Tipologia și gestiunea resurselor minerale metalifere*. Casa Cărții, 204 p., Cluj-Napoca.

*** Program MENER, (2002), *Potențialul de minerale industriale al României și valorificarea sa pe piața internă și externă*, Arhiva Universității București.

*** *British geological Survey* (European Mineral Statistics 2007–2011, by TJ Brown, SF Hobbs, AJ Mills, ER Raycraft, RA Shaw, T Bide, 2013).

*** *Europe Mineral Statistics, 2007–2001*, British Geological Survey, 2013-Keyworth, Nottingham.

*** *EU Resource-Efficiency Flagship*, Euromines Position, March, 2011.

*** *The European Innovation Partnership on Raw Materials*, Annual Conference of the Norwegian Mining and Quarrying Industries, Trondheim, 17–18 October 2013.

*** *Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions – On the implementation of the Raw Materials Initiative*. EUROPEAN COMMISSION 24.06.2013, COM(2013) 442, Brussels.

*** *Harta Substanțelor Minerale Utile*, (1984), ed. a II-a., IGR, București.

*** *Guidelines to Exploration and Mining Investment*. Imperial College London, 2011. www.rmg.se

*** *Statistical Review of World Energy*, iunie 2013, [Http://bp.com/statisticalreview](http://bp.com/statisticalreview)

Constantin Bosianu – personalitate complexă a științei, învățământului și culturii juridice românești*

Mircea Duțu**

Evocarea personalității și operei profesorului universitar, avocatului, jurisconsultului, în general, și omului politic Constantin Bosianu (10 februarie 1815–21 martie 1882), membru de onoare al Academiei Române (1879), cu ocazia bicentenarului nașterii sale, reprezintă prilejul și datoria de a omagia întreaga generație fondatoare a științei, învățământului superior și culturii juridice românești, care a adus, și în domeniul politic, o contribuție majoră la înfăptuirea reformelor deceniului șapte al veacului al XIX-lea, ce au pus bazele statului român unitar modern. Alături de alți mari juriști ai timpului, precum Gh. Costafuru, Vasile Boerescu sau Aristide Pascal, C. Bosianu a promovat, ca om politic (parlamentar, vicepreședinte al Consiliului de Stat, președinte al Consiliului de Miniștri, ministru și președinte al Senatului), marile idealuri ale unirii și modernizării și a avut contribuții majore la elaborarea și adoptarea unor legi importante (precum Codul civil de la 1864 sau Legea pentru înființarea Curții de Casație și Justiție), a fost primul decan, întemeietor al Facultății de Drept din București (1859–1872), decan al Baroului de Ilfov (1871, 1873) și președinte-fondator al Societății Juridice (1871).

Format la marea școală franceză a dreptului ca bursier al statului român, el era considerat de contemporani „*cel mai mare jurisconsult al țării, având cea mai mare autoritate*”, „*cel mai însemnat avocat*”, „*o ilustrațiune a țării*” (C. Bacalbașa).

Făcând parte din generația de juriști fondatoare a marilor instituții ale statului român modern, Constantin Bosianu a adus contribuții majore la reorganizarea pe baze europene a sistemului legislativ, a justiției, învățământului superior juridic și a inițiat preocupările vizând studiul științific al dreptului în țara noastră.

Născut la 10 februarie 1815 ca fiu al paharnicului Andrei Bosianu, Constantin Bosianu „*s-a format singur, și prin munca sa s-a ridicat de jos până la cele mai înalte trepte*” (D.C. Popescu). Într-adevăr, după studii secundare la Colegiul „Sf. Sava”, a urmat cursuri de drept în capitala Franței, ca bursier al statului român, obținând și titlul de doctor în drept (1851). După întoarcerea în țară, începe o carieră publico-profesională tumultuoasă: a fost conferențiar de contabilitate la Școala Centrală de Agricultură, profesor de drept roman la „*școala specială de legi*” de la Colegiul „Sf. Sava”, director al Eforiei Școalelor și în Departamentul Dreptății. A desfășurat o susținută activitate politică, în vederea Unirii Principatelor, ca secretar al adunărilor (divanurilor) ad-hoc (1857), a întemeiat ziarul unionist „România”, iar la 24 ianuarie 1859 a fost printre cei care au propus dubla alegere ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza. Casa sa din Parcul Carol (aflată în patrimoniul Institutului Astronomic al Academiei Române) a fost, adesea, locul de întâlnire a unioniștilor munteni. După unire, a fost unul dintre apropiații domnitorului, mai ales din perspectiva competențelor sale juridice închinare idealurilor naționale, apoi a devenit sfetnic politico-juridic și al domnitorului Carol I; acesta recurgea adesea la sfaturile lui și i-a oferit, în iulie 1879, să formeze guvernul, dar Bosianu a refuzat, preferând să rămână președinte al Senatului, „laboratorul de legi”, activitate pe care marele jurisconsult știa cel mai bine să o facă. „*Prețutindeni el a lucrat pentru binele țării și urmele activității sale vor rămâne neșterse pentru mult timp. Ca om politic și cetățean, Bosianu a arătat întotdeauna un caracter ferm și leal, moderat și imparțial pentru toată lumea și un patriotism nemărginit și fără pată; ca om politic n-a tranzacționat niciodată cu conștiința sa, făcându-și datoria*

---

* Cuvânt introductiv prezentat la Sesiunea științifică omagială „Constantin Bosianu – Personalitate fondatoare a științei, învățământului și culturii juridice românești” (10 februarie 2015, Aula Academiei Române)

**Prof. univ. dr., director, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”, București

cu prisosință în toate însărcinările ce i se încredințau” (D.C. Popescu).

Promotor al înființării instanței supreme moderne a țării

Aportul său la crearea instituțiilor judiciare moderne ale statului român a vizat, în special, instanța supremă a țării. Într-adevăr, Constantin Bosianu a avut un rol important în înființarea primei Înalte Curți de Casație și Justiție a României. Astfel, mai întâi, marele juriconsult a fost desemnat președintele Comisiei ad-hoc de analiză și prezentare a „Proiectului de legiuire pentru înființarea unei Curți de Casație și de Justiție pentru Principatele Unite ale României”. Elaborat în baza dispozițiilor Convenției de la Paris (1858) de Comisia Centrală, în sesiunea din 1859 și publicat, documentul a fost transmis, în februarie 1860, Adunărilor legiuitoare din cele două principate românești. Conform procedurii legislative a timpului, el a fost supus analizei, în vederea elaborării raportului convenit, iar acesta din urmă a fost prezentat și susținut, mai întâi, în fața camerei legiuitoare din București, fiind votat la 30 iunie 1860, iar la 6 iulie, același an, la Iași. Întrucât cele două „parlamente” au votat texte diferite, pentru a se evita blocajul, Adunarea legiuitoare de la București, la insistențele lui Bosianu, a aprobat în unanimitate documentul final.

Era un pas decisiv în direcția autonomizării și afirmării specificului puterii judecătorești, ca o autentică putere independentă și egală cu celelalte autorități ale statului român modern. Reprezenta, totodată, lucru poate și mai important pentru acel moment istoric, unul dintre elementele fundamentale ale unirii dintre cele două state românești, cu rol determinant în privința evoluțiilor viitoare.

În cadrul dezbaterilor, Constantin Bosianu a adus amendamente importante proiectului inițial. Este vorba, de pildă, de structura generală a instanței, respectiv a numărului secțiilor și al celui al consilierilor. Proiectul Comisiei Centrale, sub influența situației din Belgia, propunea numai două secții ale instanței supreme: una civilă și alta penală (criminală), dar raportul întocmit de Comisia ad-hoc prezidată de Bosianu, după modelul francez, se pronunța și pentru o a treia, cea a reclamațiilor, cu rol de filtru prealabil.

Și prima variantă admitea sistemul cercetării anterioare a recursurilor, a reclamațiilor, dar această operațiune era prevăzută să fie efectuată de secția civilă, și nu de una specială, suplimentară. Influențat de exemplul Franței, modelul juridic absolut al momentului, în litera și spiritul căreia se

formase ca jurist, Constantin Bosianu a militat și a reușit să impună sistemul francez, arătând că limita acestuia se reducea la faptul că judecătorul care admitea o reclamațiune își forma deja o părere și prejudeca astfel cauza. Punctul de vedere al magistrului s-a impus legal, dar, după numai câțiva ani, în 1864, sub presiunea greutăților practice, secțiunea reclamațiilor a fost suprimată, spre a apărea după aproape un veac și jumătate, sub forma procedurii admiterii în principiu a recursului în casație.

De asemenea, în privința numărului membrilor Curții, Comisia Centrală propunea câte șapte pentru fiecare dintre cele două secții, iar Comisia ad-hoc, cu șapte în plus, cum rezultau din existența și a secțiunii reclamațiilor. O divergență pe această temă s-a născut între Vasile Boerescu, pe atunci ministrul Justiției și Constantin Bosianu; primul propunea pentru aceasta numai cinci membri și câte șapte pentru celelalte două, sub justificarea deopotrivă de economie și împrejurarea că era greu să se găsească atâtea persoane „pentru un post așa de înalt ca acela de membru al Curții de Casație”. Mai multe garanții – considera ministrul – oferea un număr redus, dar cu capacități demne, decât mulți necorespunzători, cel puțin la început să fie mai puțini. Dimpotrivă, Constantin Bosianu a susținut că se impunea a se acorda aceeași importanță și, în consecință, același număr de membri ai secțiunii reclamațiilor, mai ales că, prin respingerea cererilor de recurs, intervenea o judecată definitivă și aceasta trebuia să inspire toată încrederea și respectul convenite. „Calitatea sau capacitatea în care dl ministru pune toate garanțiile este un ce abstract, un ce nu se poate măsura și a cărui apreciere e cu totul relativă. Un legiuitor trebuie să caute totdeauna garanții mai materiale și acestea nu le poate găsi decât ridicând numărul membrilor comparativ cu înălțimea instanțelor”, conchidea el.

Punctul său de vedere a fost susținut și de Gh. Costaforu, care adăuga faptul că reducerea la cinci a membrilor primei secțiuni ar fi compromis viitorul Curții, întrucât de perspectiva secției depindea soarta proceselor, de a fi admise și respinse recursurile. În plus, majoritatea din cinci urma să fie astfel de trei, precum la Curtea de Apel, ceea ce nu ar fi fost bine. Ca atare, „Această secție (a reclamațiilor, n.n. M.D.) dă existență Curții de Casație”. În cele din urmă, Adunarea a admis propunerea Comisiei sale, cu câte șapte membri de secțiune, care împreună cu președintele de secție și primul președinte ajungeau la numărul total de 25 de membri.

Un alt exemplu îl poate constitui cel referitor la întocmirea hotărârilor, Comisia Centrală propunând ca acestea să fie redactate de grefieri și dictate de președinte. Prin raportul Comisiei ad-hoc prezentat de Constantin Bosianu, s-a obiectat că astfel s-ar proceda în grabă, cu consecințe negative în privința calității, drept pentru care s-a propus și aprobat ca grefierul să redacteze hotărârea definitivă, sub controlul președintelui. După contribuția deosebită adusă la elaborarea și adoptarea legii de înființare, Constantin Bosianu avea să se numere printre cei 25 de „membri fondatori” ai supremei instanțe, numiți prin Înaltul Decret Domnesc nr. 82 din 11 februarie 1862. Numai că, la fel ca alți cinci consilieri astfel desemnați și chiar procurorul general Mihail Kogălniceanu, cerința legii fiind realizată, la 8 martie 1862 și-a dat demisia, fiind chemat să îndeplinească alte funcții publice importante, alături de Domnitorul Unirii.

Decan-fondator al Facultății de Drept din București

Bursier al statului la Paris, unde și-a luat doctoratul în drept (1851), Constantin Bosianu, întors în țară, avea să contribuie major la crearea Facultății Juridice din București și apoi la consolidarea sa, ca decan în primii 13 ani de funcționare a acesteia (1859–1872). Astfel, proiectul de reformă a învățământului public, aprobat de domnitorul Barbu D. Știrbei, la 17 octombrie 1850, prevedea înființarea a două școli speciale, una de inginerie și cealaltă de legi, ultima fiind deschisă la 15 noiembrie 1851 prin numirea lui Constantin Bosianu ca profesor de drept roman, iar a lui Gh. Costaforu la dreptul civil românesc, dreptul penal și procedurile civilă și penală. La 19 ianuarie 1852, Bosianu va fi numit director al Eforiei Școalelor, calitate în care se va preocupa mai ales de organizarea „facultății de legi”, stabilind disciplinele de studiu și aducând profesorii necesari. După ani de căutări și evoluții sinuoase, odată împlinită unirea Principatelor prin dubla alegere ca domn a prințului Al. I. Cuza, la 24 ianuarie 1859, problema se precipită, astfel că prin Decretul nr. 519 din 25 noiembrie 1859, semnat de domnitor, se aproba ca Facultatea de Științe Juridice și Politice să se desprindă de Colegiul „Sf. Sava” și să devină instituție de sine stătătoare, având ca decan pe profesorul de drept roman Constantin Bosianu. Astfel, se întemeia prima facultate în sens modern din București, Facultatea de Drept, punându-se în acest mod bazele învățământului superior românesc. Ea avea să fie urmată de Școala Superioară de Științe și Școala Superioară de Litere, formându-se, astfel,

nucleul Universității din București, care va fi creată oficial la 4/16 iulie 1864. Primul său rector avea să fie ales în persoana profesorului de drept Gh. Costaforu care, împreună cu decanul Constantin Bosianu și jurisconsultul Vasile Boerescu vor întocmi statutele noului așezământ fundamental al învățământului superior românesc. Aceiași juriști aveau să redacteze proiectul Legii asupra instrucțiunii publice promulgată la 25 noiembrie/7 decembrie 1864, care stabilea bazele moderne ale învățământului românesc.

„*Ca profesor – nota D.C. Popescu în revista „Dreptul“ din 25 martie 1882 – Constantin Bosianu a ilustrat, putem zice Universitatea din București. Soliditatea și erudiția cursului său au rămas ca o tradiție printre studenții Facultății de Drept. Pe lângă știința sa cea mare, bătrânul profesor avea două calități așa folositoare la un dascăl: bunăvoință către studenți și regularitate extremă în ținerea prelegerilor sale. Casa îi era deschisă tuturor studioșilor care ar fi avut trebuință de luminile sale, primind pe toți cu cea mai mare afabilitate și răspunzând cu plăcere la toate întrebările care i s-ar fi pus; și cât pentru cursuri, totdeauna înainte de ora 8 dimineața se afla în localul Universității. La 1872, în urma unor procedări necorecte din partea ministrului Instrucțiunii Publice, Bosianu a fost silit să se retragă, și cu dânsul, putem zice fără sfială, a dispărut adevăratul tip al profesorului de la Facultatea noastră de Drept.*”

Părintele „Codului civil” de la 1864

Printre contribuțiile importante ale lui Constantin Bosianu la împlinirea reformelor legislative ale domniei lui Al. I. Cuza, la un loc de frunte, se numără coordonarea lucrărilor de „cercetare și definitivare” a Codului civil din 1864. Lucrările de elaborare și adoptare a unei „constituții civile” a țării au fost inițiate încă din 1859, un asemenea act reprezentând deopotrivă o condiție a Convenției de la Paris (1858), a desăvârșirii unirii și o cerință a modernizării statului român. În ciuda interesului manifestat de domnitor, nu se ajungea la un text care să fie definitivat și aprobat ca atare. După lovitura de stat de la 2 mai 1864, justificată mai ales prin nevoia accelerării reformelor, s-a înființat Consiliul de Stat, cu rolul să întocmească noua legislație și în cadrul căruia Constantin Bosianu a devenit vicepreședinte. La 11 iulie 1864, în urma raportului ministrului de Justiție P. Orbescu, domnitorul Al. I. Cuza a invitat Consiliul să se ocupe cu elaborarea legiilor civile. Se recomanda ca în acest scop să se aibă în vedere Condica italiană a lui Pisanelli, considerată drept cea mai modernă și elaborată la acel

moment, să se ștergă din ea articolele care n-ar fi fost potrivite pentru materii care erau cu totul locale și pentru care nu existau dispoziții în codul văzut ca model.

Ministerul Justiției a trimis, împreună cu proiectul Codului italian, și „*un proiect de codice civil elaborat deja în anii 1862–1863 ca să-l completeze în toate părțile sale*”.

Cel care a coordonat, în aceste condiții, lucrările de definitivare a textului viitorului Cod civil a fost vicepreședintele Consiliului, Constantin Bosianu. El a fost cel care, la 10 octombrie 1864, a împărțit între membrii organismului materiile codului, astfel: cartea I cu titlu preliminar și cartea a II-a, privilegiile și ipotecile și exproprierea silită au revenit lui I. Strat și Al. Papadopol-Calimach, partea referitoare la căsătorie, vânzare, schimb, contractul de închiriere, societate, împrumut, depozit, sechestru, contractele aleatorii, mandat, cauțiune, tranzacții zălog, prescripție lui Al. Crețescu și G. Apostoleanu; succesiunile, donațiile între vii, testamentele, obligațiile convenționale și angajamentele fără convenții lui Gh. Vernescu.

Din reunirea lucrărilor sub coordonarea lui Constantin Bosianu s-a formulat Codul civil, care era gata la 20 noiembrie 1864, adică în mai puțin de șase săptămâni. La 25 noiembrie, Consiliul de Miniștri a aprobat sancționarea, iar la 26 noiembrie era promulgat de domnitor. Publicarea în Monitorul Oficial, pe fascicule, a început la 4 decembrie 1864 și s-a terminat la 19 ianuarie 1865. După o vreme, Codul civil intra în vigoare la 1 decembrie 1865 și avea să guverneze viața românilor timp de aproape 146 ani, până la 1 octombrie 2011, când a intrat în vigoare actualul Cod civil.

Făuritor de legi, înainte de toate

Chiar și în perioada în care a îndeplinit demnitatea de președinte al Consiliului de Miniștri și de ministru al Internelor, Agriculturii și Lucrărilor Publice (26 ianuarie–14 iunie 1865), a prevalat vocația sa de legiuitor, inițiind un set de măsuri cu caracter economic, social și cultural, absolut necesare societății românești a timpului. Este vorba, printre altele, de Legea Consiliului permanent al Instrucțiunii Publice; Legea pentru împrumutul de 158 000 000 de lei, încheiat cu reprezentanții Băncii „Société Générale de l'Empire Ottoman”, în vederea lichidării definitive a chestiunii mănăstirilor închinată; Legea pentru un scăzământ de 10% acordat unei categorii de arendași; Legea privind numirea de către domnitor a mitropoliților și episcopilor eparhiați; Legea pensiilor pentru funcționarii civili,

cât și pentru gradele militare inferioare; Legea lucrărilor publice; Legea organizării judecătorești, procedura civilă; Legea privind regularizarea și canalizarea cursului Dâmboviței pentru prevenirea inundațiilor, adoptată în urma inundației catastrofale a Bucureștiului (1–8 martie 1865), apa atingând în unele părți ale Capitalei înălțimea de trei metri. Pentru întărirea poziției externe a României, sub guvernarea sa, se semnează (10 mai 1865), la Viena, Convenția româno-austriacă privind reglementarea serviciului telegrafic și, la București (25 mai 1865), Convenția de extrădare reciprocă a dezertorilor și delincvenților între România și Austria; la 5 iunie 1865, România aderă la Convenția telegrafică internațională de la Paris; se inaugurează la București Societatea culturală „Ateneul Român”, cu filiale în numeroase orașe din țară, precum și prima expoziție națională de produse agricole și industriale românești, din inițiativa lui Ion Ionescu de la Brad și P.S. Aurelian.

Promotor al științei și culturii juridice românești

Marile reforme legislative aferente construirii statului român modern, dezvoltarea și europenizarea vieții juridice a țării și nevoia constituirii culturii juridice românești presupuneau și stimularea preocupărilor de cercetare științifică și diseminare a cunoștințelor în domeniul dreptului. Pe lângă activitatea universitară de învățare și studiu a legilor, redusă însă la perspectiva didactică, aferentă facultăților de drept și după practica (moda) timpului, calea o reprezenta înființarea unei societăți științifice cu profil juridic. Acest pas s-a făcut la noi în 1871, prin crearea Societății Juridice, „*având ca scop dezvoltarea cunoștințelor juridice și economice în România*” și ca președinte-fondator pe profesorul Constantin Bosianu; vicepreședinte era Constantin Eraclide, și el profesor universitar de drept și înalt magistrat, iar în jurul lor se constituia un grup de tineri juriști, entuziaști, bine pregătiți profesional, dornici de a se afirma pe tărâmul științei dreptului și provenind din toate profesiile juridice. Aceasta își propunea, înainte de toate, să publice „*un ziar judiciar, intitulat Dreptul*”, precum și cărți juridice și economice (art. 5 din Statut)¹. Treptat, activitatea Societății Juridice s-a confundat practic cu cea a revistei, în jurul lor afirmându-se o grupare cunoscută sub denumirea „Cei de la Dreptul”, care și-a dobândit o faimă deosebită datorită talentului și competenței profesionale exprimate publicistic. Primul număr al „*ziarului pentru știința dreptului*” a apărut joi, 16 decembrie 1871, iar programul revis-

tei, fără titlu, era semnat de redactorul-general Gr. G. Peucescu (procuror de secție la Înalta Curte de Casație și Justiție).²

Este de remarcat, dintru început, spiritul de mecenat și devoțiune pentru dezvoltarea științei dreptului în România al fondatorilor Societății, care se obligau a plăti anual cu titlu de cotizație suma de 80 lei, iar membrii activi îndatorându-se și a lucra fiecare cel puțin un articol pe lună și a-l trimite secției de apartenență a publicației. În același timp, programul său, deosebit de generos și de ambițios, încerca și își propunea să răspundă „nevoilor juridice” ale unei societăți care își făcea din exigențele „statului de drept” o prioritate absolută a europenizării sale.

Astfel, remarcându-se progresele făcute în „administrația justiției”, dar conchizându-se că: „*Și cu toate acestea rămâne mult de făcut chiar în această ramură*”, în articolul program sunt trecute în revistă neajunsurile și, în consecință, prioritățile de acțiune în cele patru domenii de preocupări ale publicației. În privința legislației, schimbarea rapidă, fără o elaborare chibzuită a reglementărilor juridice, departe de a răspunde trebuințelor noastre și de a fi adaptate la mijloacele de aplicare disponibile, copie ale unor legi create pentru alte societăți, pentru o altă civilizație făceau ca, pe de o parte, legislația românească a timpului să prezinte „*o mulțime de lacune, de antinomii, de obscurități*” și aplicarea ei să fie, de multe ori, „imperfectă și vicioasă”, iar pe de altă parte, chiar principiile fundamentale ale legislației „*care sub un regim de libertate, sunt presupuse a fi expresia majorității, sunt necunoscute acestei majorități, și puțin înțelese chiar de cei chemați a aplica legea*”. În plus, funcționarii respectivi nu înțelegeau pe deplin și adecvat textele legale, din cauza absenței pregătirii de specialitate (facultățile de drept fiind recent înființate) și în absența unor studii explicative corespunzătoare.

Pe lângă deficiențele privind „facerea și aplicarea legilor”, un alt domeniu în suferință era cel al „instituțiilor juridice”, denunțându-se lipsa aresturilor preventive, regimul carceral inadecvat al minorilor, starea necorespunzătoare a penitenciarelor, care contraveneau cerințelor elementare ale civilizației moderne, de tip occidental.

Pentru a aduce ameliorări unor asemenea stări de lucruri și a contribui la bunul mers al justiției, se propunea unirea eforturilor celor interesați, într-o asociație și editarea „unui ziar juridic”. Și aceasta, întrucât: „*În timpurile noastre în care, din cauza înmulțirii relațiilor și ideilor, din cauza rapidității comunicațiilor, viața curge așa de ocupată...*”,

„*foile periodice cu regularitatea lor, cu dimensiunile lor care silesc pe autori să-și strângă ideile într-un spațiu mic, foile periodice, când sunt scrise de bărbați competenți, sunt cel mai puternic mijloc de civilizație, pentru că sunt cei mai puternici propagatori de idei și de cunoștințe pentru oameni*”. Cu o asemenea convingere, fondatorii ziarului „Dreptul” își propuneau ca, „*în prezența unei legislații care nu e încă bine cunoscută*”, să lămurească și să vulgarizeze „*principiile cele mai mari de drept și principiile cele mai necesare de economie politică, așa de strânse cu cele dintâi*”, să discute „*din punctul de vedere al intereselor și al trebuințelor noastre naționale*”, lacunele legislative, să încerce să pună în lumină „*tezaurul de muncă și de cunoștință ce magistrații cei buni depun în sentințele lor și care, până acum, au rămas ascunse în arhivele tribunalelor*”.

În acest fel, „Dreptul” se proclama „*cea mai importantă fundațiune a societății, dar nu va fi singura ei fundațiune*”.

Într-adevăr, marcând marea deschidere spre întreaga cultură juridică românească și toate sectoarele ei, a Societății Juridice, se preciza că aceasta „*își propunea a tipări, cu spezele ei, veri ce alte tratate de drept și de economie politică, ce i se vor părea că merită a fi publicate*” și aceasta din preocuparea de a asigura „operelor serioase” răspândirea necesară.

Dintre „instituțiile juridice”, o atenție deosebită era acordată „școlilor de drept”, în sensul dezbaterii situației lor, analizei deficiențelor și prefigurării îmbunătățirilor necesare, așa încât acestea să-și îndeplinească rolul major în formarea generațiilor de juriști.

Datoria concretă a revistei și a Societății era aceea „*de a chema în jurul acestor idei pe toți aceia care sunt dispuși a sacrifica ceva pentru progresul ideilor și al cunoștințelor în țara noastră*” și, în acest sens, se făcea apel „*mai ales la acei tineri care au avut norocul pe care nu l-au avut mai marii noștri, de a face studii regulate, fie în țară, fie în străinătate, și care, prin urmare, înțeleg răul și pot să-l remedieze, numai să voiască*”.

Dar ceea ce impresionează și astăzi, rămâne entuziastul crez pe care tânăra echipă fondatoare îl exprima cu această ocazie și misiunea pe care astfel și-o asuma: „*E datoria noastră, e sarcina ce ne revine de drept nouă în marea operă a regenerării României, de a contribui la buna administrare a justiției. Și pentru a împlini această sfântă misiune, nu trebuie a se cruța nimic*”.

Era exprimată, apoi, într-un fel de justificare a acestei responsabilități istorice generos asumată, cu o puternică implicație de identitate națională, ideea

că pentru noi, românii, înconjurați „din toate părțile de națiuni puternice și absorbitoare, amenințați în chiar existența noastră” și în condițiile în care „națiunile mari și glorioase” nu-și permiteau să se culce pe „laurii câștigați”, spre a recupera deci decalajul și a ne armoniza cu civilizația juridică occidental-europeană, era nevoie să „ne înmiim puterile prin voință și bărbăție, pentru a transmite copiilor sacrul depozit al naționalității ce am primit de la părinți”. Iar toate acestea erau asumate și exprimate din convingerea absolută că „în timpurile pe care le trăim, civilizația e pentru noi o chestiune de viață și că justiția e fundamentul etern al oricărei civilizații”.

În numărul din 6 ianuarie 1872, prin articolul (nesemnlat) *Ce e un jurnal de legislație și prin ce diferă el de un jurnal politic* se făcea o altă importanță delimitare de preocupări și de direcție a revistei. După o destul de amplă incursiune în problematica raporturilor dintre practică și teorie în politică (morală socială și știința politică) și drept (elaborarea și aplicarea legii și știința dreptului), se conchidea că un jurnal de legislație nu e organul unui partid politic; că aprecierile pe care jurnalele de politică militantă își fondează adesea considerațiile lor asupra acțiunilor, legilor și instituțiilor se vor căuta în van în coloanele unui ziar de legislație care e dator să se folosească în aprecierile sale nu de ceea ce este momentan, accidental, ci consultând istoria și filosofia, trebuie să cerceteze cauzele primitive ale oricărui fapt social și efectele (pozitive sau negative) ale unei experiențe mai îndelungate; depărtându-se de orice idei preconcepute, orice sistem filosofic care nu se bazează pe aprecierea faptelor, singura metodă de care trebuie să se conducă studiile asupra legilor și instituțiilor juridice, în genere, este metoda analitică.

Prin programul și concepția sa, acest „ziar juridic” era hotărât să dureze și să-și impună obiectivele asumate, privind mai ales constituirea unei doctrine și afirmarea jurisprudenței naționale, în urma reformei legislative majore din 1864–1866 și prin aplicarea rezultatelor sale. Miza era una excepțională, de anvergură istorică: adaptarea reglementărilor juridice moderne, de tip european-occidental la realitățile societății românești, transformarea acestora într-un factor important de progres și prin evoluție creatoare, afirmarea dimensiunii juridice a identității naționale și a componentei civilizațional-culturale a dreptului. Era o operă deosebit de dificilă, care presupunea, înainte de toate, depășirea unor rezistențe interne și cultivarea încrederii în forțele

creatoare proprii și a capacității lor de a înfăptui un atare deziderat istoric. Societatea Juridică și pivotul său, ziarul „Dreptul”, s-au dovedit atunci răspunsul cel mai potrivit al imperativului definitiv al mersului istoric. Conștienți de o asemenea menire, spre cinstea lor, „combatanții” angajați în acest proiect și-au asumat un asemenea rol și au suportat un atare sacrificiu.

Rolul de veritabilă „Academie juridică” asumat de Societate și promovat consecvent prin revista „Dreptul” s-a exprimat și prin preocuparea de a contribui la definitivarea și impunerea unei terminologii, a unui vocabular juridic românesc, demers absolut necesar în acea epocă de constituire a identității naționale moderne, printre altele prin inițierea, în paginile sale, încă din 1873, a unui dicționar juridic.

Opera juridică

Un adevărat idealist înfăptuitor, Constantin Bosianu și-a consacrat în mare parte viața sa pregătirii și realizării importantelor proiecte instituționale, a practicat avocatura și nu a mai beneficiat de timp suficient spre a se dedica lucrărilor teoretice. Totuși, și în acest domeniu, sunt de remarcat două realizări cu un pronunțat caracter de pionierat. Este vorba, mai întâi, de teza de doctorat susținută și publicată la Paris în 1851 cu tema *De l'action paulienne en droit roumain et en droit français*, o abordare de drept comparat, care reflectă preocuparea generației respective de a înțelege și a adapta instituțiile juridice naționale, deopotrivă, spiritului european și realităților interne. O a doua lucrare, *Elemente de drept român constituțional* (1865) este legată de preocupările publice ale autorului, implicat în procesul de stabilire a noilor baze constituționale ale statului unitar român modern, în conformitate cu Convenția de la Paris (1858) și cu Statutul său dezvoltător edictat de Cuza în 1864.

Pentru activitatea sa științifico-culturală, în ședința Academiei Române din 30 iunie 1879, desfășurată sub președinția lui Ion Ghica, cu 16 voturi pentru și două contra, Constantin Bosianu era ales membru de onoare al înaltului for academic.

Avocatul

Dincolo de preocupările sale publice și academice, Constantin Bosianu a desfășurat și o activitate practică, de avocat, fiind membru al Baroului de Ilfov și ales în două rânduri (1871 și 1873) decan al acestuia.

Constantin Bacalbașa îl considera drept cel mai mare avocat al timpului său, iar în această calitate de maestru al barei, un alt contemporan (D.C. Popescu) îl reținea astfel: „Un model de știință, probitate și desinteres. Nimeni nu s-a ridicat așa de sus ca dâ-

sul, într-o epocă în care câștigurile erau așa de mari, și cu toate acestea el moare aproape sărac! În rândul avocaților, fără îndoială, posteritatea îi va acorda un loc strălucit. Cunoștințe vaste, cercetare amănunțită a cauzelor; spirit pătrunzător; logică inexonerabilă, argumentare solidă, precisă și plină de claritate, însoțită de un gest simplu dar convingător; iată ce constituia talentul său și îl înălța deasupra confrăților săi... Ca decan al ordinului avocaților, și-a îndeplinit însărcinarea cu cumpătate, dând exemplul celei mai asidue exactități cu ocazia diferitelor întruniri și conferințe ale Corpului”.

Adept al progresului social prin învățământ și cultură

O latură importantă a activității publice a marelui juriconsult a reprezentat-o acțiunea sa constantă de promovare a progresului social prin dezvoltarea învățământului și diseminarea cunoștințelor cultural-științifice în rândul tuturor membrilor societății. Sunt relevante, în acest sens, activitățile desfășurate în calitate de membru al Societății Corpului Didactic, înființată în 1878 (reprezentând aici cu precădere particularitățile învățământului superior juridic), sau al Societății pentru Învățătura Poporului Român (înființată la Paris, în august 1839, de Al. Golescu, Dimitrie Brătianu și Ion Ghica, al cărei președinte a fost în 1867). Nu în ultimul rând, sub guvernarea și cu sprijinul său oficial, în ianuarie 1865 s-a înființat Societatea culturală „Ateneul Român”, din inițiativa lui Constantin Esarcu, Vasile Alexandrescu-Urechia și Nicolae Krețulescu, având ca misiune „propagarea cunoștințelor folositoare poporului român, în special claselor sociale de mijloc, prin intermediul unor cursuri și conferințe publice”. Printre realizările sale, alături de numeroase lucrări și comunicări științifice, la loc de frunte se află, desigur, edificiul arhitectural simbol al Bucureștiului și întregii țări. Ca fondator al ziarului unionist „România” (1857), a înțeles și a cultivat rolul presei de vector al informării și formării a opiniei publice, din perspectiva autenticelor valori ale unei comunități.

Moștenirea (juridică)

a lui Constantin Bosianu

Prima generație modernă de juriști a țării, al cărei reprezentant proeminent a fost Constantin Bosianu a creat bazele dezvoltării moderne ale învățământului, științei și culturii juridice în România.

Toate marile sale înfăptuiri și-au dovedit valabilitatea și durabilitatea peste timp și reprezintă și astăzi repere ale civilizației juridice naționale. Facultatea de Drept din București, al cărei prim

decan fondator a fost desemnat în noiembrie 1859, dăinuie și astăzi și reprezintă emblema învățământului superior juridic al țării. Înalta Curte de Casație și Justiție, a cărei lege de înființare a prezentat-o și susținut-o în parlament și din rândurile căreia a făcut parte, constituie și în prezent un pilon major al statului de drept și un factor al modernizării structurilor judiciare. Societatea Juridică, inițiativa preocupărilor doctrinare sistematice a cunoscut urmări relevante, exprimate în dezvoltarea și instituționalizarea cercetării științifice în domeniul dreptului, reprezentând, într-un anumit fel, precursorul Institutului de Cercetări Juridice înființat acum peste 60 de ani, iar publicația sa, revista „Dreptul”, reprezintă și astăzi simbolul presei juridice românești.

Dar, dincolo de asemenea realizări excepționale, rămâne semnificația lor esențială: cea de fundamente ale culturii juridice românești!

Evocând personalitatea și opera lui Constantin Bosianu, omagiem implicit întreaga generație de mari juriști ai țării care au pus bazele societății românești moderne, cea despre care marele savant Constantin I. Istrati scria, în 1912: „*La umbra mărețelor figuri ale nemuritorilor Bosianu și Costaforu și a altora de seamă cu aceeași specialitate, mai în urmă ajunsesem aproape a se crede de mulți că numai aceștia pot alcătui stratul conducător politic al țării.*”

Note

¹ Pentru redactarea ziarului, care apărea joia și duminica, se alegea, în fiecare an, un redactor-general (care primea articolele și era responsabil cu regularitatea ziarului) și 16 redactori speciali, aceștia din urmă grupați în patru secții: legislație, doctrină, jurisprudență și economie politică. Comitetul Societății era format din: C. Bosianu, președinte, C. Eraclide, vicepreședinte, N. Stănescu, secretar și Em. Protopopescu-Pache, casier. Redacția ziarului era astfel construită: redactor general, Gr. G. Peucescu; Secția de legislație: C. Schina, Gr. Thriandafil, I. Calinderu, V. Missir; Secția de doctrină: G. Danielopolu, I. Lachovari, C. Nacu, G.E. Schina; Secția de jurisprudență: Eug. Stătescu, Dim. Giani, M. Pherechide, I. Gr. Poienaru-Bordea; Secția de economie politică: Al. Vericeanu, R.N. Opreanu, Em. Protopopescu-Pache, V. Brătianu. „Dreptul”, Legislațiune, Doctrină, Jurisprudență, Economie Politică, anul I, no. 1, joi 16 decembrie 1971.

² În februarie 1872, demisionează din magistratură, în semn de protest față de destituirea deghizată în permutare a prim-președintelui Curții de Apel București de către ministrul Justiției și se înscrie în Baroul de Ilfov, profesând ca avocat și ocupându-se, în continuare, de redactarea ziarului juridic.

Hiperexactitate și perfecțiune la Mihai Eminescu

Acad. Alexandru Surdu

Vicepreședinte al Academiei Române

Perfecțiunea, spre care tinde orice mare creator, este aceea care îl și înalță deasupra celorlalți muritori și îl face vestit pentru totdeauna. Uneori, aceasta, prin exactitatea și precizia la care ajunge, nici nu poate fi înțeleasă și nici apreciată de către contemporanii creatorului, ci este văzută abia mai târziu la adevărata ei valoare. Acestea sunt lucruri cunoscute, mai puțin se știe însă despre eforturile pe care le depun creatorii pentru obținerea perfecțiunii, despre condițiile în care pot să le facă sau nu și, mai ales, despre consecințele adesea fatale pe care poate să le producă, dovadă viețile lor curmate înainte de vreme sau suferințele cumplite la care au fost supuși, ca un fel de pedeapsă, parcă, pentru îndrăzneala acestora de a se compara cu zeii.

Unele creații sunt atât de frumoase, încât au fost numite „divine”, cum li se spune adesea și celor care le-au făcut, fără ca „divinul” acesta să însemne „sfințenie” în sensul dreptei noastre credințe. Căci și demonicul își are frumusețea lui, cum ne-o spune și Poetul: „*O, ești frumos, cum numa-n vis/ Un demon se arată*” (versurile 141–142 din *Luceafărul*). Este interesant că Eminescu, în strofa inițială (89–90) spune „înger” în loc de „demon”, conferindu-le parcă ambilor „divinitatea frumuseții”.

Nu este de mirare că mulți creatori se consideră inspirați fie de duhul Binelui, fie de duhul răului. Georg Cantor zicea despre sine că nu este decât un grefier care scrie la dictarea lui Dumnezeu, iar Eduard Eveling, ginerele lui Karl Marx, se considera inspirat de diavol: „*Suflarea ta, Satano, îmi inspiră versurile...*”. Între aceștia ar fi cei care, faustic vorbind, își vând sufletele celui rău, căci Binele nu este negociabil. Reușitele fausticilor sunt pe durată limitată (la 24 de ani, se zice), după care vine pedeapsa.

Plutarh spunea că demonii sunt entități intermediare între zei și oameni, ca și eroii și semizeii grecilor, unii fiind de partea Binelui, alții a răului. La iudeo-creștini există tradiția uriașilor, care ne amintesc de titani și de ciclopi. Dar nici unii n-au excelat prin creativitate.

Dacă ținem seama de cazurile concrete ale creatorilor, spre deosebire de marii conducători de ar-

mate și de popoare, care oricum și-au clădit gloria pe milioane de cadavre, și de cei 24 de ani, după care au fost de regulă executați, în afara muzicienilor, la care se referă Thomas Mann, care s-au bucurat de glorie, majoritatea nu pot fi suspectați, căci au trăit în mizerie, ori mult mai puțin de limita faustică, măsurabilă de la primele succese, ori mult mai mult.

Fiind, orice s-ar spune, persoane deosebite, dintre care unele au și devenit proverbiale, s-au căutat mereu motive care să le justifice atât comportamentul, cât și reușitele, căci numai stăruința n-a fost niciodată suficientă. S-a vorbit despre talente, înclinații și aptitudini, spre bucuria psihologilor specializați în problemele gândirii creative, dar s-a dovedit apoi că marile creații au depășit succesele mai mult meșteșugărești ale talentaților (cum este în muzică interpretul talentat față de compozitor). Ba, uneori, s-a dovedit că marii realizatori n-aveau niciun fel de talente (mari matematicieni care socoteau pe degete, sau poeți care nu-și puteau recita versurile).

În fine, a început să se vorbească despre geniu și nebunie, ceea ce a și dat de lucru de data aceasta psihiatrilor. În ciuda evidenței însă că a fi nebun nu înseamnă a fi geniu, ci mai degrabă imbecil, s-a considerat că anumite tulburări mentale (cum se zice mai nou) sau, mai precis, anumite faze ale unor tulburări mentale ar fi stimulative pentru creativitate, cum se credea că ar fi și alcoolul sau drogurile. Tot ce se poate, dar contraexemplele sunt copleșitoare. Poți să distrugi cu astfel de stimulente un popor întreg, cum au făcut-o nord-americani cu pieile roșii, fără să apară niciun geniu. Thomas Mann cade într-o astfel de ispită în legătură cu afecțiunile bolilor venerice asupra creierului. Ce-i drept, asupra unui anumit creier, dar nici acolo de la sine, ci numai cu ajutorul maleficului diavol.

Fără s-o mărturisească, mulți critici și chiar psihiatri s-au inspirat din romanul *Doctor Faustus* al lui Thomas Mann (dar și acesta zicea că i-a studiat în prealabil pe psihiatri), încercând să aplice aceeași schemă și la viața lui Eminescu. Se părea că aceste încercări vor înceta, mai ales după descoperirea multor relatări care infirmă fără tăgadă faptul că acesta ar fi avut afecțiuni dermato-venerice, și după

descrieri psihiatrice competente ale afecțiunilor sale. Apariția însă recentă a unei culegeri de mărturii, a căror falsitate a fost dovedită, cu omiterea cercetărilor mai noi, întoarce investigațiile cu un secol înapoi, la cele două alternative: boală venerică, fie congenitală, fie dobândită. Aceasta, deoarece așa considerau unii dintre contemporanii poetului, cunoscuți sau medici.

Afecțiunea congenitală veneriană este caracteristică tipului oligofren, care nu poate fi pus în discuție, iar cea dobândită cu efecte, să zicem neurostimulative, n-ar fi putut să dureze câteva decenii fără să producă neajunsurile caracteristice, care apar mult mai repede și ar fi necesitat tratamente specifice cu mult înainte de apariția tulburărilor mentale, clar diagnosticate astăzi ca maniaco-depresive. Aceasta, în varianta à la Thomas Mann a genialității spirochetice. Numai că tânărul Eminescu, independent de orice contaminare, avea anumite calități deosebite, prin care s-a făcut remarcat față de toți colegii și cunoscuții săi, care ar fi putut să constituie premisele unor activități remarcabile, căci nu este vorba numai de poezie.

Oricât de eficienți ar fi fost spirocheții, aceștia nu l-ar fi îndemnat să desfășoare un fel de autoinstrucțiune enciclopedică. Să manifeste interes pentru toate domeniile cultural-științifice și artistice, pentru a-l îndreptăți pe Constantin Noica să-l numească „omul deplin al culturii noastre”, în comparație cu toți ceilalți din toate timpurile.

Da, s-ar putea reproșa că nu l-a interesat școala, adică tocmai instituția care îi putea oferi cunoștințele de care era însetat. Nu putem spune că nu i le oferea, dar putem constata că Eminescu a renunțat la școală, dar nu la învățătură. Termenul de „fugă” nu este tocmai potrivit. Același lucru l-a făcut, cam la aceeași vârstă, și viitorul filosof, jurist și om politic, Vasile Conta. Cu cine? Cu o trupă de teatru, care făcea, ca oricare alta din vremurile acelea, turnee prin toată țara. Și a lucrat doi ani ca sufleur, ca actor și ca dramaturg, fără să fie atins de vreo boală dermato-venerică, nici congenitală, și nici dobândită. În plus, nici el n-a renunțat la învățătură, ajungând o personalitate marcantă despre care va scrie mai târziu și Eminescu gazetarul, fără să știe că acesta fusese poet, actor și dramaturg ca și el.

Poate că soluția ar fi inversă, adică să pornim, chiar și în spirit faustic goethean, nu de la nebunie la germenii genialității, ci de la genialitate la nebunie, căci doctor Faustus era, oricum, un savant înainte de-al ispiti diavolul.

Episodul „fugii” de la școală spre lumea de vis a lui Shakespeare și angajarea într-o trupă de teatru

sau de circ nu se confundă cu vagabondajul oligofrenic al boschetarului, ci sugerează mai degrabă opțiunea pentru o educație specializată, de care au dispus alți creatori prin învățământul privat. Nici alții nu s-au simțit bine pe la școală și chiuleau ascunzându-se și citind prin biblioteci, fără să fie bolnavi. Cine crede că Leibniz, Descartes sau Newton au învățat la școală ceea ce i-a interesat pe fiecare, se înșală.

Eminescu și la Universitate era un *ausserordentlich (extraordinarius)* care „fugea” de la un curs la altul, ajungând să-l uimească pe Constantin Noica prin diversitatea preocupărilor sale și prin sânguința de a strânge cât mai multe cunoștințe în „turbina” pe care o purta cu sine peste tot. Le-a trebuit editorilor 100 de ani ca să transcrie și să publice doar o parte din manuscrisele lui, căci majoritatea lor, ca și cărțile sale, s-au pierdut. Slavici zicea, de exemplu, că Eminescu ar fi citit toate dialogurile lui Platon, din care și-ar fi făcut însemnări, dar nu s-a păstrat nimic. Nu mai vorbim de cărțile, revistele și ziarele, pe care le citea zilnic, ani de-a rândul, sau de filozofii săi preferați: Kant și Schopenhauer, din care chiar începuse să traducă. Ce să mai spunem despre notele și însemnările sale din aproape toate domeniile: logică, filosofie, psihologie, pedagogie, economie, drept, medicină, lingvistică, istorie de toate felurile, fizică, matematică, chimie, biologie și mereu literatura: poezia, proza și dramaturgia. Eminescu era un „Super-Faustus”, pe care nu l-ar fi ocolit Mefisto. Și toate acestea se petreceau *înainte* de orice semnal al vreunei boli psihice sau intervenții demonice.

Eminescu, am putea spune, căuta pretutindeni desăvârșirea, să-i zicem în termeni moderni, informațională, enciclopedică, dar și exactitatea, perfecțiunea, atributul genialității, căci nu se mulțumea cu ceea ce găsea, ci trecea totul prin filtrul exigențelor sale.

Mai mult, tendința aceasta către perfecțiune se numește, în termeni psihiatrici, *hiperexactitate* și este o trăsătură de caracter accentuată, cum îi zice Karl Leonhard, alături de celelalte patru, după care personalitățile pot fi împărțite în: hiperexacte, hiperemotive sau exaltate, hiperperseverente, nestăpânite și demonstrative.

Cel care le-a ilustrat cel mai bine pe plan literar a fost Shakespeare, în dramele sale pasionale: Hamlet era hiperexact; Romeo și Julieta erau hiperemotivi; Macbeth era hiperperseverent, Othello era nestăpânit și Richard al III-lea era demonstrativ. Aspectele dramatice rezidă în faptul că aceste personaje luptă pentru niște obiective ideale care nu

sunt compatibile cu trăsăturile lor de caracter accentuate. Hamlet, chibzuitul și socotitorul, trebuie să se răzbune; Romeo și Julieta, labili și nestatornici, vor să ilustreze iubirea; Macbeth, cinstitul și credinciosul, trebuie să-șiucidă regele; Othello cel loial și devotat e obligat să fie gelos, iar Richard al III-lea, pocit și șontorog, să întru-chipeze mărăția. Acestea sunt obiective imposibil de realizat, căci sunt contrare firii eroilor. Dar ei se străduiesc totuși, cu riscul sănătății și al vieții lor, să ridice sentimentele acestea până la treapta lor ideală de perfecțiune, pe care a conceput-o autorul dramelor pasionale.

Este posibil așa ceva? Se poate muri pentru asemenea idealuri? Și, înainte de a muri, persoanele chiar se îmbolnăvesc psihic, parcurgând cele cinci faze ale bolii? Psihiatrții contemporani consideră că da, așa se petrec lucrurile cu personalitățile care au trăsături de caracter accentuate, și nu neapărat pentru obiective atât de elevate. În orice caz însă, fără nicio afecțiune dermato-venerică.

Faza normală este aceea în care, până la o anumită vârstă, la tinerețe sau la maturitate, persoana dovedește, prin comportament, că are anumite particularități prin care iese în evidență, indiferent ce ar face, față de ceilalți. Se face remarcat și uneori chiar cunoscut: hiperexactul prin punctualitate și precizie; hiperemotivul prin ușurința trecerii de la veselie la tristețe; hiperperseverentul prin progrese profesionale; nestăpânitul prin conflicte violente; demonstrativul prin susținerea cu patos a oricăror păreri. Din păcate, chiar dacă există exemple evidente ale unor astfel de comportamente, există totuși persoane care nu se încadrează într-o singură categorie de personalități. Făcând abstracție de această situație, se poate considera că fiecare tip de personalitate ar putea evolua normal, și chiar așa se întâmplă de obicei, dacă nu ar întâmpina dificultăți serioase în manifestarea particularităților sale psihice de personalitate și dacă acestea, accentuate fiind, n-ar fi totuși extrem de accentuate sau s-ar diminua ca intensitate, independent de voința persoanei. Shakespeare alege personalități cu trăsături de caracter bine diferențiate, chiar cu aspecte corporale specifice, cunoscute în antropologia medicală (picnic, cefalic, athletic etc.), cu tendințe către acutizare și le pune în situații cu totul nefavorabile, datorită obiectivelor ideale la care aspiră.

Perfecțiunea este idealul oricărui creator, cea artistică a oricărui poet, în mod special. Strădania acestuia, dacă este într-o oarecare măsură obiectiv, este de a ști cât mai multe, de a se cultiva în domeniul poeziei și al literaturii, dar și al artelor și al științelor. În cazul lui Eminescu, atras de poezie și

având avantajul cunoașterii limbii germane (limba marilor poeți), fără alte îndemnuri, este sigur că a găsit (numai la Goethe, de exemplu) o mulțime de referințe la personalități istorice, mitologice, literare, despre care nu auzise. Nu poți să înțelegi marea poezie fără o cultură serioasă. Dar aceasta, firește că nu ți-o poți face la comandă, iar la școală nu se învață nici ce dorește elevul, nici ce vrea profesorul. Dacă te interesează teatrul, de exemplu, mai ales acela clasic, scris în versuri, și dacă teatrul este ambulant și pleacă din orașul tău, nu-ți vine oare să lași totul și să „fugi” cu el?

După descrierile pe care le avem, Eminescu se remarcase deja față de restul colegilor săi, nu numai prin celebra „fugă”, dar și prin aprecierea unuia dintre profesori, a cărui amintire Eminescu a păstrat-o cu sfințenie. La 16 ani i-au fost publicate câteva poezii. Avea talent, de bună seamă.

Fizic, nu era un om înalt, dar nici prea scund. Era puternic și plin la corp, înclinând la maturitate spre picnic. Comportamental (foarte ordonat vestimentar, reținut, timid, sistematic, tipic) era, în mare măsură, hiperexact (nemulțumit de forma poeziilor, cu reveniri și multe variante), dar și emotiv, trecând cu ușurință de la veselie la tristețe. Nu s-a manifestat niciodată violent, n-a dovedit intenții de promovare și nici n-a susținut cu patimă vreo teorie. Se pare că emotivitatea, neexagerată însă, le este proprie actorilor și poezilor, primilor pentru a putea să interpreteze roluri vesele și triste, poezilor pentru a le oferi subiecte și a le stimula sensibilitatea. În cazul lui Eminescu, temperamental sangvinomelancolic, predomina tristețea și înclinația către pesimism.

Instinctiv sau nu, persoanele hiperexacte, dacă sunt obligate la activități contrare firii lor, încearcă să le evite, adesea prin „fugă”. Nu acceptă situațiile neplăcute, nu pot fi prefăcuți, nu mint, nu-și schimbă părerile. Vorbind numai despre lucruri pe care le cunosc foarte bine, nu suportă să fie contrașiși. Preferă adesea să tacă și să asculte decât să discute fără argumente. Caută dovezi, nu face demonstrații.

Devizele nehotărâtului Hamlet (*to be or not to be*) îi corespunde „ticăiala” lui Eminescu. În cazurile de opțiuni, îi scrie el lui Maiorescu: „*ich werde «ticăit»*”, devine ticăit, nu poate să ia nicio hotărâre, și atunci „fuge”: de la școală, de la Universitate, de la doctorat. „Fuge” în genere de tot ceea ce nu-i place, cu orice risc. În felul acesta încearcă să se păzească de faza a II-a de *accentuare* a hiperexactității, de activități contrare firii sale, care îl fac să sufere.

Eminescu se simte bine în domeniul creației poetice. Aici scrie despre cine vrea și despre ce vrea.

Și o face așa cum îi place lui, pe-ndelete, fără grabă, cu reveniri; taie și rescrie, până când începe să-i sune lui cum trebuie, adică bine și tot mai bine, până spre perfecțiune. Și este obsedat de gânduri, zi și noapte. Încearcă să doarmă, stinge lumânarea și astupă soba, dar gândurile îl năpădesc, și scrie pe-n-tuneric. Șade închis ca un sihastru, consumă din grăsime, ca ursul în bârlog, până când nu mai rezistă și trebuie să iasă în lume. Și îl lovește peste față lumina zilei ca un bici.

Nichita Stănescu se întreba odată care sunt „bătăturile poetului”, căci lucrează și el ca un salahor până cade pe brânci, și arăta cu mâna spre cap. Chiar dacă n-ar fi o personalitate accentuată, n-ar trebui oare și poetul sau scriitorul să aibă parte de odihnă? Până și motoarele, când se ambalează, trebuie oprite și lăsate să se răcească. „– *Ce mai faci?*” îl întreabă o cunoștință pe Eminescu, în timp ce lucra pe spetite, scoțând câteodată singur ziarul „Timpul”. „– *Scriu și iar scriu, îi răspunde Eminescu, scrie-mi-ar numele pe cruce!*” Și se văita adesea că nu mai poate și c-ar avea nevoie și el de un răgaz. Dar nimeni nu-l credea. Or, bătăturile, de orice fel, netratate, crapă și se transformă în răni. Aceasta, fără ca pacientul să aibă probleme de personalitate. Eminescu le avea însă și pe acestea și începuse să intre în faza a treia, de psihopatie, de suferință psihică, de oboseală nervoasă.

Ce se întâmplase de fapt? Cât a depins de el însuși, Eminescu a știut să „fugă” de necazuri. Se ducea la cursuri multe, chiar prea multe (cel puțin pentru zilele noastre), dar nu la cele obligatorii, ci doar la cele care îi plăceau, la care citea și în plus, copia cărți și articole, și chiar le traducea pe unele, fără să-l intereseze consecințele curriculare, cum le zice astăzi, adică diplomele și premiile. De ce? Ca să nu fie supus la presiuni, ca să nu facă ceea ce nu-i place, ceea ce nu era compatibil cu firea lui, adică să ducă până la exactitate și perfecțiune un lucru considerat inutil, nu în genere, ci pentru sufletul său, pentru simțămintele sale, pentru obiectivul său ideal de poet. Și o spune adesea el însuși, așa cum numai el putea să o spună. Și anume, că se apropia de gândirea unui filosof, a lui Kant, de exemplu, numai dacă îl interesa în mod special, dacă se simțea atras de aceasta și atunci încerca „*renașterea intuitivă a gândirii lui în mintea mea, cu mirosul specific de pământ proaspăt al propriului meu suflet*”. Ceea ce dovedește o bună cunoaștere de sine, o cunoaștere a propriilor sale trăsături de caracter accentuate: hiperexactitatea, năzuința spre perfecțiune, și emotivitatea sau sensibilitatea sentimentală excesivă,

care, întreolaltă, l-au și condus pe culmile cele mai elevate ale poeziei.

Dar Eminescu nu se ferea numai de ispitele exterioare dăunătoare, ci, mai ales, de propriile sale ispite care ar fi putut să-l epuizeze, concentrându-i toată energia creatoare și avantajele hiperexactității spre scopuri ideale frumoase, dar lăturalnice: studiul exhaustiv al istoriei abundă în planuri amănunțite referitoare la diferite perioade, domnitori etc., pentru care ar fi trebuit să citească o viață întregă; psihologia popoarelor care ar fi necesitat cercetări antropologice, culturale, istorice, arheologice; limbile orientale, cosmologia, istoria religiilor, budismul, brahmanismul etc., filosofia și celelalte. A reușit să „fugă” de toate. Și bine a făcut, considera Noica, și iată de ce.

Pe unul dintre caiete, numit „de reporter” după conținut, sunt scrise pe fiecare pagină sus niște litere și apoi câteva cuvinte cu explicații, dar aceasta se observă numai dacă parcurgi caietul invers și faci abstracție de „reportajele” pe care le cuprinde. Ei bine, era vorba despre un dicționar de termeni filosofici. Ar fi fost primul nostru dicționar filosofic. Dar, vorba lui Noica, bine că nu l-a făcut și a reușit să „fugă” de el. Căci hiperexactul Eminescu n-a procedat ca un om obișnuit, care ar fi făcut un fel de repertor pe litere: a, b, c etc., scrise pe dreapta sus sau pe margine la câteva pagini distanță, ca să încapă cuvintele în ordine alfabetică. Pentru exactitate, adică pentru a nu pierde cumva vreun cuvânt, Eminescu, derutându-i total și pe exegeți, a scris la fiecare literă, pe pagini diferite: ab, ac, ad, ae, ... ba, bc, bd, ... ca, cb, cd, ..., ca să nu-i scape nimic. Ar fi ieșit cel mai complex dicționar filosofic latino-german-român, după termenii menționați deja. Dar câți ani ar fi trebuit să lucreze la el? Oricum a reușit să „fugă” la timp și de această ispită. Nu mai vorbim aici de numeroasele proiecte abandonate, de atâtea scrieri, de atâtea poezii... Și nici de revenirea mereu asupra lor și de revolta care l-a cuprins când acestea au fost publicate în volum fără ca el să-i facă ultima verificare.

În faza de psihopatie, persoanele hiperexacte încep să sufere realmente pentru orice anomalie, inconsecvență, greșală, abatere, pe care le observă cu ușurință la toți, și care, pe vremea aceea, chiar băteau la ochi și pentru un orb: trădările politice, naționale etc. În astfel de cazuri, hiperexactul rămâne singur adesea împotriva tuturor, căci, în afară de el, toți sunt realmente imperfecti. Și se luptă cu toți. „*Mai potoliți-l pe Eminescu!*” se lamentează unul dintre politicienii de pe atunci.

Eminescu însă, hiperexactul, nu mai poate să dea înapoi, nu mai are unde să „fugă”. Nu poți să fugi de toți, care te pândesc de oriunde, căci așa se manifestă, în faza a patra, nevroza obsesivă. Ca și Hamlet, nu mai are încredere nici în prietenii pe care îi bănuiește, pe bună dreptate, de tot felul de conspirații. Cinstit fiind, are sentimentul culpabilității. Poate că el este vinovatul și încearcă să scape de obsesii, verificându-se pe sine, cum fac hiperexactii obsedați care se tot întorc din drum să verifice dacă au încuiat ușa. Dar, în faza aceasta, în care ar trebui să fugă și de el însuși, ușa este pentru el încuiată și zăvorâtă pe dinafară de către propriii săi prieteni. „*Măcar de s-ar face ușor*”, zice prietenul Maiorescu. Și s-a făcut destul de ușor, căci totul a fost pregătit din vreme. Diagnosticul ultimei faze: psihoză maniaco-depresivă. Aceasta, după ultimele cercetări.

Faptul că la Eminescu n-a urmat sfârșitul, ca să zicem așa, de la prima încercare, ca în dramele lui Shakespeare, și nici măcar la ultima n-a murit din motive psihice, denotă faptul că episoadele de crize maniaco-depresive nu erau atât de grave pentru a necesita o internare pe viață, la care se gândea Maiorescu. Ele n-au fost însoțite nici de încercările, obișnuite în fazele depresive, de sinucidere, iar în fazele maniacale de manifestări violente, ceea ce înseamnă că nu se ajunsese la o alterare gravă a personalității. Iar faptul că toate crizele au fost urmate de perioade mai lungi sau mai scurte de luciditate, chiar cu reluarea îndeletnicilor curente, denotă că nu se instalase statornic nici măcar faza nevrotică. Aceasta fiind considerată ireversibilă.

Ce-i drept, de fiecare dată, Eminescu a fost tratat de o boală dermato-venerică de care nu suferise niciodată, ceea ce i-a provocat o intoxicație cu mercur, care se știe că produce grave tulburări ale sistemului nervos.

Este ilustrativ episodul cu internarea sa la un spital vienez. Și întâmplarea face să dispunem de mărturia lui Sigmund Freud, care zicea că medicul de acolo nu-și trata bolnavii cu niciun fel de medicament, iar Eminescu și-a revenit, pur și simplu, numai datorită întreruperii „tratamentului” cu mercur.

Dacă acceptăm că poetul era o personalitate hiperexactă, chiar numai mediu accentuată, atunci putem justifica, adăugând și o parte de hiperemotivitate, toate comportamentele sale, aparent bizare, din tinerețe, ca și performanța perfecțiunii poetice, pe care n-o putea atinge decât un hiperexact. Fazele care au condus la boala psihică ar putea fi justificate prin două cauze: fie prin suprasolicitare, fie prin

intervenția unor situații copleșitoare, opuse firii sale supraexacte. În realitate, au acționat amândouă.

Pentru admiratorii poetului Eminescu, publicistica acestuia este adesea ignorată. Pentru boala lui a fost însă esențială. Pe linia hiperexactității, începutul declinului, ca să-i zicem așa, l-a constituit întoarcerea lui Eminescu în țară, și anume, după „fuga” de doctorat, care, cu ajutorul lui Maiorescu, l-ar fi ajutat să fie profesor. Pe atunci nu exista meseria de poet, așa că oricare alta i-ar fi fost la fel de nepotrivită și i-ar fi solicitat hiperexactitatea și inventivitatea în alte direcții, oricum neplăcute. Așa că meseria de ziarist, dar mai ales de conducător al unei publicații, citită de sute de persoane, care îi permitea să scrie, după bunul său plac, despre orice îi plăcea, și folosindu-și „turbinca” fără fund a tezaurului său de informații, i-a stârnit la început un mare entuziasm, fără să-i lase în umbră preocupările poetice.

Exegeții ar putea să delimiteze durata acestei perioade, până la primele semnale de oboseală, de revoltă, de silă, care ar putea să-l conducă pe oricine la disperare, iar pe un hiperexact la traume psihice. Și, ne întrebăm, pe bună dreptate, de ce n-a „fugit” Eminescu, cum îi era obiceiul? De ce a răbdat, riscându-și sănătatea? Și dacă a făcut-o o dată, și a pățit-o, de ce n-a renunțat?

Hic deficit aliquid. Aici ne lipsește ceva: motivul pentru care și-a jertfit Eminescu sănătatea mentală, cauza pe care n-a vrut sau n-a mai putut să o evite, căci tulburarea mentală (neereditară, neinfecțioasă și fără leziuni craniene anatomice sau fiziologice) este un mijloc de apărare împotriva unor stări de conștiință insuportabile: suprasolicitare (stres), îngrijorare, frică, revoltă, supărare. După propriile lui mărturii, ar fi fost oboseala, după alte relatări ar fi fost permanenta îngrijorare în legătură cu situația lui financiară sau revolta față de trădarea țării, căreia îi putea răspunde numai prin articole de presă, prin combatere și nu prin tăcere. Este ceea ce în dramele pasionale ale lui Shakespeare constituie sentimentul idealizat pentru care personajele sunt dispuse să-și riște sănătatea și viața: motiv pentru care dramaturgul își ucide personajele în ultimul act, ca idealul să rămână viu în mintea spectatorului, eliberat de suportul său material.

În cazul lui Eminescu, indiferent de orice motivație a sfârșitului tragic, idealul său care a rămas neîntinat este poezia, apropiată de perfecțiunea pe care și-o putea dori și imagina numai o personalitate hiperexactă, performantă de tăria, cum îi zicea George Călinescu, a „parfumurilor sale”.

Geniul și boala*

Irinel Popescu

Membru corespondent al Academiei Române

Motto:

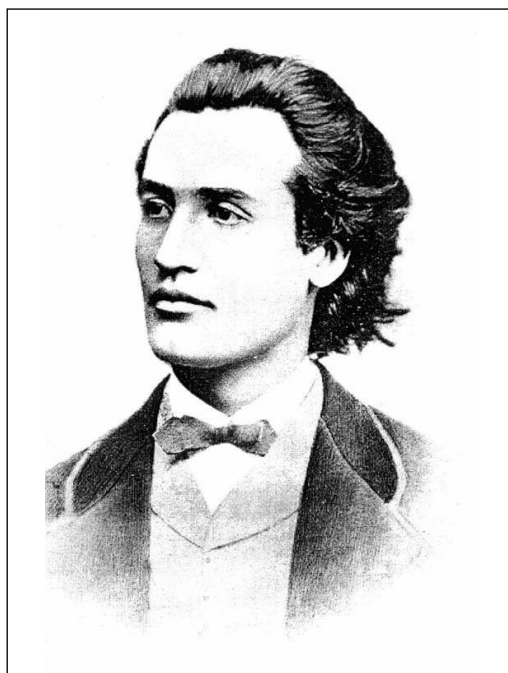
„Geniul n-are moarte, dar n-are nici noroc“

(Mihai Eminescu)

Aceste cuvinte profetice reflectă și destinul ace-luia pe care George Călinescu l-a numit „*cel mai mare poet pe care l-a ivit și, poate, îl va ivi vreodată neamul românesc*” și al cărui geniu îl definește cu o remarcabilă forță poetică: „*Ape vor seca în albie și peste locul îngropării sale va răsări pădure, sau cetate și câte o stea va veșteji în depărtări, până când acest pământ să-și adune toate apele și să le ridice în țeava subțire a altui crin de tăria parfumurilor sale*”. Ca majoritatea geniilor, Eminescu câștigă „nemurirea” abia după moarte și după un lung șir de suferințe terestre. Înainte de a deveni „nemuritor și rece”, poetul este obligat să trăiască în „cer-cul strâmt” în care nu cunoaște decât nefericirea și suferința. Poet și filosof de dimensiuni universale, Eminescu a fost, însă, un om cu o sănătate fragilă și cu un psihic vulnerabil.

Sărăcia în care s-a zbatut tot timpul îl vulnerabilizează și, mai mult, obligându-l la multe privațiuni și la tot felul de expediente pentru a-și câștiga existența. În plus, el se confruntă cu o lume ostilă, în care unii nu-l înțeleg, alții îl invidiază, iar alții îl urăsc de-a dreptul; pentru că, după cum ne spune Johnathan Swift „*atunci când apare un geniu ade-vărat, îl poți recunoaște după acest semn: anume că toți neghiobii se coalizează împotriva lui*”. Această lume îi devine și mai ostilă, după ce elocvența și patosul lui jurnalistic deranjează clasa politică a vremii.

Nu este de mirare că boala izbucnește, la un moment dat, nemiloasă. Și-a prevestit-o el însuși: „*Eu mă apropii cu pași repezi de nebunie, să aveți grijă de mine*”, îi spunea prietenului său Ocășanu,

cu o săptămână înainte de internarea în Sanatoriul doctorului Șuțu. În ziua de 28 iunie 1883, considerată de unii ca fiind „*cea mai neagră zi din istoria culturii române*”, Eminescu dezvoltă primul atac maniacal, debutând astfel boala care i-a grăbit sfârșitul timpuriu. În continuare, destinul tragic îl urmărește pe tot parcursul ultimilor șase ani de viață. Are parte de erori de diagnostic. Inițial, s-a apreciat corect că poetul suferă de „*alienație mintală în formă maniacală*”, diagnostic stabilit în Sanatoriul doctorului Șuțu. Titu Maiorescu, cu pregătirea de psiholog pe care o avea din timpul studiilor de drept, afirmă, cu o remarcabilă intuiție: „*Dacă a înnebunit Eminescu, cauza este exclusiv internă, este înnescută, este ereditară*”. Aceeași opinie o au și medicii de la Viena, unde a fost trimis în continuare pentru tratament, prin grija aceluiași Titu Maiorescu. La externarea din Sanatoriul Döbling, ei l-au considerat

---

* *Alocuțiune susținută la dezbaterile prilejuită de apariția cărții „Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor” (5 februarie 2015, Fundația Națională pentru Știință și Artă)*

vindecat, precizând, însă, că boala poate să revină. Și, din păcate, acest lucru se întâmplă după întoarcerea lui în țară. De această dată, însă, orientarea, diagnostică și terapeutică suferă o serie de modificări, deloc favorabile pentru evoluția ulterioară a bolii.

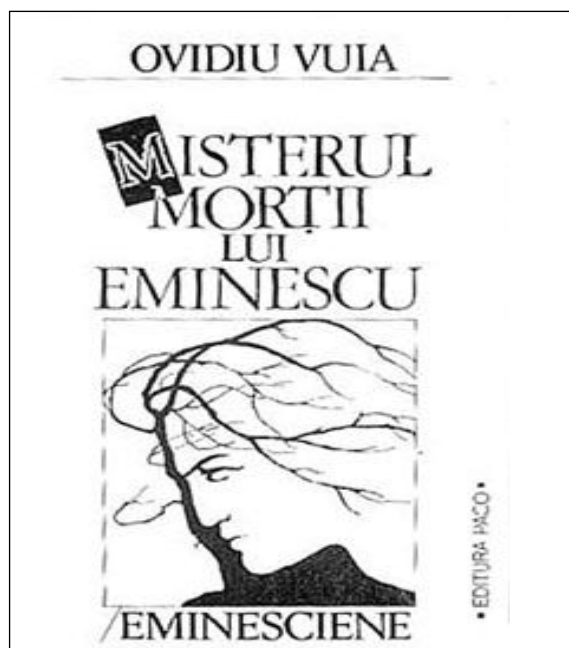
Medicul Fr. Iszak de la Botoșani ajunge la concluzia (de care, treptat, îi convinge și pe ceilalți) că poetul suferă de sifilis nervos și îl tratează cu mercur sub formă de aplicații externe (împachetări, fumigații). Un tratament care, însă, oricum, nu se mai folosea de multă vreme în tratamentul sifilisului nervos, pentru că era inefficient și toxic. Deși medicul respectiv își dă seama, după o vreme, de consecințe și îi oprește tratamentul, alți confracți vor repeta greșeala în anii următori. Efectele toxice ale tratamentului cu doze mari de mercur nu vor întârzia să apară.

Eminescu nu are nici îngrijire și nici suport adecvat din partea societății. Rătăcind în continuare între București și Iași, fără o locuință corespunzătoare, cu un regim de viață precar și plin de privațiuni materiale, cu „prieteni” care îl îndemnau să bea, uneori, peste măsură, Eminescu se îndreaptă cu pași repezi spre finalul unei boli cu care, în condiții normale, ar mai fi putut trăi ani buni. Reinternat în sanatoriul aceluiași doctor Șuțu, la începutul anului 1889, poetul moare, în luna iunie, în urma unui stop cardiac, la apariția căruia nu este exclus să fi contribuit, cel puțin parțial, tratamentul cu mercur și de data aceasta (dar, sub formă injectabilă).

Necropsia, deși efectuată în Amfiteatrul de la Spitalul Brâncovenesc, în fața oficialităților vremii și a unui public format din prieteni, ziariști, doctori și studenți, are serioase carențe atât în ceea ce privește protocolul propriu-zis, cât și în redactarea certificatului de deces.

Creierul a fost lăsat pe o fereastră, în soare, și abia a doua zi trimis lui Gheorghe Marinescu, la Spitalul Colentina. Constatând starea de degradare în care se afla, acesta l-a aruncat, considerând că nu mai poate fi analizat. La vremea respectivă, nu a emis nici măcar un buletin anatomicopatologic și doar cu mulți ani mai târziu a făcut o descriere a creierului, într-o scrisoare adresată unui ziarist ieșean.

Eticheta „sifilisului” rămâne, însă, strâns lipită de poet și după moarte; fără nicio dovadă a leziunii primare, care n-ar fi putut trece neobservată, și bazându-se pe o interpretare evident eronată a unor ulcerații ale gambelor care l-au chinat toată viața și

care, foarte probabil, erau de natură infecțioasă. Dar, mai ales, pe baza interpretării unor semne neurologice destul de șterse și instalate târziu în evoluția bolii (la apariția cărora, cu siguranță, putea contribui și tratamentul cu mercur), ca fiind semne ale unei paralizii generale progresive (afecțiune neurologică determinată de sifilis). Toate acestea au indus opinia prevalentă atât în lumea medicală, cât și în publicul larg, că suferința poetului din ultimii șase ani de viață, care i-a provocat în cele din urmă moartea, a fost sifilisul.

Iar biograful său celebru, George Călinescu, îl așază pe locul ce i se cuvine în istoria literaturii, dar confirmă și el diagnosticul, căruia îi dă, astfel, o importantă certificare. A fost nevoie de efortul tardiv a doi distinși specialiști în boli ale sistemului nervos, Ion Nica, neurochirurg ieșean (*Eminescu – structura somato-psihică*, Editura Eminescu, București, 1972) și Ovidiu Vuia, neuropatolog român, care a profesat în Germania (*Despre boala și moartea lui Mihai Eminescu*, Editura Rita Vuia, 2007), ca diagnosticul să fie reconsiderat. Amândoi și-au dedicat ani de viață, pentru a studia patografia lui Eminescu și a face lumină, cu rigoarea specialistului, în bolile de care a suferit marele poet. Demersul lor nu trebuie văzut, neapărat, ca un efort de reabilitare a imaginii lui Eminescu.

În realitate, nu există boli „rușinoase” și orice bolnav, indiferent de diagnosticul său, trebuie tratat cu respectul cuvenit oricărei ființe umane. Deci, nu pentru a-l „exonera” pe Eminescu de diagnosticul

de sifilis, au întreprins cei doi distinși medici efortul de documentare și redactare a concluziilor lor, ci pentru că un geniu ca Eminescu merită, măcar și după moarte, o abordare serioasă și riguros științifică a bolilor sale. De aceea, datorită documentării ample și analizei obiective și profesionale, ambele lucrări pot fi considerate de referință pentru toți cei care doresc să abordeze patografia lui Mihai Eminescu.

Utilizând, în principal, aceste două surse bibliografice (I. Nica și O. Vuia), dar și altele, un grup de experți ai Academiei de Științe Medicale (ASM) au încercat, de curând (*Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*), să prezinte un punct de vedere actual.

Particularitățile demersului întreprins, desfășurat sub patronajul academicianului Eugen Simion, constau, mai întâi, în caracterul instituțional și, apoi, în multidisciplinaritate.

Din respect pentru poetul național, am căutat să adăugăm celor două valoroase monografii citate mai sus și o opinie instituțională. Iar pentru descifrarea diverselor boli de care a suferit Eminescu, fie că au avut sau nu legături între ele, am apelat la specialiști din fiecare domeniu, pentru a asigura un maximum de probitate științifică.

Mai întâi, însă, academicianul Ioan-Aurel Pop și colaboratorii au descris contextul socio-politic în care s-a declanșat și a evoluat boala, de care, desigur, nu se poate face abstracție și care, cu siguranță, a avut un rol atât în apariția, cât și în evoluția bolii.

Profesorul de istorie a medicinei, dr. Octavian Buda, încearcă să prezinte caracteristicile demersului patografic, mai ales că unii s-ar putea întreba, pe bună dreptate, cum se poate reconstitui un diagnostic după atâta timp. Există, desigur, limite determinate de factorul timp, mai ales că unele documente din epocă s-au pierdut. Există, în mod paradoxal, și avantaje legate de progresele pe care le-a făcut, între timp, medicina și care permit specialiștilor de azi, cu un volum de cunoștințe mult mai mare, concluzii mai consistente.

Ca psihiatru, prof. dr. Dan Prelipceanu analizează diagnosticul de tulburare bipolară (numită, până nu demult, psihoză maniaco-depresivă) și care se conturează, cel mai probabil, în cazul lui Eminescu. O boală în care există un determinism genetic, al cărei debut poate fi precipitat de factori externi, caracterizată prin episoade maniacale,

urmate de perioade de depresie. Între două episoade maniacale, pacientul este, de regulă, perfect lucid și poate desfășura o activitate normală. Corect îngrijit, boala poate fi controlată în prezent destul de bine, permițând funcționarea la nivel social a celor afectați. Exact de o astfel de îngrijire nu a avut parte Eminescu, între altele și din cauza cunoștințelor limitate despre boala de care suferea, precum și a posibilităților terapeutice la fel de limitate în acea vreme.

Profesorul dr. Călin Giurcăneanu, ca dermatolog și conf. dr. Bogdan O. Popescu, ca neurolog, argumentează împotriva diagnosticului de sifilis, care, deși este greu de exclus cu desăvârșire, nu se sprijină, practic, pe niciun fel de date concludente. Elementele indubitabile care să susțină boala, nu se regăsesc nici pe parcursul vieții poetului și nici la examenul necroptic.

Academicianul Victor Voicu, în calitate de toxicolog, analizează indicațiile tratamentului cu mercur care i-a fost administrat lui Eminescu în ultimii ani de viață, atât sub formă de aplicații externe (împachetări sau fumigații), cât și sub formă injectabilă. Sunt subliniate, în mod special, efectele toxice pe care mercurul ar fi putut să le aibă asupra diverselor aparate și sisteme (sistem nervos, inimă, ficat, rinichi).

Profesorul dr. Eduard Apetrei analizează, de asemenea, efectele toxice posibile ale mercurului asupra aparatului cardio-vascular și rolul pe care l-ar fi putut avea în evoluția bolii și în decesul poetului.

Profesorul dr. Codruț Sarafoleanu, în calitate de ORL-ist, analizează otitele repetate, pe care unii le-au incriminat în declanșarea unei meningo-encefalite (la examenul necroptic, au fost descrise aderențe între meninge și encefal în anumite zone ale creierului).

În sfârșit, profesorul dr. Vladimir Beliș face o serie de considerațiuni pe seama cauzelor morții poetului, pe baza datelor de necropsie de care dispunem.

Fără a epuiza problema și lăsând loc și altor interpretări, mai ales dacă se vor descoperi vreodată documente noi, demersul patografic al Academiei de Științe Medicale reprezintă un punct de vedere care, sperăm să fie util tuturor celor interesați. Este, în același timp, și o dovadă de respect pentru poetul național, al cărui geniu tutelar veghează de-a pururea poporul, în mijlocul căruia s-a născut și pe care l-a iubit atât de mult.

Studiul economiei, sinteza unei aventuri*

Tiberiu Schatteles**

Nu este nimic neobișnuit în faptul că, spre sfârșitul unei cariere profesionale, să faci sinteza activității trecute, a succeselor și eșecurilor, ca și a speranțelor și posibilităților unei continuări. Așa fac eu. Dar cred că această sinteză nu este o încheiere, ci, mai degrabă, schița fundamentelor unui nou început, chiar dacă va rămâne sarcina altora de a avansa dincolo de ce voi încerca și poate reuși să sintetizez.

Istoric vorbind, am fost angajat de-a lungul deceniilor în cercetări științifice în mai multe ramuri ale economiei sau ale științelor economice. Am început cu economia internațională, fiind cercetător la Camera de Comerț Exterior din București. Dar apoi, căutând mai multă „precizie”, m-am angajat în economia matematică. Trebuie să recunosc că, la început, această alegere avea ceva de făcut cu încercarea mea de a găsi un limbaj care să mă ajute dincolo de limitele ideologice, strict obligatorii în acele vremuri. Dar, după ceea ce se pare să fi fost, la început, doar o încercare de depășire a cenzurii, m-am aventurat treptat-treptat în domenii clar definibile ale economiei matematice moderne, de la *input-output analysis* și până la teoria jocurilor. Aceasta mi-a deschis drumul, după emigrarea mea în Canada, spre o carieră interesantă, care s-a încheiat cu studiul economiei monetare. În această din urmă fază, m-am lovit de probleme care, de fapt, sunt la originea sintezei pe care aș vrea s-o schițez în cele ce urmează. Cu alte cuvinte, concluziile finale sunt începutul sintezei.

Spun că economia monetară este la originea acestei sinteze. Să fiu clar: nu sunt „monetarist”, dar șeful acestei școli m-a determinat (fără să știe) să caut redefinirea fundamentelor economiei. Nu este lipsă de respect pentru Milton Friedman și importanțele sale contribuții, dar erorile sale privind epistemologia științelor economice sunt la originea preocupărilor din ultimii ani ai carierei mele profesionale. Să repetăm puțin. În capitolul introductiv

al cărții sale despre *Positive Economics*, Friedman scrie că: „*În principiu, positive economics este independent de orice poziție etică sau judecată normativă*” („*Positive economics is in principle independent of any particular ethical position or normative judgement*”). Sunteți de acord cu asta? Pentru cei care sunt, se adaugă în mod clar: „*Pe scurt, positive economics este sau poate să fie o știință «obiectivă» în exact același sens ca oricare dintre științele fizice*” („*In short, positive economics is, or can be, an «objective» science, in precisely the same sense as any of the physical sciences*”). Oare? Dar, dubiile mele sunt la originea acestei sinteze și a multor cercetări de epistemologie economică, despre care vreau să vorbesc.

Voi începe cu o scurtă discuție a diferenței dintre științele economice și cele numite ale naturii, evitând celelalte științe sociale și evitând, de asemenea, polemici.

Prima diferență se referă la deosebirea dintre *modul de dezvoltare* a științelor și a obiectului lor. În cazul *științelor naturii*, obiectul studiului rămâne același, de-a lungul istoriei științei. Fizica sau chimia au dezvoltarea lor istorică sau „progresul lor”, așa cum suntem obișnuiți să numim dezvoltarea lor în timp, dar obiectul lor însuși rămâne, de bine de rău, neschimbat. În cazul științelor economice, obiectul, care este economia societății, n-a încetat să se schimbe, în timp ce știința sau rudimentele sale încercau să-i urmeze dezvoltarea.

A doua diferență pe care trebuie s-o considerăm, se referă la *raportul dintre știință și obiectul său*. Obiectul științelor naturii, cum ar fi cel al fizicii și chimiei, este pasiv față de rezultatele științei sau ale previziunilor sale. Agenții proceselor naturale, cum ar fi atomii, moleculele, celulele organismelor sau chiar și stelele astronomului, nu se sinchisesc de opinia și previziunile omului de știință. Dar teoriile și previziunile publicate și, ca atare, cunoscute (!) ale oricărui economist, determină reacții care fie

*Conferință invitată susținută în cadrul Conferinței naționale „Cercetare de excelență, cunoaștere științifică, progres social” (30 octombrie 2014, Aula Academiei Române)

**Prof. univ. dr., Canada

confirmă, fie infirmă, efortul științific. Dacă în științele naturii o teorie este infirmată, este din cauza, fie a unei erori din trecut, fie a unei dezvoltări incomplete, fie unei a noi descoperiri. Dar, în economie o teorie sau previziune cât de exactă, poate fi infirmată, pur și simplu, de reacția agenților procesului.

Pentru a ilustra această diferență, voi folosi o variantă, ușor modificată de mine, a unei alegorii oferite de marele fizician James Clerk Maxwell privind Legea a doua a termodinamicii (văzută de unii și ca o profeție a morții termice a universului). Cum poate fi infirmată această lege? După Maxwell, numai prin acțiunea unui Demon. Iată cum: într-un vas, izolat de restul lumii, există un gaz cu molecule având viteze diferite dar apropiate de – deși nu egale cu – o viteză medie care-i determină temperatura. La un moment dat, un Demon va diviza vasul în două printr-un perete despărțitor, făcând o gaură în acest perete. Prin această gaură el va împinge moleculele sub viteza medie într-o direcție, iar moleculele peste viteza medie în alta, astfel că în cele două jumătăți ale vasului se vor concentra molecule cu viteze medii diferite, sub și peste media generală, inițială. Și, astfel, Legea a doua a termodinamicii va fi infirmată. Cel puțin în „universul” pe scară redusă, constituind vasul cu gazul. De, acțiunea Demonului! Altfel nu se poate. Atât, de la Maxwell. Dar, acum, eu îmi permit o variantă. Demonul nu există, dar fiecare moleculă este înzestrată cu conștiință și află despre legea prin care fizicianul prezice comportamentul moleculelor. Și moleculele se hotărăsc să-i facă fizicianului o figură și se înțeleg să se grupeze în cele două jumătăți ale vasului în care să aibă viteze diferite. Asta sună ca o glumă. Este o glumă. Dar, ceea ce este serios este că agenții proceselor economice, aflând despre ce anume teorie sau prognoză zice despre ei, vor căuta de multe ori să schimbe lucrurile. Asta, chiar dacă înainte, economistul a constatat în mod corect acțiunea agenților. Dar, agenții devin diferiți, din moment ce devin conștienți de opinia științei despre ei (voi reveni asupra acestei probleme). Apoi, mai există și o a treia diferență esențială între cele două clase de științe. Descoperirile științelor naturii se pot transforma într-o lume paralelă cu Natura: lumea laboratorului și a tehnologiei. Deoarece:

1. Laboratorul nu reproduce „natura”, ci un proces izolat al ei. Una sau alta dintre legile naturii apar în laborator într-o formă izolată în care nu se găsesc niciodată în natură. Dar, în știința economică, procesul izolat rămâne doar pe hârtie; fără îndoială, economia matematică are o astfel de contribuție.

2. Se creează o lume paralelă, cea a tehnologiei. Dar în economie, „lumea paralelă” creată de politica economică nu se transformă în obiecte separate care funcționează independent de obiectul care le-a sugerat crearea. Politica economică nu este un act de laborator.

Toate aceste deosebiri au un efect și asupra relației dintre economist și obiectul său, în cursul istoriei, și care poate fi citat ca o a patra diferență dintre cele două categorii de științe. Anume: economistul este el însuși parte/agent al obiectului studiat, dar fizicianul sau chimistul sau astronomul nu sunt molecule, celule, stele etc.

Această diferență nu este pur și simplu o curiozitate demnă de remarcat, dar are efecte importante atât în progresul științei, cât și în abuzurile și miturile sale. Voi îndrăzni, din nou, să-mi susțin argumentul, cu exemple comparative. Este vorba de ceva ce apare ca o contradicție între fizica modernă, relativistă și cea clasică. Este vorba de însumarea velocităților. Mă voi referi la un exemplu frecvent citat, prezent în scrieri foarte învățate, ca și în lucrări de popularizare. Dar, pentru a corespunde discuției prezente, îmi voi permite o variantă simplificată.

Să ne imaginăm un tren care merge, după măsurile noastre obișnuite, cu o oarecare viteză, de-a lungul căii ferate. Considerând două puncte pe acest drum, pe care le vom numi „punctul 1” și „punctul 2”, vom măsura și viteza cu care un punct anumit în tren ajunge de la unul la altul. Dar, să ne imaginăm acum un călător plimbăreț, care se află, la un moment dat, cu trenul pe punctul inițial considerat, dar care va înainta pe coridor, ajungând și el la „punctul 2”. Când anume? Puțin înainte ca punctul inițial considerat din tren. De ce anume? Pentru simplul motiv că vitezei trenului i s-a adăugat și viteza plimbărețului. După fizica clasică, pe care toți am învățat-o la școală! Dar, acum, îmi voi permite o modificare ușoară a exemplului citat de fizica relativistă. Să zicem că din punctul din tren care se afla, la un moment dat, în dreptul „punctului 1” de pe calea ferată și din care a pornit călătorul din exemplul precedent, o rază de lumină își va face drumul pe același coridor. Noi știm că lumina va înainta cu o viteză de aproximativ 300 000 km pe secundă. După fizica numită clasică, raza de lumină ar trebui să ajungă la „punctul 2” un pic mai rapid decât propria sa viteză, în raport cu o linie staționară. Dar, noi știm deja, că viteze mai mari decât viteza luminii nu există și că vitezele nu se pot însuma, ca în fizica clasică.

Diferența este simplu explicată: viteza luminii este și viteza maximă posibilă în natură; ea nu poate fi depășită. Și s-a găsit și o soluție matematică, datorită fizicianului olandez Henry Anton Lorencz și marelui matematician și filosof francez Henri Poincaré, în care suma oricărei viteze este totdeauna mai mică decât suma lor aritmetică, așa cum este adoptată în fizica clasică. Dar noi, totuși, aplicăm în sute de cazuri științifice, ca și tehnologice, regulile fizicii clasice, chipurile „inexacte”. Și ele funcționează. Dar, în teorie, ca și în aplicații, această „contradicție” rămâne valabilă, depinzând de domeniu. Diferența autentică constă în faptul că fizica, în formularea sa clasică, își menține valabilitatea – aproximativ! – în lumea vitezelor mici. Niciun agent al procesului nu intervine! Descoperirea este bazată exclusiv pe munca oamenilor de știință, care nu sunt agenți ai procesului studiat.

Dar, în economie, „agentul” sau, mai precis, unul din agenții procesului, cel care se cheamă „economist”, poate interveni cu propria sa experiență în rezultatele măsurătorilor numite „statistici economice”.

Acest subiect a constituit tema numeroaselor mele cercetări, care au început încă de pe vremea când eram la Institutul de Cercetări Economice al Academiei. În anul 1970, a avut loc la București o conferință internațională de filosofie a științei, care a fost ocazia publicării unui volum de eseuri, conținând și un studiu al meu, în engleză, privind relația dintre rațional și empiric în științele economice. Esențialmente, era vorba de relația dintre obiectul economic, obiect al cercetării, și semnalele pe care le emitea și care erau reținute ca statistici. S-a ridicat problema: care este relația dintre structura obiectului (a aceluia *Ding an sich* economic) și structura signalelor? În ce măsură putem reconstitui structura adevărată a obiectului din structura statisticilor? În științele naturii, chiar unele observații inexacte și infirmate de știință puteau deveni și funcționa ca obiecte de laborator sau tehnologie și niciunul din „agenți” nu s-a împotrivit. Dar, în economie, lucrurile stau diferit. Dintre exemple cuprinse în eseu din volumul menționat, voi cita pe cel referitor la statistica elementară a cererii, corectată de un „agent” al procesului.

Este vorba de teoria bazată pe curba cererii, așa cum a formulat-o Alfred Marshall și așa cum au reflectat această teorie unele statistici elementare ale comerțului/cererii. Curba cererii are o direcție negativă, coordonatele curbei fiind prețul ofertei și

cantitatea cererii. Curba ilustrează faptul pe care-l „știm cu toții”, că dacă prețul unei mărfi scade, cererea crește și dacă prețul crește, cererea scade. Asta știe fiecare dintre noi, ca și „economistul”, care este unul dintre noi. Dar, simplul atac statistic al problemei pare sau, mai degrabă, părea să ne contrazică. În 1914, acum o sută de ani, Henry L. Moore ne-a contrazis. Înregistrând datele despre vânzări și cumpărări, Moore, respectând strict datele statistice, a obținut curbe negative numai pentru produsele agricole, dar nu și pentru cele industriale. Considerând procesul de piață pentru mai mulți ani, a obținut curbe pozitive pentru produsele de fabrică. Și, respectând în mod strict datele statistice, a compus curbe cu înclinație pozitivă. Adică: dacă prețurile cresc, crește și cererea. Puteți să-l credeți? Dacă Moore ar fi fost în stare să facă ceva similar cu ce făceau oamenii de știință din fizică sau chimie, atunci ar fi construit, în laborator, o societate cu aceste obiceiuri. Dar, în societatea reală, care nu putea fi izolată în laborator, au mai fost și alți factori care explică fenomenul statistic. Aceste fapte au fost scoase în evidență de Wassily Leontief cu 15 ani mai târziu, în 1929. El a arătat că, odată cu creșterea venitului *per capita*, curba de cerere se muta la NE și, ca atare, o mică creștere a prețului apare ca o creștere a cererii. Astfel, dacă ținem seama numai de preț și cantitate, ignorând factorul „venit”, vom obține o „curbă de cerere” cu înclinație pozitivă. Dar, de fapt, curba a rămas negativă, mutându-se numai la NE. Cu alte cuvinte, dacă prețul crește între anumite limite, cererea poate crește datorită creșterii venitului.

Exemplul, care este unul din numeroasele care m-au preocupat din punct de vedere epistemologic, scoate în evidență o particularitate a relației obiect/semnal din economie. Dacă luăm în serios statisticile după criteriile lui Henry L. Moore, vom găsi o lume care nu există, dar care poate exista în științele naturii ca o creație tehnologică. Pentru că aceste creații tehnologice, născute în laborator, ar „neutraliza” venitul și dezvoltarea sa.

Rezultatele economice, evidențiate pentru prima oară, în mod riguros, de Wassily Leontief, erau posibile pentru simplul motiv că un agent al procesului, care se întâmpla să fie și un mare economist, a conceptualizat ceea ce era o experiență a multor persoane, acționând ca agenți ai procesului economic. Deci, când rezultatul „măsurătorii” contrazicea rațiunea agentului și teoria poate fi modificată, în așa fel încât să acopere experiența, prin simpla

includere în model a unui (unor) factor (factori) neglijat (neglijăți). Dar, să nu uităm: Moore n-a falsificat datele și măsurătorile lui erau exacte. Numai că ele nu includeau toate aspectele procesului, ci numai cele imediat înregistrate. La fel ca și datele fizicii clasice, în exemplul anterior citat.

Dar, din păcate, există și aspecte negative ale acestei așa-numite a *patra diferențe*.

Istoria indicilor de prețuri ne oferă exemplul. Și acest exemplu este, în același timp, și sursa devierii mele de la convenția monetaristă.

Să repetăm, foarte pe scurt, ce știm despre indici, în mod particular indicii de prețuri. Indici de prețuri există din secolul al XVIII-lea [Carli], dar varianta populară, cu care avem de-a face în zilele noastre, debutează în secolul al XIX-lea și este opera americanului Irving Fisher. Indicele este suma produselor dintre indicii individuali de preț, pentru unul sau altul din produse, și indicatorul de proporție al produsului respectiv. Noutatea, după Fisher, ar consta în faptul că suma-indice este egală cu produsul dintre cantitatea de monete în circulație și un factor care, chipurile, reprezintă viteza de circulație a monetei. Asta înseamnă că, dată fiind viteza circulației, ca și indicii de proporție ai produselor ca și ai producției, creșterea volumului de monete va cauza o creștere a nivelului valoric al indicelui. Deci, inflație. Și invers: o restrângere a circulației monetare va determina o reducere proporțională a prețurilor, dar nu și a producției. Deci, s-a creat noțiunea de *neutralitate a monetei*, neutralitate față de volumul real al activităților de producție.

Această teorie a indicilor este compatibilă cu teoria concurenței perfecte, adică a liberei circulații a produselor, al căror preț *relativ* va fi determinat numai și numai de cerere și ofertă. Asta credem mai toți și este, probabil, cazul pentru situația liberei concurențe. Și, când concurența este liberă, o modificare a cantității monetare, în orice direcție, nu ar avea efecte reale *directe* asupra producției, ci numai asupra nivelului prețurilor, „moneta” fiind neutră! Cu alte cuvinte, *prețurile relative* nu se vor schimba și, ca atare, nici cantitățile de produse relative nu vor fi modificate. Sau, ca să fim mai preciși: prețurile relative, ca și cantitățile, se vor modifica doar încet-încet.

Dar, a intervenit cazul OPEC din anii '70 și, totodată, explicația monetaristă a inflației care a urmat. Ne aducem, desigur, aminte că în urma creșterii impuse de monopol, indicele general al prețurilor a crescut peste tot. Monetaristii susțineau că indicele ar scădea, dacă circulația monetară nu va crește ci se va reduce, pentru simplul fapt că toate

celelalte prețuri din indice vor fi forțate să scadă. Ce nu au realizat învățații monetariști este faptul că o schimbare a prețurilor relative va cauza și o răsturnare a echilibrului din sectorul real, nemonetar al economiei. Și cu toate că de data aceasta, Leontief nu a intervenit foarte activ în discuție, marea lui descoperire, *input-output analysis*, a servit ca o explicație simplificată a procesului. O explicație mai completă am obținut prin folosirea modelului multisectorial de creștere în varianta generalizată de John von Neumann.

Nu voi intra în detaliile matematice ale argumentului, care sunt expuse în mai multe lucrări ale mele, dar va urma, totuși, o scurtă prezentare. Explicația se bazează pe simplul fapt că producția a niciunei ramuri nu e independentă de producția tuturor celorlalte ramuri. Totodată, relația de *input-output*, ce caracterizează industria modernă, este descrisă de un sistem de ecuații a cărui formă *duală* definește și prețurile relative ale sistemului. Dacă sistemul este în echilibru, urmând creșterea maximă de-a lungul unui *turnpike* (von Neumann), implicit în sistem, atunci va exista și un sistem optim de prețuri relative, care asigură profitabilitatea tuturor activităților, investițiile necesare și creșterea economică. Aceste prețuri relative sunt determinate de activitatea sistemului industrial, în concurență perfectă. Nivelul prețurilor, dar nu și prețurile relative, va fi determinat de volumul monetar. Toate acestea presupun o formare liberă a prețurilor. Dar, lucrurile se schimbă fundamental de îndată ce măcar un singur preț, care este și prețul unui *input* cantitativ foarte important, va fi fixat, independent de optima sa poziție relativă. Astfel, se naște un sistem de prețuri relative, care nu corespund dualului creșterii maxime a sistemului industrial și creează subutilizări și șomaj, dacă volumul monetar, presupus „neutr”, nu se schimbă! Iar acțiunea anti-inflație propusă de monetariști va înrăutăți distorsiunile din sistemul de prețuri relative. E limpede că alegerea politico-economică într-o asemenea situație este între nivelurile diferite de inflație și șomajul asociat.

Tot ce mai vreau să adaug, în acest context, este că, la începutul anilor '80, am creat un sistem de indici ai prețurilor relative, care a scos la iveală deosebirea fundamentală de care am amintit. Iată, în mod simplificat și evitând matematica, modul de compunere a acestor indici. Pentru fiecare ramură a sistemului *i/o* am creat un indice. Numărătorul era prețul produsului acestei ramuri, iar numitorul un indice al prețurilor *input*-urilor. Mai precis, coe-

ficienții de *input* au dat proporțiile necesare ale prețurilor de *input*. Deci, pentru fiecare ramură, am avut prețul produsului, divizat cu indicele agregat al prețului *input*-urilor corespunzătoare. În anul de bază, toți indicii erau egali cu 1.00, pentru toate ramurile. Continuând procesul, am aranjat distribuția acestor indici în două serii: una, pentru anii 1965–1971, și alta, pentru 1972–1978.

În prima serie, prețurile relative s-au schimbat încet, an de an, ca rezultat normal al dezvoltării tehnologiei, menținându-se aproape de ceea ce numim în statistica matematică drept „distribuție normală“. Dar, în a doua serie, curba Laplace s-a prăbușit, ilustrând faptul că orice fel de politică anti-inflaționistă nu va corecta dezvoltarea economiei.

Insistența mea, asupra indicelui de prețuri și ale frecvențelor sale sugestii derutante, este importantă pentru că, până în ziua de astăzi, economiștii și laicii sunt subiectul necritic al acestui instrument util, dar derutant. Aici, desigur, exemplul era numai o ilustrare a celei de-a patra diferențe, care deosebește știința economică de cele ale naturii.

Toate aceste diferențe, cele patru menționate, ca și diversele lor variante, explică și modul în care se fac previziuni în economie, spre deosebire de științele naturii.

Am subliniat că, pentru noi, esențială este diferența dintre obiect și agentul predictor. În economie, ne interesează, în special, măsura în care agenții procesului economic au cunoștință despre previziune. Atunci când agenții contează în economie. Și ei au contat dintotdeauna.

Voi introduce argumentul meu, cu o mică anecdotă din Grecia antică. Mai precis, este vorba de filosoful Thales din Milet. Lumea își bătea joc de el, pentru că se preocupa de comportamentul stelelor, în timp ce el însuși trăia în sărăcie. Astfel, plimbându-se, odată, pe o câmpie cu ochii întorși spre cerul ale cărui secrete dorea să le descifreze, a căzut într-o prăpăstioară. Nu s-a întâmplat nimic grav, dar o tânără și frumoasă păstoriță, care l-a văzut pe Thales prăbușindu-se, s-a distrat foarte mult, râzând de soarta unui om, care, vrând să afle ce e în cer, nu vede ce e sub nasul său.

Dar, s-a întâmplat ceva ce i-a contrazis pe cei ce-și băteau joc de el. În fragmentele presocratice, citim următoarele: „*Se zice că făcând odată studiul corpurilor cerești, el a observat că recolta următoare de măsline va fi foarte bogată. [Atunci] Thales, cât timp era încă iarnă, a făcut rost de un mic capital și făcând depozite anticipate a luat în arendă toate presele de ulei din Milethos, deoarece nu se [mai]*

găsea nimeni care să facă o contraofertă. Când a venit momentul [recoltei], cererea pentru prese de ulei a crescut brusc, astfel că el [Thales] a făcut rapid un profit mare, demonstrând că e ușor și pentru filosof să devină bogat, dar că, de fapt, nu aceasta îl interesează“.

Aceasta pare să aibă doar un interes anecdotic, dar, de fapt, este unul din cele mai vechi exemple documentate, privind relația dintre predictor/predicție și agenții procesului, constituind conținutul prognozei economice. Thales a făcut o previziune economică bazată pe o previziune meteorologică, dar a ținut-o secretă și s-a îmbogățit. El, așa zicând, și-a prevăzut îmbogățirea. Dar, dacă ar fi publicat previziunea economico-meteorologică, ar fi rămas sărac. Asta este o simplă anecdotă din istoria antică, dar eu am citat-o frecvent și o citez din nou, ca un exemplu conținând o caracteristică esențială a previziunilor economice. Foarte frecvent (deși nu totdeauna), confirmarea sau infirmarea unei previziuni economice depinde de măsura în care agenții procesului economic sunt informați, de ceea ce cunoaște economistul. Totodată, trebuie menționat că infirmarea unei previziuni economice nu este în mod necesar și o dovadă a falsității științifice.

În istoria, ca și în studiul și predarea doctrinelor economice, este frecvent ignorat acest fapt sau, mai precis, interpretarea sa epistemologică. Prea puțini, din lumea economiștilor, acordă atenție unei vechi opere a lui Oskar Morgenstern, publicată la Viena, în 1928, despre *Wirtschaftsprognose, eine Untersuchung ihrer Voraussetzungen und Möglichkeiten* sau *Prognoza economică, un examen al premiselor și posibilităților sale*. Era, până atunci, singura lucrare de importanță asupra subiectului și, probabil, sursa alianței ulterioare dintre Oskar Morgenstern și John von Neumann, care a dus la nașterea teoriei jocurilor (într-una din conversațiile noastre, Oskar Morgenstern a confirmat această ipoteză a mea). Deci, teoria jocurilor! Dar, această teorie nu a fost și nu este, nici până astăzi, complet dezvoltată. Ea se bazează, desigur, pe faptul că doi „jucători“ competitivi, în procesul economic, trebuie să cunoască matricea, reprezentând datele ce rezultă din încrucișarea strategiilor lor, pentru a fi în echilibru. „Jocul“ matematic, astfel descris, este, mai degrabă, o parabolă și nu o prezentare cât mai completă a procesului competitiv. Hai să repetăm parabola, într-o formă și mai simplificată.

Există doi concurenți, fiecare având un număr finit de strategii din care să aleagă. Aceste strategii

sunt definite și limitate de structura economiei în care concurează, adică de condițiile materiale/tehnice ale procesului de producție și de schimb. Dacă două strategii se încrucișează, un anume rezultat numeric, e.g. un profit/pierdere, va rezulta pentru „jucători“. Deci, jucătorii raționali și informați vor adopta o strategie sau o combinație de strategii, în care pierderea să fie minimă. Această foarte simplă prezentare are aceeași lipsă pe care o au cele mai complicate și riguroase prezentări matematice ale teoriei jocurilor. Exemplul nu arată de unde și cum sunt informați jucătorii, despre strategiile concurentului și matricea rezultatelor. Am propus, cu succes, lui Oskar Morgenstern că teoria trebuie să fie completată cu încă un jucător: nu numai concurenții „joacă“, dar și economistul predictor, care descoperă matricea de joc. Am făcut doar scheme simple ale acestei variante, în care predictorul este parte a „jocului“, care însă a complicat și mai mult problema. Am reluat, mai recent, tema discutată cu Oskar Morgenstern cu profesorul Aumann de la Ierusalim, matematician premiat Nobel pentru economie, și mi s-a dat din nou dreptate, dar fără o formulare adecvată pentru teoria economică. Dar, exemplul cu teoria jocurilor ne va ajuta să înțelegem rolul științei în înțelegerea procesului economic.

Să-mi fie iertată, o scurtă repetare. Deci, strict teoretic, un joc strategic este o simplă reprezentare matematică a confruntării dintre doi competitori. Desigur, în realitatea economică, numărul concurenților, al celor cu strategii și interese, este foarte mare. Dar, reprezentarea teoretic-matematică a jocului servește înțelegerii problemei. Astfel, fiecare participant are un număr de strategii, iar rezultatul procesului economic studiat provine din încrucișarea acestor strategii. În cazul a doi competitori, o matrice bidimensională va arăta rezultatul confruntării. Dar, cum vor alege „jucătorii“ strategiile lor? Aceasta depinde de gradul lor de informare, de cunoaștere etc. a propriilor strategii, ca și a concurenților. Cum se poate prezice rezultatul? Iată tabelul posibilităților:

Aceste date foarte simple definesc o dificultate, dar nu o rezolvă. Ultimele două exemple, cea de *input-output* și cea de teoria jocurilor, ne oferă două extreme ale înțelegerii și prezicerii fenomenelor economice. Prima ne poate servi și la predicții, de bine de rău, exacte. A doua ne servește ca o parabolă explicativă, dar nu și ca metodă de predicție. Înțelegerea parabolei ne oferă posibilitatea înțelegerii limitelor noastre și ne poate proteja de predicții absurde. Deci, predicțiuni exacte nu sunt totdeauna

Possible states of information of the participants in a simple game

Case	Participants	Degree of information on their situation the predictions	
a1	A & B	uninformed	uninformed
a2	A & B	uninformed	informed
a3	A & B	informed	uninformed
a4	A & B	informed	informed
b1:	A	informed	uninformed
	B	uninformed	uninformed
b2:	A	uninformed	informed
	B	uninformed	uninformed
b3:	A	informed	informed
	B	informed	uninformed
b4:	A	informed	informed
	B	uninformed	informed
b5:	A	uninformed	uninformed
	B	informed	uninformed
b6:	A	uninformed	uninformed
	B	uninformed	informed
b7:	A	informed	uninformed
	B	informed	informed
b8:	A	uninformed	informed
	B	informed	informed

posibile. Important este, însă, ca agentul să gândească riguros. Că doar nu este în stare să creeze o lume paralelă. Și dacă încearcă s-o facă, într-o formă simplificată, va ajunge la problemele economiei planificate. Aceasta a fost o încercare de a crea o „lume paralelă“, ca în științele naturii. Și, iată dificultățile astfel create.

Problema am discutat-o frecvent, dar, în anii mai recentți, am făcut o scurtă sinteză a dificultăților și erorilor acestei „lumi paralele“ sau, mai precis, încercarea de a transforma lumea reală într-un obiect de laborator. Că doar asta a fost economia socialistă planificată! Repetând cele spuse înainte, în științele naturii, o descriere parțială, la nivel de laborator, este baza creării unei lumi paralele, cea a tehnologiei. Asta a încercat și planificatorul care, pornind de la o descriere relativ corectă a procesului multisectorial de producție, a vrut să creeze o nouă economie. Este vorba, înainte de toate, de schemele de reproducție ale lui Marx. Acestea, expuse într-un mod greoi, dar nu incorect, în volumul II al *Capitalului*, au fost sursa unor enorme erori și a unor deformări grave în structura economiei. Una din ele se baza pe o simplă falsificare a „schemelor“, în care sectorul producător de mijloace de producție a avut un raport capital/produs mai mare decât cel al sectorului producător de mijloace de consum (în engleza nemarxistă, asta s-ar numi *capital/output ratio*). Această diferență a inspirat absurditatea ideologică a „dezvoltării cu precădere a industriei grele“. Deci, diferența cantitativă, dintre raportul capital/produs al celor două sectoare de bază, a dus la crearea unor ritmuri de creștere diferite, pentru aceste sectoare.

O lectură atentă a lui Marx va arăta că despre așa ceva, nici nu era vorba. Dar, în literatura populară marxistă, însăși schemele din volumul II erau deformat. Pentru cei interesați în această problemă recomand următorul execuțiu. Luați cifrele schemelor reproducției lărgite, așa cum apar la Marx, și calculați, fază cu fază, creșterea economică. Pe baza cifrelor date, ca exemplu, veți calcula pentru fiecare fază o creștere mai rapidă a sectorului I. Dar, atenție, an după an, această creștere „mai rapidă“ scade, astfel încât, după patru-cinci ani, cele două sectoare vor continua, pur și simplu, în același ritm. Nicio „precădere“. Dacă am traduce schemele de reproducție în limbajul modelului multisectorial de creștere al lui John von Neumann, atunci vom vedea că toate sectoarele se apropie de un *turnpike*. Dar, asta n-ar fi fost ideologic con-

venabil și, de aceea, nimeni n-a încercat să elaboreze, cu rigoare matematică, legea de creștere implicită, dar nu explicită și explicată, din Marx.

Astfel, „dezvoltarea cu precădere a industriei grele“ se bazează pe o falsificare cu implicații ideologice. Dar, este încă o dificultate, care originează în aceleași „scheme de reproducție“ gândite de planificator, fără intenția falsificării ideologice, ci, pur și simplu, ca un plan de laborator. El putea, cel puțin în teorie, să determine necesitățile sectorului producător de mijloace de producție, dacă știa compoziția și volumul posibil al cererii, pentru produsele sectorului II, adică cel al mijloacelor de consum. Strict teoretic vorbind, el putea calcula/planifica sectorul I, dacă avea cunoștința de structura cererii pentru produsele sectorului II. Dar, el n-avea de unde să știe nemijlocit volumul de producție determinat de cerere, că doar n-avea idee de cerere. Piața, nefiind liberă, „Mâna Invizibilă“ a lui Adam Smith nu putea să semnalizeze. Pentru că această „Mână Invizibilă“, pur și simplu n-a mai existat.

Ce este „Mâna Invizibilă“? O simplă alegorie a modului în care se creează echilibrul dintre cerere și ofertă. Omenirea trebuia, totuși, să-i aștepte pe Alfred Marshall și John Stuart Mill, pentru o mai precisă descriere a acestui proces și nu numai, printr-o alegorie. Dar, alegoria rămâne valabilă, prin sugestia sa.

Citându-l pe Adam Smith, el ne spune despre „capitalist“ că „*acesta își dirijează industria într-o manieră, ca și cum el însuși ar fi dirijat de o mână invizibilă*“. Și, astfel, echilibrul dintre cerere și ofertă rezultă din ceva „invizibil“ și nu un plan bazat pe lipsa de informare. Dar, în socialism, „Mâna Invizibilă“ a fost înlocuită de o „Mână Vizibilă“. Mă rog, mai mult sau mai puțin vizibilă; adică, planificatorul. Și, iată, acum, profeția lui Smith: „*Omul de stat, care ar încerca să dirijeze persoane private în modul de a utiliza capitalul lor, se va încărca nu numai cu o obligație cu totul inutilă, dar își va asuma și o autoritate în care nu vor putea să aibă încredere nici indivizi izolați și niciun consiliu de stat sau un senat*“.

Și toate acestea pentru că, fără semnalele unei piețe concurențiale, „lumea paralelă“, bazată pe o teorie greșit interpretată, va conduce la deformări monstruoase ale economiei.

Tema am discutat-o într-un eseu prezentat într-un club, la Ottawa, acum aproape zece ani, răspunzând curiozității prietenilor mei canadieni, care voiau să înțeleagă cum se trece de la socialis-

mul planificat la capitalismul concurențial. Titlul acestui eseu este *From the Vengeance of the Invisible Hand to the Vengeance of Karl Marx (De la răzbunarea Mâinii Invizibile la răzbunarea lui Karl Marx)*. Două din aceste răzbunări au fost deja menționate, cea a Mâinii Invizibile – apropo de înlocuirea sa cu Mâna Vizibilă – și cea a lui Marx, în legătură cu „dezvoltarea cu precădere a industriei grele“. Dar, Marx e foarte răzbunător, așa că voi menționa încă una din acțiunile sale.

Toți știm că materialismul istoric explică trecerea de la o orânduire socială la alta, după ce nucleul noii societăți s-a dezvoltat în cea precedentă. Fără să repet o lecție de istorie din vremuri de demult, vreau doar să menționez că trecerea de la feudalism la capitalism s-a făcut după ce clasa capitalistă era deja suficient de dezvoltată în regimul precedent. Nu intru în detalii istorice! Dar, menționez și faptul că socialismul s-a putut crea când „proletariatul“ putea, deja, să devină „proprietar al mijloacelor de producție“. Păi, noi știm, deja, ce fel de „proprietari“ au devenit proletarii. Dar, un lucru este cert: dezvoltarea proletariatului în cadrul capitalismului a fost o necesitate elementară, pentru ca o Mână Vizibilă să poată prelua conducerea în economie. Și, unde este, atunci, răzbunarea lui Marx? Mă rog, în trecerea de la socialism la capitalism. Că doar nicio clasă de „întreprinzători“ nu s-a creat în socialism. Aceasta a fost, și continuă să fie o problemă în țările foste socialiste. Problema nu este de aceeași măsură în toate țările. Că doar în unele, în care socialismul a fost de o dată mai recentă, s-au mai găsit și foștii capitaliști, în țară sau în lume. Unii! Dar, în fostul URSS, problema continuă să fie gravă. De ce, oare? Ca parte a răspunsului la această întrebare, îmi voi permite să vă reamintesc o întâmplare din anii studenției mele la Cluj (1947–1948). La o întrunire în cadrul asociației studențești UNSR, un membru al conducerii locale a Partidului Comunist a ținut o conferință despre ceea ce erau considerate succese economice ale Uniunii Sovietice. Și în cadrul prezentării, conferențiarul a insistat asupra imposibilității restabilirii capitalismului. Că doar istoria e unidirecțională. Un student mai curajos și-a

permis o întrebare: „Doar așa, ca o simplă ipoteză: ce s-ar întâmpla dacă o bandă de contrarevoluționari, punând mâna pe arme, ar reuși să răstoarne domnia proletariatului? Oare atunci capitalismul nu s-ar restabili?“ Conferențiarul nu s-a supărat deloc și a răspuns astfel: „Și, oare, de unde vor găsi aceștia pe capitaliștii care să administreze sistemul, chipurile, reînnoit? Oare conducătorii contrarevoluției vor lua câte unul, spunându-i: «Tu ești băiat bun, ia-ți o fabrică și administrează-o?!»“. Mă rog, nici eu nu cunosc toate detaliile trecerii de la socialism la capitalism, dar un lucru este cert: nicăieri nu s-a dezvoltat un program elaborat de trecere, incluzând formarea unei noi clase de capitaliști.

De aceea, de multe ori, trecerea seamănă cu multe aspecte din ceea ce Marx a numit „acumulare primitivă“. Nu intru în detalii și nici în aspectele politice ale problemei, dar un lucru este cert: teoria economică trebuie folosită cu mai multă atenție, pentru a avea consecințe eficiente. Pentru mine, studiind această temă de la distanță, interesul este de natură, s-o numesc, filosofică. Aceste cazuri, ale distorsiunilor în economia socialistă, exemplifică foarte clar ceea ce treia diferență menționată, cea care în științele naturii permite crearea unei lumi paralele, cu legi izolate de formele lor originale și care nu e posibilă în economie. Pentru că, în economie, orice modificare trebuie să aibă loc sau, mai precis, are loc, în cadrul natural în care prevalează natura umană sau, mai precis, acele aspecte ale naturii umane care au fost clar analizate de Alfred Marshall, John Stuart Mill și campionii așa-numitei școli austriece. Aceste caracteristici trebuiesc studiate cu atenție, din nou, pentru a servi politicii economice.

Și acesta este punctul de plecare deschis cercetării de sinteză prezentat. Sincer fiind, propriile mele cercetări economice recente se concentrează asupra acestor probleme și vreau să-mi închei prezentarea exprimând speranța că și alții, mai mulți decât până acum, își vor concentra interesul asupra interpretării relației comportamentului agenților economiei cu analiza științifică a economistului.

Pionierat în abordarea și dezvoltarea economiei analitice în România*

Acad. Aurel Iancu

Prezenta expunere este dedicată oaspetelui din Canada, profesor dr. Tiberiu Schatteles.

Termenul de economie analitică din titlul expunerii l-am preluat de la Nicholas Georgescu-Roegen în înțelesul obișnuit pe care acesta l-a dat disciplinelor economice care folosesc limbajul matematic, alături de cel literal, în descrierea, explicarea și proiectarea proceselor economice. Se preferă folosirea limbajului matematic, alături de cel literal, întrucât el este mai riguros și cu potențial creativ mai mare decât numai cel literal folosit singur. Fiecare are roluri bine definite. Ambele cooperează, se completează și se potențează reciproc.

O privire retrospectivă ne poate dovedi că încă cu mult timp în urmă au existat numeroase preocupări legate de folosirea limbajului matematic în științele economice. Aici facem referire la doar câteva lucrări de referință în materie:

- Cournot A.A., *Recherche sur les principes mathématiques de la théorie de la richesse*, 1838;

- Jevons W.S., *Theory of Political Economy*, 1871;

- Edgeworth F.Y., *Mathematical Psychics: An Essay on the Application of Mathematics to the Moral Sciences*, 1871;

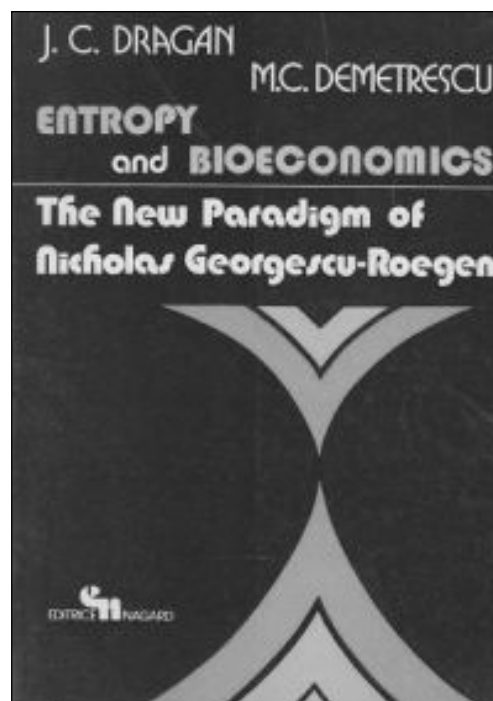
- Walras L., *Théorie mathématique de la richesse sociale*, 1883.

Apariția fiecăreia din acestea a constituit câte un eveniment important și a stimulat cercetările în domeniu. Însă lucrarea lui Walras a avut un impact deosebit creând o nouă paradigmă, care, timp de peste un secol, a dominat gândirea economică prin modelul echilibrului general.

Aceste lucrări și multe altele de început au constituit sămânța din care a răsărit și s-a dezvoltat economia analitică neoclasică, în care instrumentul

matematic, inclusiv cel econometric a devenit dominant cu contribuția unor mari nume de economiști, dintre care: Leontief, Samuelson, Lange, Frisch, Koopmans, Tinbergen, Georgescu-Roegen, Hicks, von Neumann, Morgenstern, Arrow, Harrod, Solow, Debreu ș.a.

Din nefericire, cercetarea economică din România a rămas în afara noului curent timp de peste un secol. Ea (cercetarea economică românească) a continuat abordările în vechea tradiție concentrată pe subiecte de politică economică fără o fundamentare teoretică solidă, exceptând abordările lui Mladenatz, Manoilescu și Georgescu-Roegen. Economiștii români cu pregătire în marile universități din Franța, Germania, Anglia, întorși în țară, erau atrași în activități politice și în cele publice administrative și mai puțin în activitățile academice, care să le dea posibi-

---

*Conferință invitată susținută în cadrul Conferinței naționale „Cercetare de excelență, cunoaștere științifică, progres social” (30 octombrie 2014, Aula Academiei Române)

litatea implicării lor în cercetări interdisciplinare cum sunt cele din domeniul economiei analitice. Un caz tipic din acest punct de vedere ni-l oferă cel al lui Georgescu-Roegen. Cât timp a fost angajat în cercetările de la Universitatea Harvard și de la Universitatea Nashville, el a fost implicat în cercetări din domeniul economiei analitice și epistemologiei, iar cât timp a fost angajat în activități publice, administrative, de înaltă răspundere din România, cercetările sale s-au înscris în tradiția literal-descriptivă pe subiecte de politică economică.

Până prin anii 1960, disciplinele economice și cele matematice predate la facultățile de economie de la ASE aveau un caracter paralel, tratate complet separat, fără niciun fel de comunicare între ele. Doar la cursurile de statistică a existat o strânsă comunicare cu cursul de teoria probabilităților, ceea ce nu se întâmpla la cursurile de finanțe, monedă, planificare etc.

După o anumită relaxare politică, începând de pe la mijlocul deceniului '50 al secolului trecut, și odată cu apariția calculatoarelor, au răsărit tot mai multe inițiative ale economiștilor pentru studiul unor noi subdiscipline (capitole) matematice (calcul matricial, programare, teoria grafurilor, corelații și regresie ș.a.) și s-au format grupuri de studii la Ministerul de Finanțe, Comisia de Stat a Planificării, Ministerul Chimiei, Institutul de Cercetări Economice și Academia de Studii Economice, la care au predat Egon Balás, Moisă Altar, Tiberiu Schatteles, Halanay și alții, precum și tineri absolvenți ai Facultății de Statistică (Maria Molnar, Lucia Mihăilescu etc.) și ai Facultății de Matematică, sau înșiși cursanții, prin rotație.

Ca urmare a acestor inițiative și a studierii literaturii existente în domeniu și a experiențelor din alte țări, a început, din a doua jumătate a anilor '50, apariția primelor studii de economie analitică ale următorilor autori: Tiberiu Schatteles (1957), Egon Balas și L.P. Hammer (1960), Emilian Dobrescu (1961), Moisă Altar (1966), Aurel Iancu (1967), Vladimir Trebici, Costache Moineagu, Eugen Topală, Eugen Țigănescu, Gheorghe Zaman, Lucia Mihăilescu, Ion și Camelia Cămășoiu, Ion Romănu, Pascu Vainer ș.a.

La Institutul de Cercetări Economice, la Centrul de Calcul și Cibernetică Economică (ASE) și la Institutul de Planificare s-au format echipe permanente de cercetare în domeniul modelării economico-matematice.

În opinia mea, față de toate aceste nume respectabile, cel care s-a distins în mod deosebit în acest

pionierat prin noutatea și amploarea subiectelor tratate, prin aria cunoștințelor puse în valoare, prin simbioza noțiunilor economice cu noțiunile și instrumentarul matematic, dar și cu cele epistemologice și filosofice, prin profunzimea analizelor și prin frumusețea și claritatea expunerilor, se remarcă Tiberiu Schatteles. Pe el îl consider unul dintre principalii autori care au făcut o muncă de pionierat de mare succes în literatura economică modernă din România. Când majoritatea cercetătorilor economiști din România, din cauza restricțiilor politice și ideologice din acea vreme, erau implicați în cercetarea unor subiecte lipsite de valoare științifică, strâns legate și dominate de ideologia comunistă, Tiberiu Schatteles se documenta și aborda subiecte cu puternică tentă teoretică și metodologică și de mare interes științific și tratate într-un limbaj cu care se putea ocoli ideologia oficială. Astfel, în 1957, când stalinismul întârziat încă era prezent în România, în articolul *Observații critice pe marginea unui tablou economic al economiei capitaliste*, publicat în revista „Probleme Economice”, Tiberiu Schatteles a făcut prima prezentare în limba română a metodei *input-output* a lui Leontief, inclusiv prezentarea antecedentelor istorice privind modelul lui Quesnay și cel al lui Walras.

După retrogradarea sa din funcția de cercetător principal pe timp de cinci ani (când i s-a luat și dreptul de a publica, fiind acuzat de sionism) și apoi după reîncadrarea sa pe vechea funcție, Tiberiu Schatteles s-a afirmat pe linie științifică cu o forță și cu un randament neîntâlnit la niciun alt cercetător din Institutul de Cercetări Economice.

Publicarea unei cărți și a două articole științifice în fiecare an, pe subiecte și metodologii noi și deosebit de complexe, este rodul unui efort și al unei competențe profesionale ieșite din comun a lui Tiberiu Schatteles. Numai în intervalul de timp de șase ani (1967–1972), Schatteles a publicat cinci cărți și 12 articole și comunicări științifice, toate tratând diferite aspecte ale aplicării matematicii în economie, modelarea economico-matematică și teorii ale cunoașterii cu aplicații în științele economice.

De o atenție specială în publicațiile sale s-au bucurat modelul *input-output* al lui Leontief, modelele de echilibru, funcțiile de producție, modelele de creștere economică, modelele de optimizare (cu restricții și funcții obiectiv), modelele cu jocuri strategice ș.a., toate fiind noutăți științifice pentru acei ani.

Fiecare apariție editorială a lui Schatteles constituia un eveniment deosebit prin noutatea subiec-

telor tratate și prin interesul cu care erau primite lucrările sale de către publicul cititor avizat și, mai ales, de către tineretul studios, dornic de lucruri noi tratate în mod original și inteligent.

Cărțile privind *Modelul în științele economice, Metode econometrice moderne, Jocuri strategice și analiza economică*, precum și *Previziunea economică*, dar și implicarea sa în aplicarea modelului *input-output*, ca instrument de analiză, în practica planificării, l-au consacrat pe Tiberiu Schatteles ca un cercetător și economist cu o mare autoritate științifică. Lucrările lui Schatteles au devenit, în scurt timp, atât de cunoscute și prețuite, încât citarea lor în diferite cursuri universitare, teze de doctorat și apariții editoriale este un criteriu de măsurare a caracterului științific al acestora din urmă.

Ca un fin observator al unor tendințe negative ce se manifestau în sociologia cercetării, Tiberiu Schatteles avertiza încă de pe atunci asupra următorului fapt negativ: „*Contrar așteptărilor, larga răspândire a utilizării limbajului matematic în economie nu numai că nu a înlăturat, cel puțin deocamdată, dar chiar a adâncit prăpastia care există între cele două tehnici de abordare a problemelor economiei. Economiiștii de formație „literară” continuă să gândească în termeni „calitativi” și fac aceasta cu atât mai mult cu cât devine mai incomprehensibilă pentru ei literatura matematizată. Dimpotrivă, aceia care s-au decis să urmeze noua orientare, devin nu rareori tot mai neeconomiiști, operând în modelele lor matematice cu cantități neinterpretate [economic].... Aceștia din urmă se complac în a interpreta sistemul economic ca un sistem fizic”.*

Această tendință în țările din Vest, devenită aproape o stare de fapt, a fost observată și aspru criticată, la timpul său, și de către Nicholas Georgescu-Roegen – de formație matematician, devenit economist.

În continuare, vă rog să-mi permiteți să prezint câteva date biografice ale profesorului dr. Tiberiu Schatteles. Născut în 1928, în Timișoara, din părinți evrei, a învățat de mic maghiara, germana și româna, iar la liceele izraelite (mai întâi la cel teoretic și apoi la cel comercial) a învățat ebraica, franceza și engleza. Lectura operelor unor mari filosofi și mari economiiști a început încă din liceu, dar continuată și aprofundată în timpul facultății. Immanuel Kant este cel care i-a influențat puternic gândirea.

În 1947 a fost admis la Facultatea de Filosofie și la cea de Economie din Cluj, iar după reforma învățământului din 1948 s-a transferat la Facultatea de Economie Generală – ASE din București. Încă din timpul facultății, Tiberiu Schatteles a fost angajat la Camera de Comerț Exterior. Aceasta dispunea de o amplă bază documentară de care a beneficiat din plin la elaborarea studiilor de conjunctură și la scrierea primelor articole de economie mondială, precum și a cărții *Introducere în istoria economică a Statelor Unite*, publicată în 1956.

În anul 1957, a fost angajat la Institutul de Cercetări Economice al Academiei Române, cercetător principal la sectorul de economie mondială. Fiind acuzat de sionism, Schatteles a pierdut poziția de cercetător principal, fiind trecut pe post de documentarist, cu salariul mult diminuat, însă cu „avantajul”, după afirmațiile sale, de a avea timpul necesar pentru a aprofunda cercetările în domeniul economiei matematice, o materie aflată departe de ideologia comunistă.

Dezghețul politic din anii 1964–1971 și apariția calculatoarelor au fost de natură să-i schimbe cariera profesională într-un sens pozitiv – reîncadrarea pe vechiul post de cercetător principal și susținerea tezei de doctorat.

La schimbarea carierei sale profesionale, s-a mai adăugat și interesul general manifestat pentru aplicațiile matematicii în economie prin modele specifice de genul *input-output*, programare liniară, modele econometrice ș.a., Schatteles fiind printre puținii cercetători care aveau pregătirea necesară în acest domeniu.

Perioada 1964–1973 a fost cea mai fertilă pentru creația științifică a lui Tiberiu Schatteles și pentru afirmarea sa ca un important economist român modern, nu numai pe plan național, ci și pe plan internațional, contractând relații științifice cu mari personalități ale vremii – Leontief (laureat al Premiului Nobel), Morgenstern (colaboratorul lui von Neumann), Malinwand, Kornay, Montias ș.a. și fiind invitat la numeroase colocvii și conferințe internaționale la care, de fiecare dată, s-a prezentat impecabil.

Faptul că i se refuzau în mod sistematic și fără nici un motiv vizele pentru călătoriile științifice în țările din Vest și mai ales exercitarea unor constrângeri și amenințări politice ca urmare a revoluției culturale din 1971 și vulnerabilității sale politice, l-au determinat pe Tiberiu Schatteles să părăsească România pentru a se stabili în Canada. Aceasta a însemnat o mare pierdere pentru cercetarea economică din România.

În noua patrie de adopție, Tiberiu Schatteles a continuat, cu aceeași perseverență, munca de cercetare științifică, cu rezultate remarcabile.

Înainte de a ajunge în Canada, profesorul Schatteles a obținut titlul de Senior Associate Member of St. Antony's College din Universitatea Oxford; astfel, i s-au deschis porțile pentru contacte științifice din lumea academică.

Ajuns în Canada, Tiberiu Schatteles a predat cursuri de economie matematică la două universități din Ottawa și, după un scurt timp, a fost angajat la Oficiul Statistic Canadian, în divizia de cercetări statistice și de control antiinflație. Noua poziție i-a dat posibilitatea să elaboreze o seamă de studii le-

gate de prețuri, inflație și probleme financiare, folosind instrumente matematice.

Ieșirea la pensie i-a permis profesorului Schatteles o și mai mare concentrare a atenției și a efortului în direcția activității de cercetare pe care o fructifică cu mult succes, dovadă fiind ultimele sale lucrări publicate în engleză și în română, privind volumele: *Economie, epistemologie și previziune*; *Evreii din Timișoara în perspectivă istorică*; *The Mirror of Socrates* și în pregătire, alte două cărți, dintre care una de economie analitică.

Din prezentarea succintă realizată, rezultă cu claritate o viață închinată cercetării, căutării cu asiduitate și descifrării noului, căutării răspunsurilor la noianul de întrebări pe care le ridică cercetarea din domeniul economic, domeniu văzut în toată complexitatea sa și tratat cu rigoarea necesară, utilizând cu prudență instrumentarul matematic.

Dragă profesore Tiberiu Schatteles,

Toți foștii tăi colegi te-au iubit, unii ți-au urmat exemplul și, alături de cititorii operei tale, ți-au admirat efortul extraordinar de pionierat în modelarea economico-matematică.

Parafrazând din *Odele* lui Horațiu, „*Ai desăvârșit un monument mai trainic decât bronzul*” și acest monument reprezintă opera ta, din care generații întregi au avut și au încă ce învăța.

Faptul că ai fost tot timpul cu un pas înaintea tuturor celorlalți colegi, prin noutatea subiectelor tratate, prin frecvența aparițiilor editoriale, prin densitatea de idei, prin logica și frumusețea scrierilor, ai creat o puternică emulație în jurul tău.

Plecarea din România în plină glorie profesională a lăsat în urmă, pe lângă regrete din partea colegilor și cititorilor, o operă care a dat roade și pe care au continuat-o cu mult succes noile generații.

Faptul că ai revenit astăzi în România, chiar și numai ca vizitator, după un număr de peste 40 de ani, ne umple sufletele de bucurie și îți urăm bun venit, sănătate și viață îndelungată și frumoasă!

Paul Iorgovici – reprezentant al iluminismului românesc*

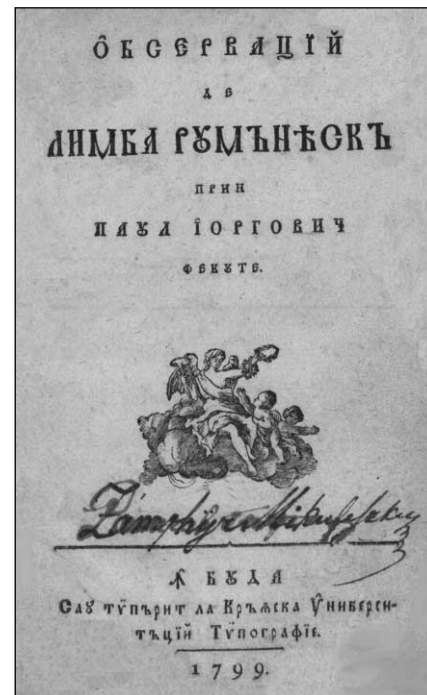
Acad. Păun Ion Otiman

În anul 2014 s-au împlinit 250 de ani de la nașterea unuia dintre oamenii emblematici ai Banatului – Paul Iorgovici. A văzut lumina zilei la Vărădia de Caraș, lângă Oravița și a murit la Vârșeț, la numai 44 de ani. Deși scurtă, existența lui a fost extrem de zbuciumată, însă, în aceeași măsură, rodnică și de importanță pentru viața Banatului la sfârșit de secol al XVIII-lea și început de secol al XIX-lea.

De-a lungul timpului, s-au emis mai multe ipoteze privind viața lui Paul Iorgovici, căruia i s-au atribuit mai multe scrieri, unele rămase în manuscris. Sigură este, deocamdată, cartea-eveniment, *Observații de limba rumânească*, publicată pentru prima dată în urmă cu 215 ani, în 1799, la Crăiasca Universității, Tipografie din Buda și reeditată acum, în ediție jubiliară. Prin temele acestei cărți, el se dovedește a fi cel mai de seamă reprezentant al iluminismului românesc, în general, și al celui bănățean, în special, pentru că acestea condensează principalele idei și principii ale curentului, care a schimbat fața continentului nostru.

Extraordinara diversitate a perspectivelor pe care le-a descris Paul Iorgovici în cartea lui este înfățișată de specialiști de seamă ai domeniului: lingviști, istorici, literați, iar simpla parcurgere a titlurilor propuse confirmă posibilitatea și, implicit, necesitatea unei abordări plurale. Simpozionul îi reunește pe cei care l-au așezat pe savantul bănățean în dreapta lumină, relevându-i, în scrierile lor, originalitatea gândirii și actualitatea ideilor.

Prin reuniunea noastră, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” și Filiala Timișoara a Academiei Române își îndeplinesc datoria de onoare de a-i cinsti memoria și de a-l păstra viu în contemporaneitate. De altfel, trebuie să precizăm că filiala timișoreană l-a omagiat pe Paul Iorgovici și în urmă cu cinci decenii, la aniversarea a două secole de la naștere, atât în Timișoara, cât și la Vărădia, satul lui natal. Cu acel prilej, au prezentat comunicări despre viața și activitatea științifică și

Paul Iorgovici, *Observații de limbă rumânească*, Buda, 1799

culturală a cărturarului bănățean: acad. Coriolan Drăgulescu, președintele Filialei Timișoara din acea perioadă, acad. Constantin Daicoviciu, rectorul Universității „Babeș-Bolyai”, prof. dr. Gheorghe Ivănescu, membru corespondent al Academiei Române, și jurnalistul prof. Ion Medoia, din Vărădia (cel care în anul 1962, la absolvirea Facultății de Filologie din Timișoara, și-a întocmit lucrarea de licență cu tema *Paul Iorgovici la Vărădia*).

Pentru cercetătorii Institutului de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, realizarea cărții lui Paul Iorgovici într-o ediție critică, reprezintă o reușită științifică deosebită. Studiul introductiv, tabelul cronologic, notele și bibliografia sunt semnate de prof. dr. Doina Bogdan-Dascălu și prof. dr. Crișu Dascălu. Apariția acestei ediții jubiliare a fost sprijinită de Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici” din Reșița, care poartă cu demnitate și mândrie numele marelui cărturar bănățean.

* Cuvânt de deschidere la Simpozionul științific „Paul Iorgovici – 250” (28 noiembrie 2014, Filiala Timișoara a Academiei Române)

Arhitectura europeană a unui proiect național*

Crișu Dascălu**

Paul Iorgovici este victima unei situații paradoxale: este cel mai editat, dar și cel mai nedreptățit glosograf din cultura noastră. Biografia lui, așa cum a fost scrisă, se dovedește, pe măsură ce foarte puținele cercetări înaintază, tot mai neverosimilă, informații considerate sigure fiind infirmate rând pe rând. Nu i se cunosc bine nici studiile, nici îndeletnicirile și nici relațiile cu contemporanii. El rămâne în multe privințe un personaj enigmatic.

În urmă cu exact o jumătate de secol, Adrian Marino, arătându-se surprins de „ținuta doctrinară” a băănățeanului nostru, era silit să constate: „Nu i se cunosc bine nici studiile, nici izvoarele”¹, ulterior făcându-se însă progrese vizibile în această privință. Astăzi se poate spune că, spre deosebire de confracții lui ardeleni, orientați aproape exclusiv către surse austriece și germane, Paul Iorgovici este cel mai european dintre iluminiști și, probabil, nu numai dintre ei. Izvoarele sale se află chiar mai puțin în zona germanofonă (singurul nume invocat fiind cel al lui Leibniz²), cât mai ales în alte culturi: cea engleză (prin John Locke³), cea franceză (prin Condillac⁴) sau cea italiană (prin Vico⁵ și Beccaria⁶). Așa se face că astăzi ne găsim în situația, greu de imaginat în urmă cu o jumătate de secol, în care se știe incomparabil mai mult despre sursele sale decât despre biografia lui.

Orientarea lui paneuropeană i-a permis să se sustragă oricărei tutele științifice constrângătoare și să-și pună în valoare gândirea originală: „La așa lucrare n-am urmat pre nime, nici nu m-am lăsat a duce prin autoritatea (vrednicia, domnia) a multora care altmintrelea gândesc...” (82–83⁷). Identificându-i-se multe dintre surse, întrebarea ce rămâne totuși este: cu ce finalitate le-a utilizat? În cele ce urmează, încerc să găsec un răspuns.

Paul Iorgovici a trăit într-o epocă de efervescentă intelectuală, dar și de angajare națională și socială, coordonate ce nu i-au putut rămâne străine, chiar dacă ele sunt disimulate strategic în paginile cărții. Împrejurarea că el nu-și indică izvoarele, cu excepția *Bibliei*, a lui Quintilian și a unor autori români

(precum Radu Tempea) se explică, desigur, prin grija de a nu trezi suspiciunile cenzurii, care se înăsprișe în Imperiu după răscoala lui Horia⁸. El citează, așadar, numai autorii acceptabili (și acceptați ca atare în epocă), căci, protejându-și sursele, el se protejează. Când scrie: „*Calea cătră lucru la care te îndemn e neumblată și e plină de spini și de rugii implicați*” (62), el nu afirmă doar originalitatea și dificultatea demersului său, ci atrage, metaforic, atenția cititorului, dându-i de înțeles că *spini* și *rugii implicați* vizează pericolele la care va fi expus.

Fără să fie o alegorie (specie înfloritoare în vremuri dominate de autoritarism), *Observațiile* sunt o carte „aluzivă”, în care elemente aparent disparate, venind din zone fără vreo legătură evidentă între ele, se întâlnesc, conspirativ, adică subtextual, într-un proiect fără îndoială „politic”. Pentru a-l devoala, textul trebuie supus unei analize hermeneutice, de refacere a întregului din fragmentele răspândite, aparent haotic, în el.

La fundamentul întregii construcții stă propoziția „*starea limbii și a nației într-aceiași paș umblu*” (70). Acest *sincronism* este axioma pe care Paul Iorgovici își sprijină întreaga demonstrație.

Un alt element esențial, deși neformulat la fel de explicit, are ca sursă evidentă teoria *corsi e ricorsi* a lui Giambattista Vico, potrivit căreia istoria unui popor este o sinusoidă în care o perioadă de progres este urmată de alta, de regres, cele două alcătuind împreună un ciclu care, odată încheiat, deschide calea unuia nou.

Afirmarea netă a romanității românilor nu este, la el, o parte a unei dispute curente în epocă. De altfel, pentru el, această descendență este atât de evidentă, încât consideră că nici nu ar mai trebui demonstrată, astfel că rezumă un mileniu din trecutul românilor într-o singură pagină, pe care o încheie cu precizarea: „*Ce s-au întâmplat mai departe, aceea se cuvine la istorie; aceasta am pus aici nu pentru a arăta adevărul istoriei acestia, ci, ca un adevăr cunoscut la mulți, am permis sau pus înainte spre înțelegerea celor următoare*” (72).

* *Alocuțiune susținută la Simpozionul științific „Paul Iorgovici – 250 (28 noiembrie 2014, Filiala Timișoara a Academiei Române)*

** *Prof. dr., director, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara*

Dacă afirmă, totuși, romanitatea românilor este pentru a sublinia diferența dintre măreția strămoșilor și decadența urmașilor. Dar, printre rânduri, plutește ideea că, dacă se va găsi calea potrivită, românii vor avea șansa să se ridice la valoarea înaintașilor. Acest optimism istoric reprezintă substanța proiectului său, a cărui finalitate era redresarea națională a românilor.

Decadența nu a fost doar a națiunii: „După atâtea schimbări, dintre care numai una ar fi fost prea mare lovitură a pierderii împărăției romanești, n-au fost cu puțință altminterlea ca să nu se schimbe și limba în mai rău” (72). Ea a antrenat devitalizarea științei și, odată cu aceasta, sărăcirea limbii, mai exact a lexicului ei. Paul Iorgovici deplânge dispariția din uz a „cuvintelor de științe”, dar care, ne asigură tot el, „se cuprind învăluite în rădăcina cuvintelor a limbii noastre” (62), de unde nu rămâne decât să fie imaginat un procedeu adecvat pentru a le extrage, procedeu expus de cele șapte observații ce precedă *Exemplurile*. Relația triadică dintre limbă – științe – națiune este omniprezentă în text: „...și pentru aceea s-au zăuitat [cuvintele, n.n.] din limba noastră, pentru că științele, ca pricină a cuvintelor acelora, s-au veștejit în limba noastră una cu starea nației” (62).

Soluția propusă de Paul Iorgovici este recrearea unei limbi de cultură, care să permită progresul științelor, fără de care nu este posibilă redresarea întregii națiuni: „Toate acestea se pot îndrepta dacă ne vom sărgui și vom apleca la inimă folosul ce poate urma din îndreptarea limbii noastre după rădăcina ei, punându-ne pururi înaintea ochilor minții înălțimea și mărirea limbii și a nației de unde au căzut” (82).

Redactarea *Glosarului*, din care avem în carte doar exemple, este, în această perspectivă, un act patriotic: „Eu, din ardoarea cătră nația mea, n-am păstrat osteneală pentru a aduce limba aceasta în stare mai bună” (72), și nu o simplă întreprindere lexicografică, precum atâtea altele. Cuvintele pe care le conține sunt reconstrucții ale unor lexeme ieșite din uz, cu ajutorul formelor latinești corespunzătoare, făcute cu scopul evident de a perfecționa limba noastră de cultură și de a ameliora, odată cu ea, universul nostru spiritual.

Un alt element aluziv, dar care conține aceeași idee, este unul aparent pedagogic sau care poate fi interpretat și așa. Dincolo de comentariile ce privesc structura dezirabilă a școlarizării și de importanța acesteia pentru sănătatea intelectuală a națiunii, este de reținut imperativul respectului pe care copiii sunt datorii a-l purta părinților lor: „Învățați-vă și voi, fiiilor, a cunoaște detoriile cele înnăscute în voi, prin

care voi sunteți legați de părinții voștri” (124). Respectul pentru înaintași este o datorie de neocolit, căci este înnăscută: „Voi, de detoria de a-i cinsti [pe părinți, n. n.] niciodată nu vă puteți dezlega, pentru că aceea e în voi înnăscută” (125). Citite în cheie aluzivă, aceste imperative pot fi extinse asupra națiunii române în întregul ei, a cărei datorie naturală este aceea de a se ridica la „înălțimea și mărirea de unde au căzut” (82).

Prin urmare, *Observațiile* închid în subtextul lor un proiect politic național, susținut cu argumente extrase din izvoare europene, un proiect realizabil nu prin mijloace politice, ci cu ajutorul culturii și al instrumentului prin care aceasta se exprimă.

În treacăt, însă deloc întâmplător, el îi amintește pe englezi, care își pot permite să aibă în limba lor „vorbe depărtate de la rădăcina lor”, precizând însă că „de la englezi nu se poate lua paritate la nația noastră”, căci „ei tot sunt națiune nesupusă la alta: e de sine stăpânitoare” (117–118). Așadar, românii nu își pot permite să-și ignore descendența, întrucât ei se află într-o situație opusă, de popor supus. Se înțelege astfel că scopul ultim al eruditului bănățean era acela de a-și scoate națiunea din această condiție, spre a redeveni „de sine stăpânitoare”.

*

* * *

Elaborarea unui astfel de proiect ce viza redresarea politică a românilor prin *luminare* era pe deplin explicabilă, în condițiile marilor mișcări naționale și sociale ale timpului și era de așteptat din partea celui care a folosit pentru prima dată într-un text românesc tipărit cuvântul *nație*.

Note

¹ *Ilumiștiții români și problema „cultivării” limbii*, LR, XVI, nr. 6, p. 573.

² *Opere filozofice*, I. Traducere de Constantin Floru. Studiu introductiv de Dan Bădărău, București, Ed. Științifică, 1972.

³ *Eseu asupra intelectului omenesc*, I–II. Traducere de Armand Roșu și Teodor Voiculescu. Studiu introductiv și note de Dan Bădărău, București, Ed. Științifică, 1961.

⁴ *Cours d'étude pour l'instruction du Prince de Parme*, I–XVII, Paris, 1795 și *Tratatul despre senzații*, București, Ed. Științifică, 1961.

⁵ *Știința nouă*. Studiu introductiv, traducere și indice de Nina Façon. Note de Fausto Nicolini și Nina Façon, București, Ed. Univers, 1972.

⁶ *Dei delitti e delle pene*, Milano, 1764.

⁷ Cifrele din paranteze indică paginile corepunzătoare din Paul Iorgovici, *Observații de limba românească*. Ediție critică, studiu introductiv, tabel cronologic, note și bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, Ed. David Press Print, 2012.

⁸ H. Gnau, *Die Zensur unter Joseph II.*, Straßburg, 1911.

Paul Iorgovici și începuturile mișcării naționale din Banat*

Nicolae Bocșan**

Despre biografia lui Paul Iorgovici cunoaștem încă puține date. Aproape toate contribuțiile de până acum pornesc de la informațiile publicate de Nicolae Tincu Velia și Pavel Vasici în „Telegraful român” din 1862, de la notița biografică a lui Aron Pumnul, bazate pe amintirile unor rude ale învâțatului sau ale preoților care l-au cunoscut.

A făcut studiile la Vârșeț, Seghedin, Bratislava și apoi la Viena, traseu pe care l-au urmat aproape toți reprezentanții culturii românești din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea. Amintirile rudelor sale menționează o călătorie a sa prin Europa Luminilor, pe traseul Viena, Roma, Paris, Londra, Germania, Viena.

Cronologic, prezența sa la Paris în perioada 1790–1793, faptul că a asistat la decapitarea regelui Franței sunt infirmate de alte surse oficiale, din arhiva Teleki, care arată că în anul 1792 Iorgovici a participat la o mișcare de amploare pentru menținerea Cancelariei illirice, alături de Grigore Terlaici, mișcare ce a cuprins clerul din Banat, Arad și Bihor. Se cunosc manifeste și proclamații traduse în limba latină ale participanților, precum și măsurile luate împotriva mișcării, menționată ca deosebit de activă în perioada ianuarie-martie 1792 (Mályusz Elemér, *Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790–1795*, Budapest, 1926).

În această situație, trebuie reexaminată perioada respectivă din biografia lui Iorgovici, dacă într-adevăr a făcut această călătorie sau dacă nu trebuie reexaminată cronologia acestui periplu european. Într-una din petițiile adresate directorului școlar al direcției Oradea, în 1798, argumentându-și meritele pentru a ocupa postul de director școlar în Banat, el menționează că, după terminarea studiilor, a ocupat postul de corector la tipografia lui Novacovici din Viena, afirmație plauzibilă, coroborată cu alte date din biografia sa. În acest context, a intenționat să editeze un ziar românesc împreună cu Ioan Piuariu Molnar, inițiativă respinsă, invocându-se Revoluția

franceză. N.A. Ursu a pus pe seama lui editarea *Calendarului* din 1794, o traducere în limba română după calendarele sârbești, mai puțin povestirea moralizatoare de la sfârșit, tradusă din limba franceză. De la Viena a trecut ca avocat consistorial la Vârșeț, adus de Iosif Ioanovici de Șacabent.

Activitatea lui Iorgovici în mișcarea națională a rămas învăluită în legendă, deși toți cei care au scris despre el i-au atribuit meritul de a fi fost inițiatorul mișcării naționale în aceste părți. Descoperirea unor documente oficiale ale autorităților de atunci confirmă faptul că de numele lui se leagă începuturile mișcării pentru crearea instituțiilor școlare și bisericești, tot mai puternică din ultimele decenii ale secolului al XVIII-lea, până în deceniul patru al secolului al XIX-lea. Crearea instituțiilor școlare și bisericești românești era singura admisă de autorități, care suspectau orice acțiune politică. Preocuparea pentru instituțiile culturale și bisericești ilustra și concepția dominantă în epocă, potrivit căreia luminarea constituia factorul esențial și unic de progres, de ridicare a națiunii.

În acest context, se înscrie mișcarea pentru dobândirea posturilor de directori școlari districtuali, care a antrenat de-a lungul anilor cele mai reprezentative personalități ale culturii române din Banat, Arad și Bihor, pe lângă Paul Iorgovici, pe I. Mihuț, Constantin Diaconovici Loga, Iosif Iorgovici, Moise Nicoară ș.a.

În continuare, ne vom opri numai asupra demersurilor întreprinse de Paul Iorgovici între anii 1797–1807 pentru desemnarea unui român în postul de director școlar al districtului Timiș. Nu este prima acțiune a sa. După cea desfășurată alături de sârbul Terlaici, în 1795, a înaintat o petiție în numele comunității românești din Vărădia, în care erau prezentate cererile locuitorilor români de aici.

Ca urmare a unei petiții înaintate de protopopi la 28 august 1795, directorului Direcției școlare ortodoxe din Oradea și, probabil, și episcopului de aici,

* *Alocuțiune susținută la Simpozionul științific „Paul Iorgovici – 250” (29 noiembrie 2014, Filiala Timișoara a Academiei Române)*

** *Prof. dr., Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca*

Iosif Ioanovici de Șacabent s-a adresat directorului Töködi în 19 septembrie 1797, menționând piedicile care stăteau în „fața progreselor școlii și a buneii educări a tinerilor”. Între acestea, menționa întinderea prea mare a districtului școlar, obligațiile multiple ce reveneau directorului de a îndruma și inspecta activitatea învățătorilor, distanțele mari care îl împiedicau să urmărească felul cum învățătorii aplicau norma (metodica lui Felbiger) în școlile sârbești și românești. Episcopul propunea numirea unui director școlar adjunct pe lângă cel existent, cu aceleași atribuții. Deoarece tezaurul era grevat de numeroasele războaie și noul post nu putea fi susținut de stat, episcopul sugera ca acesta să fie plătit din taxa de 1–2 fl. care se plătea celui care făcea inspecția. Pentru acest post de director adjunct l-a propus pe Paul Iorgovici, așa cum a mai făcut într-o scrisoare anterioară, care nu s-a păstrat, tot așa cum a făcut-o și către directorul Töködi de la Oradea.

Într-o petiție către directorul Töködi, din 1 decembrie 1797, Iorgovici insista asupra importanței inspectorilor în cadrul sistemului școlar existent. Considerând că națiunea română era prejudiciată, cerea directorului Töködi să i se acorde lui funcția și susținerea materială din fondurile tezaurului, invocând în sprijinul cererii sale pregătirea sa școlară superioară, cunoștințele bogate în domeniul lingvisticii, experiența câștigată, ca urmare a îndeplinirii unor funcții la tipografia lui Novacovici sau ca secretar consistorial pe lângă episcopul Iosif Ioanovici de Șacabent. Tot în sprijinul cererii a adus munca depusă pentru cultivarea limbii române, subliniind originalitatea operei sale: un dicționar cu explicația gramaticală a cuvintelor radicale și a derivatelor lor, care urma să fie tipărit. De asemenea, menționa că a audiat metoda Normalului în parte la Viena, în parte de la însuși directorul orădean, în luna septembrie a aceluși an. După petiția lui Iorgovici din 1 decembrie 1797, episcopul Șacabent a revenit în 19 decembrie același an cu o altă scrisoare către directorul Töködi, în care se referea la aceeași problematică.

În petiția din 20 aprilie 1798, Paul Iorgovici face referiri la plângerea protopopilor înaintată directorului orădean, din care rezultau imperfecțiunile existente în conducerea școlilor din districtul timișan. De asemenea, invocă propunerea înaintată de episcop aceluiași director, ca în locul mai multor inspectori neinstruiți să fie numit un director școlar adjunct „împodobit” cu calitățile cerute și mai ales

cunoscător al limbii române. Deși directorul districtului Timiș a fost de acord cu propunerea lui Iorgovici, nu s-a primit niciun răspuns la cererea episcopului și a lui Paul Iorgovici. În finalul petiției sale, cărturarul bănățean sublinia că dacă împrejurările timpului nu permit rezolvarea problemei directorului adjunct, națiunea română va avea de suferit în dobândirea fericirii sale. Între argumentele invocate de Iorgovici, în afara conceptelor iluministe de fericire, umanitate, se adaugă argumentul cantitativ, faptul că în Banat cea mai mare parte a populației erau românii, care nu aveau niciun reprezentant la conducerea școlilor. Petiția acuza că s-a ajuns la neglijarea limbii române de către directorii sârbi, care traduceau disciplinele predate în limba română cu multe greșeli și cu numeroși termeni din limba sârbească.

Referindu-se la Petiția lui Iorgovici din 20 aprilie și la scrisoarea episcopului din 19 decembrie 1797, directorul Töködi a răspuns episcopului Șacabent în 1 mai 1798, arătând că în împrejurările existente, noua funcție nu putea fi susținută din tezaur. Ca soluție, propunea ca directorul districtului Nicolici să fie plătit din fondul comun ortodox româno-sârb. În răspunsul adresat lui Paul Iorgovici, directorul Nicolici îi comunica că nu i se pot acorda cele cerute, deoarece memoriul său nu a fost adresat directorului districtului școlar Timiș, nici fondului scolastic național.

Poziția directorului, ca și refuzul episcopului de a susține finanțarea funcției din fondul națiunii illire, l-a determinat pe Iorgovici să revină în 24 iulie 1798, cerând suportarea noii funcții de către directorul local. Considera că cel care se opunea era directorul districtual Vasile Nicolici, deoarece a împiedicat mai multe persoane să candideze, motivând că învățătura este dăunătoare poporului de rând.

Faptul că înainte nu exista niciun director dintre români nu constituie un argument, arăta Iorgovici, căci erau suficiente rațiuni să se admită un român la o astfel de funcție, mai ales că alte națiuni au directori proprii și limba maternă în școală. Cu același prilej, face cunoscut directorului orădean că a fost oprit să ajungă la Buda ca să se îngrijească de tipărirea cărții și totodată la Consiliul Locumtenențial, pentru a solicita personal numirea în postul de director. Declară că este de acord să se susțină cu taxa percepută de la dascăli pentru inspecție, iar, după încheierea războaielor, din tezaur. În final, Iorgovici sublinia că rezolvarea cazului este în favoarea națiunii române.

Paul Iorgovici s-a adresat și Consiliului Locumtenențial, denunțând abuzurile directorului Nicolici. Ca măsură preventivă, directorul Töködi l-a însărcinat pe inspectorul Verner să cerceteze veridicitatea afirmațiilor lui Iorgovici și, dacă acestea se vor adevăra, să-l depună imediat pe director din funcție.

Raportul inspectorului Verner este edificator asupra intențiilor autorităților locale, dar și a amploirii pe care a luat-o mișcarea. În raport, Paul Iorgovici era denunțat că, împreună cu protopopul Petru Lupulov (Lupulovici), a străbătut mai multe localități din protopopiatul Vărădiei, arătând comunităților locale necesitatea constituirii unei asemenea funcții și a susținerii ei anuale prin contribuția comunităților. Adeziunea de care s-a bucurat acțiunea întreprinsă a determinat autoritățile locale să-l convoace în fața judeului nobiliar pentru a retracta cele declarate. Părerea inspectorului Verner a fost că i se poate acorda lui Iorgovici această funcție, petiția sa fiind prezentată Consiliului Locumtenențial, dar necesitatea unei atari funcții era redusă, deoarece activitatea lui Nicolici a rezolvat problemele mai importante: a inițiat încheierea contractelor învățătorilor cu comunitățile, a asigurat un curs stabil învățământului.

Consiliul Locumtenențial a cerut explicații directorului orădean privind motivele pentru care Iorgovici solicită postul de director și opinia directorului în legătură cu întreaga problemă. Probabil este înștiințat și inspectorul general al școlilor ortodoxe, pentru că în aceeași zi, 11 septembrie 1798, acesta se adresa și directorului orădean.

Provocat de inspectorul general al școlilor ortodoxe să-și spună părerea în 11 septembrie, directorul Töködi și-a expus poziția în fața conducerii supreme a școlilor ortodoxe pe baza raportului inspectorului Verner. În primul rând, denunță ca suspectă acțiunea lui Iorgovici desfășurată în protopopiatul Vărădia, mai ales că aceasta s-a desfășurat înainte ca autoritățile superioare să fi luat vreo hotărâre, ceea ce a determinat chemarea lui în fața judeului nobiliar. Apoi, combate pe rând argumentele invocate de Iorgovici, menționează meritele directorului Nicolici în instruirea învățătorilor, pe care îi acuza că nu sunt suficient de receptivi. Opinia lui Iorgovici că numirea unui director român i-ar scoate pe țărani bănațeni din starea de ignoranță este respinsă, recomandând lui Iorgovici să-și vadă mai degrabă de sine însuși decât de înaintarea națiunii sale. Este greu, menționa Töködi, să fie numit un director român, câtă vreme cele două națiuni au același rit, aceiași episcopi, iar Vasile Nico-

lici, care era sârb, știa bine românește. Încheie, declarând că dacă Consiliul Locumtenențial găsește necesar un al doilea post de director, acela să nu-i fie încredințat lui Iorgovici, deoarece a urmat un drum ocolit pentru a obține această funcție, apropiat de revolta populară.

Pe baza acestor concluzii, în 13 noiembrie 1798, Consiliul Locumtenențial face cunoscut directorului Töködi că nu este necesară constituirea unui alt post de director.

Paul Iorgovici a revenit cu un alt memoriu, al cărui conținut nu-l cunoaștem, dar care poate fi presupus din răspunsurile date în timpul anchetei la problemele semnalate. Consiliul Locumtenențial a dispus din nou directorului districtului școlar Oradea cercetarea faptelor expuse de Iorgovici, privind modul defectuos în care sunt făcute vizitațiile școlare în districtul Timiș, încredințate unor neînvățați care, pe deasupra, mai percep și câte 2 fl. pentru fiecare inspecție. Directorul orădean a dat cercetarea cazului aceluiași inspector Verner, cerându-i să ia și mărturia directorului Nicolici, pe care să o trimită la Oradea împreună cu propria poziție.

Inspectorul Verner a răspuns în termenii din 1798. Mărturia depusă de directorul Nicolici a fost înaintată în 19 iulie, când a menționat și noul memoriu al lui Iorgovici. Declarația lui Verner preciza că nu există nicio necesitate pentru constituirea noului post; dar că, dacă totuși apare necesitatea unui astfel de directorat, acesta nu trebuie să fie acordat lui Iorgovici.

Directorul districtului școlar Oradea răspunde Consiliului Locumtenențial în 11 octombrie 1800, formulând aceleași concluzii ca și în 1798.

Finalul acestui caz nu mai este relatat în arhiva consultată. Ceea ce se știe este faptul că Iorgovici nu a ajuns niciodată director. Împotriva lui, însă, s-a dezlănțuit prigoana autorităților, sfârșind prin a fi destituit din postul de profesor la gimnaziul din Vârșeț, dobândit prin concurs. Petițiile următoare ale lui Iorgovici vor face mereu referiri la această prigoană, după ce și protectorul său, episcopul Șacabent, a murit.

Petiția lui Iorgovici din 6 aprilie 1803 către directorul din Oradea, informează despre nedreptățile suferite din partea directorului Nicolici: a fost îndepărtat din funcția de profesor la gimnaziul latin de la Vârșeț, obținută cu sprijinul acordului episcopului și a magistratului orașului Vârșeț. A fost îndepărtat din funcție la cererea lui Nicolici, care între timp a decedat. În 1803 Iorgovici se apără,

aducând dovezi scrise și mărturii despre instrucția superioară, meritele și activitatea științifică, despre caracterul său integru și despre meritele tatălui pentru patrie. În baza lor cere să fie repus în postul de profesor la Vârșeț.

În 15 august a revenit la directorul din Oradea cu o nouă petiție, semnată de această dată „profesor”, ceea ce poate fi un indiciu că ar fi fost repus în funcția de profesor la gimnaziul latin. Această ipoteză este susținută și de faptul că în răspunsul său, directorul orădean i se adresează cu același titlu de profesor. Petiția lui Iorgovici reia întreaga discuție din 1797, când – spunea el – a fost propus de episcopul Șacabent pentru postul de director din următoarele motive: pentru îndrumarea învățătorilor era necesar un învățător din cadrul națiunii respective, care să cunoască limba, obiceiurile și geniul națiunii respective (Herder); în aceste părți, majoritatea populației o constituiau românii. Cere ca el să fie avut în vedere, în cazul constituirii postului de director adjunct.

Răspunsul directorului a fost vag, evaziv. Lasă impresia unei probleme care se încheie, fără niciun rezultat favorabil lui Iorgovici, doar cu promisiunea că, dacă fondul scolastic aprobă doi directori, cerea lui va fi avută în vedere.

Se încheie astfel și acest episod al luptelor naționale ale românilor din Banat. Episodul mișcării pentru director român în districtul Timiș a fost o mișcare tipic iluministă, purtată pe căi legale, care aduce în sprijinul cererilor românești argumente de natură națională. Mișcarea aduce în dezbatere o argumentație nouă, inspirată din spiritul timpului: românii constituie majoritatea populației, necesitatea ridicării națiunii din starea de înapoiere, a educației acesteia în limba națională, apelul la lege, principiul meritului.

Mișcarea lui Iorgovici s-a sfârșit probabil în 1807, întrucât în anul următor învățatul bănățean moare, în condiții neobișnuite, spun biografii mai vechi. Actele descoperite atestă că începuturile mișcării naționale se plasează în imediata apropiere a mișcării Supplex-ului ardelean din 1791–1792. Acțiunea lui Iorgovici a fost precedată de alta similară, a lui Nicolae Horga Popovici, tot pentru ocuparea unui post de director școlar, fiind urmată de recursul maiestic din 1807, care îl avea printre semnatori pe Țichindeal și doi protopopi, ce continuă direct activitatea lui Iorgovici, de demersurile pentru aducerea în posturile de directori școlari

a lui Ioan Opriș la Oradea, Grigore Obradovici în Banat și, peste câțiva ani, a lui Ioan Mihuț și Constantin Diaconovici Loga în Banat.

Problema numirii unor români în fruntea directoratelor școlare locale va fi un obiectiv permanent al mișcării naționale românești din Banat, până în 1845, cunoscând o deosebită amploare în timpul mișcării lui Eftimie Murgu din Banat în perioada 1842–1845. Aceasta a devenit o componentă importantă a programului național, alături de problema bisericească.

Bibliografie

Ardelean, Vichentie, *Paul Iorgovici. Schiță biografică și câteva probleme nerezolvate*, în „Orizont”, Revistă a Uniunii Scriitorilor Timișoara, 1964, I, nr. 4, pp. 81–84.

Bocșan, Nicolae, *Contribuții la istoria iluminismului românesc*, Timișoara, Ed. Facla, 1986, pp. 319–329.

Bocșan, Nicolae, *Începuturile mișcării naționale românești în Banat. Activitatea lui Paul Iorgovici*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, 1978, XXI, pp. 173–188.

Bogdan-Dascălu, Doina; Dascălu, Crișu, *Studiu introductiv*, în Paul Iorgovici, *Observații de limbă rumânească*, Timișoara, Ed. Facla, 1979.

Dascălu, Crișu, *Iorgovici și Condillac*, în „Limba română”, 1971, XX, nr. 5, pp. 497–501.

Gusdorf, Georges, *L'avènement des sciences humaines au siècle des Lumières*, Paris, Payot, 1973.

Mályusz, Elemér, *Sándor Lipót főherceg nádor iratai 1790–1795*, Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1926, pp. 95–97.

Marino, Adrian, *Ilumiștiții români și problema „cultivării” limbii (II)*, în „Limba română”, 1964, XIII, nr. 6, pp. 571–586.

Marino, Adrian, *Les Lumières Roumaines et l'illustration de la langue*, în vol. *La culture Roumaine à l'époque des Lumières*, București, Ed. Univers, 1982, pp. 307–361.

Miclău, Paul, *Semiotica lingvistică*, Timișoara, Ed. Facla, 1977, pp. 24–27.

Mureșianu, Ion B., *Despre Paul Iorgovici*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, 1940, VIII, nr. 30, pp. 231–237.

Pumnul, Aron, *Lepturariu rumânesc*, tom IV, partea 2, Viena, 1865, pp. 3–5.

Topliceanu, Traian, *Paul Iorgovici. Viața și opera*, în „Analele Banatului”, 1931, IV, nr. 2–4.

Ursu, N.A., *Un calendar istoric literar publicat de Paul Iorgovici*, în „Limba română”, 1963, XII, nr. 3, pp. 283–291.

Arhivă:

Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, fond *Direcția școlară Oradea*, SN, 1797–1807.

Presă:

„Telegraful român”, 1862, X, nr. 71, 92.

Identitatea observațiilor de limbă rumânească*

Doina Bogdan-Dascălu**

A mai întreba ce reprezintă *Observațiile de limba rumânească* astăzi, la 215 de ani de la apariție și după cele șase ediții de până acum, poate părea cel puțin nepotrivit. Ar părea nepotrivit dacă, de-a lungul timpului, scrierea lui Paul Iorgovici nu ar fi fost repartizată în domenii dintre cele mai diferite și nu ar fost definită ca aparținându-i, în exclusivitate, fiecăruia dintre ele. De aceea, înainte de a încerca să spunem ce este această scriere, va trebui să spunem ce *nu este* ea.

Dintr-un motiv astăzi probabil greu de înțeles și, deci, de acceptat, dar care și-a avut îndreptățirile sale, *Observațiile* au fost considerate o *gramatică* sau, în orice caz, o lucrare asimilabilă acestei discipline lingvistice. O cauză ce poate fi luată în seamă a fost accepția extrem de largă cu care acest termen a circulat în epocă¹, accepție ce s-a prelungit, oarecum neașteptat, până spre zilele noastre², asta după ce o opinie identică fusese exprimată și mai devreme³. Mai aproape de adevăr pare a fi faptul că în textul *Observațiilor* se lasă descoperiți suficienți termeni caracteristici acestei ramuri lingvistice, spre a-l trata ca aparținându-i. De exemplu: *nomin (nume)* „substantiv”, *terminație* „desinență”, *vorbă* „verb”, *articol*, *articol definit*, *ghen feminin*, *cazu nominativ*, *rădăcină*, *pronunție*, *cazu ablativ* etc. Mai mult, autorul se declară un adversar al termenilor slavoni, precum *slovă glasnică*, *neglasnică*, pe care le respinge întrucât „în a căror loc avem noi cuvintele noastre”. De altfel, chestiunea terminologiei lingvistice propuse și utilizate de Paul Iorgovici le-a preocupat și pe Mihaela Marcu⁴ și pe Laura-Elena Pascuale⁵, care integrează, și ele, *Observațiile* printre gramaticile epocii.

Însă împotriva unei atari interpretări lucrează împrejurarea că Paul Iorgovici dă nu una, ci două definiții ale *gramaticii*, ceea ce ar fi desigur superfluu, în cazul în care cartea sa ar fi așa ceva: „*gramatica limbii materne sau cartea care învață regulile de a scria, a pronunția, a lega mai multe cuvinte sau a face construcțiuni după proprietatea și osebirea limbii*”⁶ sau „*cartea ce cuprinde în sine regulile învățătoare cum trebuie să se întrebuițeze așa cuvinte după proprietatea limbii se numește gramatică*”⁷. Că explicația noastră de mai sus este cea adevărată demonstrează și

această precizare a autorului, care, referindu-se la unii termeni specifici acestei discipline, afirmă: „*Cei ce nu știu gramatică nu vor înțelege ce e cazul nominativ și ablativ, îns aicea nu e loc spre explicația aceea* [s.n.]”⁸.

Excluzând ipoteza că *Observațiile* ar fi o gramatică, urmează să analizăm și alte puncte de vedere cu privire la identitatea lor. Numărul celor care au considerat că au de a face, în cazul *Observațiilor*, cu un *dicționar* nu este, nici el, mic. În ordine cronologică sunt de amintit, în acest sens, Ion Gheție⁹, Bela Kelemen¹⁰, M. Seche¹¹, Diomid Strungaru¹² și, mai recent, Coman Lupu¹³, întreaga listă fiind însă mai amplă. Deși a vedea în cartea lui Paul Iorgovici o scriere lexicografică înseamnă a o restrânge nepermis, a vedea în ea și o asemenea scriere este cât se poate de legitim, căci cea de a doua secțiune a ei, intitulată *Exemplurile*, este un extras dintr-o lucrare mai extinsă, despre care însuși autorul precizează că este un *Glosar*: „*Deci eu aflu a fi spre folosul limbii noastre a introduce în limba noastră în locul cuvintelor acestora* [de origine slavă, n. n.] *așa cuvinte care sunt în limba cea veche așezate de oamenii cei aleși, care cuvinte eu le-am pus în dicționarul meu ce-l voi da în tipari cu ajutorul patronilor mei. În dicționarul acela care va fi înscris Glosari, adică carte scurtă de cuvinte* [calc după germ. *kurzes Wörterbuch*, n. n.], *în care se tâlcuiesc numele și vorbele cele de acum după puterea rădăcinei din limba cea veche, de unde vorbele sunt luate*” [p. 81]. În altă parte, el dă chiar o definiție, dovadă că era intim familiarizat cu astfel de lucrări, care conțin cuvinte „*cu adevărata a lor înțelegere pusă între vorbele cele proaste, după rândul literelor cu care încep*”, precizând în continuare „*cărțile de acest fel se numesc dicționare*” [p. 70]. Așadar, prin *Exempluri*, cartea lui Iorgovici este doar promisiunea unei scrieri lexicografice, nu una ca atare, însă această parte poate da o idee despre ce urma să fie *Glosarul* și despre principiile urmate de autor, ceea ce îndreptățește, dar cu precizările de rigoare, discutarea ei în lucrările de istorie a lexicografiei românești.

În sfârșit, cea de a treia secțiune, intitulată *Reflecții despre starea românilor*, tratează despre „*starea*

* *Alocuțiune susținută la Simpozionul științific „Paul Iorgovici – 250” (28 noiembrie 2014, Filiala Timișoara a Academiei Române)*

** *Prof. dr, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara*

creșterii pruncilor” [p. 119], ceea ce a determinat evocarea *Observațiilor* și în lucrări de istorie a pedagogiei noastre, așa cum fac de pildă Lucia Protopopescu¹⁴ sau V. Țărcovnicu¹⁵. Capitolul este o pledoarie adresată părinților de a se preocupa de educația copilului, în așa fel încât să-l scoată din starea naturală inițială, de imperfecțiune, și, exploatându-i „aplecăciunea numai lui înăscută către perfecțiune”, să-l pregătească pentru a deveni „o inimă simțitoare de toate cele ce sunt ale omeniei, a împreună-pățimirii cu tot ce în lumea aceasta pătimește, un dajnic supus legilor pământului în care el trăiește” [p. 121]. Deși conține asemenea principii de pedagogie, această secțiune, de numai câteva pagini, nu reprezintă un excurs de specialitate, însă poate fi discutată, și aceasta, în lucrările ce tratează despre trecutul pedagogiei noastre.

Faptul că Paul Iorgovici explică ce sunt *logica*¹⁶, *fizica*¹⁷, *retorica*¹⁸ și *filosofia*¹⁹, nu îndreptățește încadrarea scrierii sale în etapele mai vechi ale acestor științe, chiar dacă aceste explicații prezintă interes pentru felul cum au fost ele definite, de-a lungul timpului.

O poziție mai adecvată realității este cea adoptată de Paul Miclău²⁰ și, pe urmele acestuia, Al. Graur²¹, care nu văd în *Observații* o lucrare de semiotică, dar îl consideră pe Paul Iorgovici primul semiotician român. Într-adevăr, utilizând surse europene de prima mână (Locke, Condillac), el formulează pentru prima dată în cultura noastră idei pe care le vom reprimi mult mai târziu, prin intermediul lui Ferdinand de Saussure, fără să se știe că ele au fost formulate mai întâi în anul 1799. Este vorba despre afirmarea fără echivoc a caracterului arbitrar al semnului lingvistic, ca efect al unui contract cultural între indivizi și, apoi, despre motivarea acestuia prin uzul colectiv: „vorbele sunt semne ale percepțului minții... Apoi vedem că chilene nații chilene au cuvinte, măcar că același perceput au, așadar cuvintele sunt semne arbitrare, adică în voința oamenilor stă a numi oareceva într- așa sau altminterlea chip. Numai dacă odată s-au însemnat oarece cuvânt și s-au întărit într-aceia semnare prin întrebuințare a mai multor, s-au înțeles și lucrul cu care e legat numele acela. Aceste cuvinte se numesc vorbe uzitate, prin întrebuințare întărite” [p. 76]. Cum ușor se poate vedea, ambele teorii ale lingvistului genevez, cea a arbitrariului semnului lingvistic și cea a motivării semnului prin uz sunt formulate cât se poate de clar de învățatul bănățean, ceea ce face din el nu numai un pionier al semioticii românești, ci unul dintre precursorii semioticii moderne.

La capătul acestor sumare considerații, rămâne să ne întrebăm dacă *Observațiile* lui Paul Iorgovici nu sunt o *gramatică*, nu sunt un *dicționar*, nu sunt un *tratat de pedagogie* – cu atât mai puțin o *logică*, o *fizică*, o *retorică* sau o *filosofie* – ce sunt ele, totuși? Este limpede că sunt câte ceva din toate acestea, cel puțin în

privința întăietății introducerii unor termeni neologici de specialitate, sau în aceea a definirii unor discipline, cu precizarea că această diversitate pluridisciplinară nu este un scop în sine, ci un mijloc prin care el își argumentează opțiunea pentru calea de progres al limbii române, de care depinde progresul cultural și social al națiunii.

Note

¹ A. Nicolescu, *Școala Ardeleană și limba română*, București, Ed. Științifică, 1971, p. 112.

² Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare*. I. *De la origini până la începutul secolului al XIX-lea*. Ediția a doua, revăzută și adăugită, București, Ed. Minerva, 1971, p. 442, dar și D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, București, Ed. Științifică, 1961 sau G. Istrate, *Limba română literară. Studii și articole*, București, Ed. Minerva, 1970, p. 38.

³ De către Romulus Ionașcu, *Gramaticii români. Tractat istoric despre evoluțiunea studiului gramaticii limbii române de la 1757 până astăzi*, Iași, 1914 și Petre V. Haneș, *Dezvoltarea limbii literare române în prima jumătate a secolului al XIX-lea*. Ediția a II-a, București, Ed. Casa Școalelor, 1926, p. 69, Trandafir Lația, *Cărturari din Banat*, București, Ed. Cartea Românească, f. a., p. 38.

⁴ În *Evoluția terminologiei gramaticale românești în perioada 1757–1877*, Craiova, Ed. Universitaria, 2005.

⁵ Într-o teză de doctorat din 2012, condusă de N. Saramandu, *Terminologia lingvistică în primele gramatici românești*.

⁶ *Observații de limba românească*. Ediție critică, studiu introductiv, note și bibliografie de Doina Bogdan-Dascălu și Crișu Dascălu, Timișoara, Ed. David Press Print, 2012, p. 68.

⁷ *Ibidem*, p. 70.

⁸ *Ibidem*, p. 86.

⁹ *Glosare de neologisme la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea*, LR, X, 1961, nr. 6, pp.557–566.

¹⁰ *Cu privire la începuturile lexicografiei românești*, CL, VII, 1962, nr. 1, pp. 89–92.

¹¹ *Schiță de istorie a lexicografiei române*. I. *De la origini până la 1880*, București, Ed. Științifică, 1966.

¹² *Începuturile lexicografiei române*, RS, XIII, 1966, pp. 141–158.

¹³ *Lexicografia românească în procesul de occidentalizare latino-romanică a limbii române moderne (1780–1860)*, București, Ed. Logos, 1999.

¹⁴ În *Contribuții la istoria învățământului românesc din Transilvania*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1966.

¹⁵ În *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat (1780–1918)*, București, Ed. Didactică și Pedagogică, 1970.

¹⁶ „A loghiceii este a învăța în ce se cuprinde virtutea cuvintelor care spre acela sfârșit se întrebuințază ca nește semne a percepțului minții, ca tot însul, auzind cuvântul, să înțeleagă și percepțului minții ce e legat cu cuvântul acela.” [pp. 68–69].

¹⁷ „Fizica sau acea parte a filozofiei în care învață a cunoaște puterile, proprietățile (osebirile) unui fiștecăruia trup ce cade sub simțirile noastre” [p. 69].

¹⁸ „Deci toate regulele ritoricii sunt spre acela sfârșit așezate, ca numele ce întrebuințăm spre însemnarea unui lucru sau unei fapte naturii lucrului și faptei cât poate mai mult să se covingă, pentru a arăta cât e cu puțință spre înțeles percepțului minții noastre” [p.77].

¹⁹ „Numai filozofii, din cunoștința făpturilor acestora, pășesc la cunoștința poterilor cele ce sunt înăscute într-acestea, care toate după îndreptarea poterilor acelora se fac.” [p. 69].

²⁰ Cf. *Le signe linguistique*, Paris, Editions Klincksieck, 1970 și *Semiotica lingvistică*, Timișoara, Ed. Facla, 1977.

²¹ *Un înaintaș*, R. Lit., XI, 1978, nr. 34, p. 8.

Intenții ziaristice în secolul al XVIII-lea. Contribuția lui Paul Iorgovici*

Ioan David**

Secolul al XVIII-lea a fost, și rămâne în istorie, epoca multiplelor transformări, perioada marilor reforme social-politice pe plan european. Mutațiile iluministe au generat schimbări profunde în toate sectoarele vieții publice românești: administrație, justiție, religie, educație, economie pe fundalul asigurării coeziunii și stabilității imperiului multinațional; ținta fiind unidirecțională: progresul umanității. Din această perspectivă, secolul luminilor devine tot mai mult un timp al devenirilor, al utilului, cu o altă civilizație și cu alte structuri funcționale. Această nouă perspectivă își pune amprenta și pe fizionomia românilor cu carte din Banat și Transilvania.

Pentru a ține pasul noului curent ce a cuprins întreaga Europă și pentru a-și atinge scopurile, împăratul Iosif al II-lea a folosit trei pârghii, devenite prin importanță și funcție, pilonii emancipării românilor bănățeni: biserica, școala și tiparul. Deceniul *bunului împărat* (1780–1790) se remarcă, așadar, prin rodnice reforme. O importantă mutație petrecută în epocă, ține de anul 1781, când monarhul de la Viena semnează *Decretul libertății presei și a tiparului*.¹ Tipografia, în concepția împăratului, trebuia să îndeplinească două funcții majore: să asigure difuzarea normelor imperiale, concretizate în legi, edicte, patente și regulamente; să susțină implementarea sistemului de învățământ, prin editarea, cu prioritate, a manualelor școlare.

În acest climat fertil, se semnalează în imperiu o activitate culturală înfloritoare, context în care se înscriu și insistentele intenții ziaristice prezente în Banat și Transilvania în secolul luminilor, preocuparea neostenită a lui Paul Iorgovici² de a înființa o gazetă în graiul nației române. „*Din toate părțile, lumea se străduiește să țină pasul cu ideile noi, să citească, să-și îmbogățească cunoștințele. Filosofilor și moralisților li se adaugă scriitorii pentru popor, editori și librari, negustori și colportori de*

cărți, care fac din comerțul cu cartea, și uneori nu numai cu ea, ci și din scrierea și editarea ei, o ocupație, o necesitate, care corespund timpului și împrejurărilor noilor orientări. Științele și artele, filosofia și medicina înfloresc, sunt într-un progres și o stimulație continuă; apar tot mai multe foi, reviste și ziare pentru lămurirea și orientarea publicului, ordonanțe ale stăpânirii cu privire la datoriile cetățeanului”.³

Profitând de deschiderile generate de *Decretul libertății presei și a tiparului*, ce a condus la o activitate editorială fără precedent în Imperiul austriac, Ioan Molnar Piuariu⁴ „oculistul chesaro-crăiesc” încearcă, în mai multe rânduri, să editeze ziare românești. Primul demers îl face în 1789, când obține aprobarea parțială a Curții de la Viena pentru periodicul săptămânal românesc „Foaie română pentru econom” („Wallachische Zeitung für den Landmann”).⁵ „*Aprob adresa Cancelariei – spune împăratul în rezoluție – însă scutirea de taxe nu se încuviințează, ci Societatea se provoacă a achita contribuția cuvenită*”.⁶ Restricția suveranului a zădărnicit *planul cel frumos*, astfel că proiectul lui Molnar – cum spunea Barițiu – *a naufragiat din lipsă de fonduri*. Evident, rolul vestitului *doftor de legi și profesor de tămăduirea ochilor*, cum îl numea preotul Radu Tempea, în prefața gramaticii sale, este incontestabil în nobilul demers. Informația, însă, este incompletă. Decizia, după cum lasă să se înțeleagă izvoarele istorice⁷, nu aparține în totalitate lui Molnar, ci cercului spiritual în care acesta se mișcă „Loja Sfântului Andrei”⁸, o societate francmasonică cu sediul la Sibiu, apărută încă din 1776, încurajată de Iosif al II-lea spre a-l ajuta în finalizarea proiectelor sale, și din care făceau parte nume importante în finalizarea proiectului editării primului ziar în limba română: contele Bánffy György, guvernatorul

---

* *Alocuțiune susținută la Simpozionul științific „Paul Iorgovici” – 250 (28 noiembrie 2014, Filiala Timișoara a Academiei Române)*

** *Conf. univ. dr., CS II, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”, Timișoara*

Transilvaniei, Martin Hochmeister, tipograf din Sibiu, locul unde trebuia să se tipărească publicația în cauză, și, evident, Ioan Molnar Piuariu, denumit în foaia de evidență *k.u.k. besteller Oculist*. Iată și câteva argumente ce confirmă această idee:

1. Toate demersurile iluministe și pacifiste ale lui Ioan Molnar Piuariu privind încercarea de a scoate un ziar pentru păturile de jos ale populației românești, înființarea unei societăți de intelectuali români în Transilvania și medierea conflictului dintre răsculații lui Horia și împărat se suprapun întru totul cu obiectivele francmasoneriei *Lojei Sfântului Andrei*.

2. În încercarea sa de a edita săptămânalul „Foaia română pentru econom”, inițiatorul proiectului s-a sfătuit cu colegii din lojă, ei nefiind străini de acest demers; mai mult, Molnar le-a cerut sprijinul pentru obținerea aprobării. Așa se explică bunătaea de început a guvernatorului de Transilvania, Bánffy György, care în 26 mai 1789, trimite o adresă de *recomandațiune* Curții Imperiale de la Viena, solicitând tipărirea unui ziar în limba română și distribuirea lui fără taxă poștală în Transilvania, Banat și Bucovina. „*Cultivarea poporului român – scrie el în adresă – este un scop atât de binecuvântat încât aici un ziar e mai potrivit ca oriunde. Ziarul va fi citit de pătura cea mai incultă și numai de cei ce știu (!) Scutirea de taxele poștale se recomandă, căci dimpotrivă poporul sârman nu va putea ajunge în posesia ziarului*”.⁹

3. Ziarul nu urma să prindă viață oriunde, ci în tipografia lui Martin Hochmeister, tovarăș de lojă (*socius*) cu Molnar, așa cum rezultă din adresa de întâmpinare a guvernatorului Bánffy György, deși cărțile românești din acele timpuri nu se tipăreau la Hochmeister, ci în cunoscuta tipografie a lui Barth.

4. Concomitent cu scrisoarea guvernatorului, Societatea Literaților din Sibiu trimite și aceasta o adresă curții, la 30 iulie 1789, în care se face public programul ziarului. Documentele istorice confirmă existența unei astfel de organizații, iar ideile programului proiectatului ziar ținesc *în punct fix* obiectivele societății francmasonice, acestea fiind culturalizarea și iluminarea maselor, consolidarea agricolă etc. (vezi nota 5).

5. Deși aprobat parțial, în prima fază, ziarul lui Molnar nu a apărut¹⁰, așa cum am văzut, din motive financiare. Loja nu dispunea de fonduri necesare pentru acest scop, singurul venit al organizației fiind, la vremea aceea, cotizațiile, pe care, în mare parte, le folosea pentru ajutorarea celor năpăstuiți.

În schimb, societatea francmasonă se baza pe o mare *lovitură*, și anume pe câștigarea unor moșii uriașe în centrul Europei, aparținătoare cândva *cavalerilor templieri*, ai căror urmași se considerau. Acestea erau doar utopii și astfel toate demersurile lor, care reclamau investiții financiare – între care și proiectul ziar – n-au putut fi realizate.

6. Eforturile lui Molnar pentru întemeierea unui ziar în limba română au fost spulberate încă în două rânduri, o dată la 1 decembrie 1793, iar a doua oară în august 1794, prin Societatea filozofică a neamului românesc. La prima petiție adresată cancelariei transilvane, nu numai că a fost refuzat, dar și apostrofat, atrăgându-i-se atenția că nu se ocupă cu conștiințiozitate de împlinirea funcției sale de profesor. Cel care dăduse această rezoluție nu a fost altul decât Bánffy György, confrate de lojă, căruia Molnar îi dedicase gramatica sa, ceea ce rezultă că între cei doi existase cândva un anumit grad de simpatie reciprocă. De ce a fost atât de categoric, de această dată, guvernatorul? Pentru că în 1790, loja francmasonă s-a dizolvat, spulberând ideile sale utopice. Neînțeleș, Molnar s-a adresat direct împăratului, promițând că dacă se va aproba tipărirea ziarului, el va contribui imediat cu 1000 florini la acoperirea cheltuielilor avute cu războiul francez și, anual, cu 208 florini pentru *fondul școlaelor*. Petiția sa nici măcar nu ajunsese la Iosif al II-lea, căruia Molnar îi dedicase, în 1780, o odă, în semn de adeziune la politica reformatoare a monarhului. Răspunsul Cancelariei de la Viena – „*nu este obiceiul a trimite Măiestății sale petițiuni de-ale singuraticilor indivizi*” – a fost mai mult decât șocantă. Dacă până mai ieri, Ioan Molnar Piuariu, se bucurase de anumite onoruri, iată că, la 9 aprilie 1794, același Molnar devine un singuratic individ. Evident, doctorul oculist ieșise din grațiile suveranului și ale curții. Acest lucru se explică prin faptul că Ioan Molnar Piuariu, francmasonul de ieri, devenise, între timp, un aprig naționalist.

Se ridică, totuși, o întrebare: Ion Molnar Piuariu a acționat singur în acest demers editorial sau împreună cu Paul Iorgovici? Aurel Cosma-junior¹¹ susține că ilustrul cărturar, după ce s-a reîntors la Viena din călătoria făcută în Italia, Franța și Anglia,¹² „*a încercat să tipărească împreună (s.n.) cu doctorul Ioan Molnar cea dintâi gazetă românească pentru propagarea ideilor de libertate de care se pătrunse în timpul șederii sale la Paris*”.¹³ Nu se precizează, însă, anul în care s-a făcut acest demers.

Pe de altă parte, Nicolae Iorga, în importanța sa lucrare dedicată istoriei presei române¹⁴, susține că independent de dânsul (s.n., Ioan Molnar Piuariu – n.n.) și desigur cu tendințe mult mai înaintate¹⁵, Paul Iorgovici tipărise foaia lui la Viena, trimitând și exemplare în Ardeal, între altele episcopului neunit, sârb de neam, Gherasim Adamovici. Mai spune istoricul că „în situația tulburătoare a momentului”, guvernul de la Viena nu putea să îngăduie astfel de manifestații, temându-se că mișcările din vremea lui Horea să nu apară din nou, conduse, de astă dată, de intelectualitatea înflăcărată de ideile Revoluției franceze. Astfel că „foile lui Iorgovici se nimiciră prin cenzură”¹⁶ – conchide Nicolae Iorga. Nici în lucrarea citată nu se specifică cu exactitate anul în care ar fi apărut această publicație și nici titlul foii.

Mai exact este Mircea Popa, în lucrarea sa dedicată în exclusivitate doctorului oculist de la Sadu, care lasă să se înțeleagă, raportându-se la studiul lui Ilarie Chendi¹⁷, că ar fi vorba de o singură colaborare între cei doi: „Nici încercarea din 1794 pe care o face împreună cu Paul Iorgovici, pe atunci revizor al tipografiei ilirice din Viena, nu avu mai mulți sorți de izbândă, deși de astă dată se pun sub protecția episcopului ortodox Gherasim Adamovici”.¹⁸

Astăzi, poate că nici nu mai are importanță dacă cei doi cărturari au lucrat împreună sau individual. Cert este că atât Ioan Molnar Piuariu, cât și Paul Iorgovici au ars neconținut, în acest capăt de secol al luminilor, pentru a pune sub tipar foi în limba străbună. Niciunul nu s-a domolit de acest neastâmpăr. Ioan Molnar Piuariu înființează, în 1794, Societatea filozofică a neamului românesc, tot în ideea tipăririi unei publicații în limba română, care urma să se numească „Vestitorii filosofiști și moraliști”, demers rămas tot în stadiu de proiect.

Pe de altă parte, Paul Iorgovici publică, la Viena, în 1794, „Calendar pe seama norodului slavono-sârbesc și românesc”, în scriere chirilică, o publicație de tip amalgam¹⁹. Este a treia publicație de acest fel din spațiul românesc; prima, „Calendarul lui Șoanu”, apărută în Scheii Brașovului la 1731, iar a doua „Calendaru pe 112 ani” apărut în Târgul Iașilor în 1785, al fraților Mihail și Policarp Strilbițchi.²⁰ Neastâmpărul său ziaristic mai ridică o întrebare, care ține nu de un anumit an, ci de intervalul de timp în care Paul Iorgovici funcționa ca avocat consistorial la Vârșeț. Aurel Cosma-junior în lucrarea *Istoria presei românești din Banat*²¹ lansează ideea că Paul Iorgovici ar fi încercat să scoată și aici, la Vârșeț, un ziar în limba română. Întrucât, până în prezent, nu

s-au adus la lumină elemente edificatoare, supoziția lui Cosma rămâne o temă de studiu.

Pentru progresul limbii române, Paul Iorgovici se numără, prin lucrarea sa de căpătâi *Observații de limbă rumânească*, apărută la Buda în 1799, printre cei mai de seamă ctitori ai limbii noastre naționale, iar pe plan ziaristic deschizător de drumuri. Bunele sale demersuri în planul tipăririi unei publicații în limba română s-au materializat într-o nouă intenție, în 1860, imediat după căderea absolutismului. În acest an, la Timișoara se face prima încercare temeinică pentru tipărirea unei gazete în limba română. Ziarul trebuia să se numească „Albina Banatului”²² și urma să fie cârmuit de Simeon Mangiuca, marele ziarist și scriitor de mai târziu, răsplătit pentru activitatea publicistică pe tărâm cultural cu înaltul titlu de membru de onoare al Academiei Române. Publicația nu a apărut și nici nu se cunosc motivele. Paisprezece ani mai târziu, demersurile lui Paul Iorgovici pentru înființarea unei publicații în limba română se concretizează, prin apariția la Timișoara, în 1874, a publicației „Priculiciul”²³ din inițiativa lui Pavel Rotariu, sprijinit financiar de cel care urma să-i devină socru, protopopul de Timișoara pe atunci, Meletie Drăghici.

Dacă astăzi presa românească din Banat se poate mândri cu o experiență de 140 de ani împliniți, acest fapt se datorează, în primul rând, ilustrului cărturar Paul Iorgovici, cel care a așezat prima piatră la temelie a presei bănățene în limba română.

Note

¹ Reformele lui Iosif al II-lea aduceau, în contextul libertății presei și a tiparului, și alte beneficii: libertatea clericilor de a citi orice carte ca și laicii, precum și orice altă apariție tipografică (Decretul din 4 mai 1781). Tipăriturile urmau să fie aprobate de o singură comisie centrală vieneză, excepție făcând textele care se adresau într-un ton nepotrivit religiei, statului și bunelor moravuri (Decret din 11 iunie 1781). Au urmat și alte deschideri liberale: dreptul necatolicilor de a-și procura în mod liber cărțile religioase (1783); oprirea perchezițiilor domiciliare în vederea confiscării cărților interzise (1784).

² S-a născut la 28 aprilie 1764, în localitatea Vărădia (Caraș-Severin) și a murit pe neașteptate, la vârsta de 44 de ani în ziua de 21 martie 1808. Tatăl, preotul Marcu Iorgovici, era nepotul nobilului Iane din Ardeal, care din cauza persecuțiilor calvine, trecând Carpații, s-a stabilit în România și s-a căsătorit cu o fată din familia Brâncoveanu. De aici, se trage și numirea lui Paul Iorgovici Brâncoveanu (vezi dr. Aurel Cosma-junior, *Istoria presei române din Banat*, Timișoara, Editura ziarului Unirea Română, 1932, pp. 8–9).

³ M. Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1976, pp. 102–103.

⁴ Fiul popii Tunsu și al Patrasiei, Ioan, devenit mai târziu Molnar Piuariu, s-a născut în 1749, la Sadu. Tatăl, protopopul Ioan din Sadu, este nevoit să-și părăsească satul natal și să se strămute în Banat (nu se cunoaște cu exactitate data). El figurează ca paroh în matricolele comunei Sânmiclăuș (Sânnicolaul Mare de astăzi) începând cu anul 1772. A rămas, în această localitate, până la moarte (1782).

⁵ Programul ziarului proiectat, cum a rezultat din scrisoarea guvernatorului trimisă Curții Imperiale de la Viena, la 30 iulie 1789: „*Națiunea, pe seama căreia se va porni acest ziar nu este la acel nivel cultural ca întregă să știe ceti. Deci ziarul este destinat mai ales pentru preoți, cari vor avea să comunice conținutul cu poporul în fiecare săptămână. Obiectivele principale ar fi: întâmplările zilei și deprinderea în bunele moravuri și în economie. Ziarul ar începe cu un anumit Popa Miron, preot în Valea Frumoasă, care ar avea să povestească: cum a trăit el în casa sa, între copiii și părinții săi; în ce chip a condus economia; ce a muncit în anii cei rodnici și ce anume în cei nerodnici; în ce măsură s-a supus conducătorilor; cum a sprijinit pe cei săraci – cu un cuvânt, ce bun povățuitor și părinte a fost poporului. În fața popii Miron va fi zugrăvit un om bețiv, iubitor de gâlceavă și de rea tovrărășie, care fuge de muncă, e nesupus și are un sfârșit trist. Astfel, cititorul va învăța a da ascultare celor bune, a disprețui cele josnice și toate aceste prin pilde bune și pilde rele. Și se vor mai publica în acest ziar; știrile militare, înaintările la guvern și alte lucruri de folos; dorințele dintre cetățeni și superiori, instrucțiuni privitoare la diferite ramuri ale agriculturii; apicultură și viticultură. Editor va fi Martin Hochmeister. Din venit, societatea nu va acoperi decât cheltuielile ziarului, căci remunerație nu pretinde. Venitul curat îl va jertfi pentru răsplătirea agricultorilor celor mai bravi și mai sârguitori, împărțindu-l an de an și publicând aceasta în ziar*” (Marian Petcu, *Istoria presei române, antologie*, București, 2002, Ed. Tritonic, pp. 113–114, articolul *Începuturile ziaristicii noastre, 1789–1795*, de Ilarie Chendi, 1900).

⁶ *Ibidem*, p. 114.

⁷ Se face referire la studiile publicistului maghiar Jakab Elek, cartea lui F. Zieglaur, *Geschichte der Freimaurerlage Sf. Andreas zu den drei Seeblättern im Hermannstadt (1767–1790)*, la care face trimitere Ilarie Chendi.

⁸ Organizația sibiană, cu denumirea completă *Loja Sfântului Andrei la cele trei foi de mare din Sibiu, în Orient* a fost cea mai puternică și prosperă asociație de acest tip la noi, ea ajungând să adune în jurul ei tot ceea ce Transilvania avea mai de valoare, fără deosebire de confesiune și naționalitate (Ilie Chendi). Evoluția lui Molnar pe această scală a fost: la 16 septembrie 1781, primește gradul I; la 17 aprilie 1783, gradul II; iar la 13 octombrie 1784, gradul III. Membrii lojei au fost animați de idei umaniste și pacifiste, urmărind binele membrilor societății, indiferent de naționalități și convingeri religioase. Se cultiva prietenia și ajutorarea reciprocă, pacifismul și evitarea răului. Membrii lojei erau toleranți și cosmopoliți, militând pentru o armonie universală prin progresul treptat al societății, prin reforme și îmbunătățiri liber-consimțite. Mistici în aparență, ei erau naționaliști și reformiști notorii, lucru

care se va repercuta în activitatea viitoare a lui Molnar (conform Mircea Popa, *op. cit.*). Din lista membrilor făcea parte și principele Alexandru Moruzzi Mavrocordat, întâiul francmason român al acestei loje. El ocupa chiar o funcție de demnitar („vicarius”), urmând să organizeze o secțiune francmasonă pentru România.

⁹ M. Petcu, *op. cit.*, p. 11.

¹⁰ Deși documentele istorice evidențiază că această încercare nu a izbutit, Barițiu, într-o scrisoare adresată publicistului maghiar Jakab Elek, în 1882, susține că ziarul a fost tipărit, totuși, în 1791, într-un singur număr, care s-ar fi găsit în 1852, într-una din Bisericile Române din Ocna Sibiului. Asupra acestei probleme, Barițiu nu a mai revenit niciodată în scrierile sale.

¹¹ A. Cosma-junior, *Istoria presei din Banat*, Timișoara, Ed. David Press Print, 2012, pp. 24–26.

¹² La Roma a stat trei ani, adunând documente pentru a demonstra că „*românii au venit în Transilvania și sunt, aici, locuitori mai vechi decât ungerii*”. La Paris, s-a găsit în toiul revoluției, a rămas tot trei ani, asistând, la 21 ianuarie 1793, la decapitarea regelui Ludovic al XVI-lea. Apoi, a trecut la Londra, unde a funcționat aproape un an ca „concepist la Curte”.

¹³ A. Cosma-junior, *op. cit.*, p. 25.

¹⁴ N. Iorga, *Istoria presei românești. De la primele începuturi până la 1916*, București, Atelierele Societății Anonime „Adeverul”, 1922.

¹⁵ N. Iorga îl prezintă pe Paul Iorgovici în cuvinte elogioase: „*Români care începeau a se purta în largul lumii, unul, neastâmpăratul bănățean Paul Iorgovici, ajuns și în țările Apusului, unde fierbea concepturile de transformare a lumii, că, de la Pressburg și Pesta, el trecuse pentru studii de drept la Viena, că văzuse Roma, unde și el se ocupase de studii istorice dar, caz unic, pentru contemporanii săi români, pătrunse până la Paris, unde stătu trei ani și asistase chiar la decapitarea nenorocitului rege, apoi trecuse la Londra, pentru că de aici să revie în capitala austriacă și să ocupe un loc de concepist de curte. Trebuie să privim ca un lucru sigur (s.n.) că aici, la Viena, alături de grecii care serveau printr-o presă nouă interesele nației lor și cu sârbii care am văzut că găsiseră și ei mijlocul de a începe asemenea publicații, bănățeanul se apucă de tipărit întâiul ziar politic în limba noastră*” (*Op. cit.*, pp. 29–30).

¹⁶ N. Iorga, *op. cit.*, pp. 29–30.

¹⁷ I. Chendi, *Începuturile ziaristicii noastre (1789–1795)*, Orăștie, 1900.

¹⁸ M. Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1976, p. 61.

¹⁹ Publică date calendaristice, informații privind desfășurarea târgurilor, tabele utile în economia casnică și o istorioară.

²⁰ Georgeta Răduică, Nicolin Răduică, *Dicționarul presei românești*, București, Ed. Științifică, 1995, pp. 86, 90, 115.

²¹ A. Cosma-junior, *Istoria presei române din Banat*, Timișoara, Ed. David Press Print, 2012, p. 27.

²² I. David, *Presă și cultură*, Timișoara, 2005, Ed. Artpress/Augusta, p. 62.

²³ Ioan David, *op. cit.*, pp. 85–87.

Profesorul Vasile Stănescu – nouă decenii de viață exemplară

Acad. Păun Ion Otiman

În ziua de 4 februarie 2010, cu ocazia împlinirii vârstei de 85 de ani, la Clubul Oamenilor de Știință al Academiei Române, v-am adresat un cuvânt în care îmi exprimam bucuria de a vă fi cunoscut și de a fi colaborat cu Domnia Voastră. Acum, după cinci ani, când împliniți nouă decenii de viață dedicată științelor dreptului și celei economice, când recitesc în revista „Academica“ alocuțiunea rostită cu acel prilej, îmi dau seama cât de sărace cuvinte am putut să așez pe hârtie și să le rostesc.

Au mai trecut cinci ani, în care am avut bucuria și onoarea de a ne vedea aproape săptămânal și, de cele mai multe ori, de a lucra împreună, pentru mai binele Academiei Române.

De fiecare dată, am văzut și am apreciat la dumneavoastră, domnule profesor Vasile Stănescu, admirabila stăpânire a științei managementului și a dreptului, dar, mai presus de toate, inegalabila înțelepciune, trăsătură pe care eu am receptat-o nu ca un fruct copt al senectuții, ci ca un har, ca un dar al minții și al bogăției spiritului cu care ați fost înzestrat de părinți și de Dumnezeu și pe care le-ați șlefuit în permanență.

Și voi continua, domnule profesor, cu admirația pe care v-o port pentru lecțiile de impecabilă moralitate ce ni le predați de la înălțimea catedrei dumneavoastră, zi de zi, întregii societăți românești, cât și cercului mult mai restrâns în care vă manifestați, din care însă este tot mai absentă această atât de necesară caracteristică a unei vieți decente – moralitatea. Nu am scris și nu am spus niciun cuvânt, domnule profesor, despre opera dumneavoastră științifică vastă din domeniul dreptului administrativ, al

economiei și filosofiei, despre remarcabilele studii asupra fenomenelor globale care au cuprins societatea și economia mondială, pentru că, sunt convins, că toți colegii care vor scrie și vor vorbi – juriști, economiști, filosofi etc. – vor acoperi acest domeniu. În schimb, îmi permit să apreciez, în încheiere, extraordinara vioiciune a spiritului, puterea și constanța zilnică a muncii, și, mai presus de toate, comportamentul dumneavoastră uman și colegial exemplar, apreciat de toți oamenii – într-un cuvânt, excepționala lecție de demnitate și eleganță în tot ceea ce ați întreprins și continuați să întreprindeți.

Dumnezeu să vă dea încă mulți, mulți ani, sănătoși și fructuoși!

Nicolae Dinculeanu – 90 de ani

Ion Chițescu*

Profesorul Nicolae Dinculeanu, membru de onoare al Academiei Române (din 2003), a împlinit vârsta de 90 de ani la 26 februarie 2015. Stabilît în SUA din anul 1976, profesorul a reprezentat și reprezintă cu strălucire școala matematică românească.

Născut la 26 februarie 1925 în Oltenia, Nicolae Dinculeanu a absolvit Liceul militar „D.A. Sturdza” din Craiova, după care a urmat școala de ofițeri de artilerie din Pitești, devenind sublocotenent în 1945. Anii care au urmat au conturat dubla formație a lui Nicolae Dinculeanu, care este matematician și inginer. A absolvit Facultatea de Electrotehnică a Politehnicii din București în 1950. Simultan, între anii 1946 și 1951, a urmat cursurile Facultății de Matematică și Fizică din București.

De menționat că, deși a absolvit această facultate în 1951, a fost acceptat ca preparator în cadrul ei încă din 1950. După o perioadă de cinci ani, timp în care a funcționat în mai multe instituții de învățământ superior din București, se stabilește, începând cu 1954, la Catedra de analiză matematică a Facultății de Matematică și Fizică din București (șef de catedră, Miron Nicolescu).

Opera matematică a profesorului Nicolae Dinculeanu se încadrează în domeniul analizei funcționale, cu specializare în Teoria măsurii și integrării vectoriale. Nicolae Dinculeanu începe activitatea de cercetare științifică în anul 1953. Sub conducerea profesorilor Octav Onicescu și Cassius T. Ionescu Tulcea, elaborează teza de doctorat intitulată *Spații Orlicz de câmpuri de vectori*, pe care o susține în 1957. Teza a avut un larg ecou la vremea respectivă, rezultatele obținute fiind publicate în trei articole succesive apărute în reviste importante din străinătate. Ulterior, activitatea de cercetare a lui Nicolae Dinculeanu se concentrează pe teoria măsurii și integrării vectoriale. În această direcție, a obținut rezultate care îl consacră printre liderii în domeniu. Unanim respectat și apreciat, profesorul a fost

invitat la numeroase congrese internaționale și a susținut cursuri și conferințe la multe universități importante din străinătate. Dintre rezultatele obținute, menționăm (selecția este, în mod inevitabil, subiectivă): teoreme de tip Radon-Nikodym vectoriale, reprezentarea integrală a operatorilor liniari pe spații de funcții, rezultate privind integralele Dunford și Pettis, rezultate privind regularitatea măsurilor Baire vectoriale și rezultate privind compacitatea în spații de măsuri.

În ultima vreme, Nicolae Dinculeanu a obținut rezultate privind integrarea în raport cu măsurile vectoriale cu semivariație finită, introducând niște spații funcționale aferente. Folosind această teorie, a reușit să obțină generalizarea integralei stochastice în cazul proceselor stochastice vectoriale.

În mod precis, profesorul a reușit să prezinte integrala stochastică vectorială ca o integrală în raport cu o măsură vectorială, unificând, astfel, teorii care, până acum, erau, în mod artificial, dispartate.

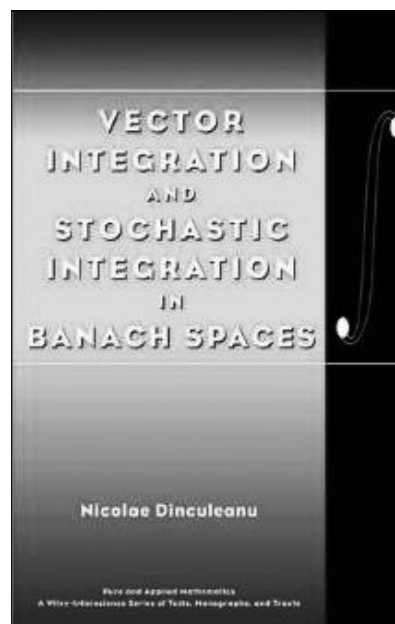
Acestui subiect îi este dedicată ultima monografie a profesorului *Vector Integration and Stochastic Integration in Banach Spaces*, apărută la John Wiley & Sons, Inc., 2000 (pe coperta a patra, autorul este caracterizat astfel: „*World famous expert on vector integration and stochastic integration in Banach spaces*”). De menționat sunt și celelalte două monografii ale lui Nicolae Dinculeanu, apărute la prestigioase edituri străine (există și ediții în limba română): *Integration on Locally Compact Spaces*, Noordhoff International Publishing, Leyden, 1974 și, mai ales, *Vector Measures*, apărută la Veb Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin, 1966 și la Pergamon Press, Oxford, 1967. Ultima monografie a fost și rămâne textul de bază în domeniul teoriei măsurii și integrării vectoriale.

În ceea ce privește activitatea didactică (ne-am oprit la anul 1954), în cadrul sus-menționatei Catedre de analiză matematică, Nicolae Dinculeanu este numit lector (1957), conferențiar (1960) și profesor (1966). Până la plecarea sa definitivă din țară (1976) și stabilirea în SUA, Nicolae Dinculeanu a predat Cursuri de analiză matematică, analiză funcțională și teoria măsurii (ultimul era un curs special – echivalentul cursurilor opționale sau de master de astăzi).

Cei care au avut norocul să-i fie studenți, își amintesc aceste cursuri memorabile: claritatea, rigurozitatea și eleganța profesorului sunt de neuitat, Nicolae Dinculeanu rămânând în istoria facultății ca fiind unul dintre cei mai mari profesori.

Tot în plan didactic, menționăm *Cursul de Analiză Matematică*, în două volume, scris de profesorii Miron Nicolescu, Nicolae Dinculeanu și Solomon Marcus, care a fost și este folosit de multe generații de studenți. Cursul a apărut la Editura Didactică și Pedagogică în multe ediții. La ultima ediție, pentru că tipărirea s-a finalizat după plecarea definitivă din țară (1976) a profesorului Nicolae Dinculeanu, autoritățile comuniste au decis ca numele său să nu mai apară și, astfel, cursul a apărut fără autori pe copertă.

Plecarea din țară a profesorului Dinculeanu a lăsat un gol imens în învățământul românesc.

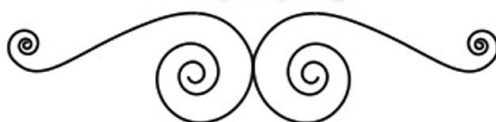
Pentru Nicolae Dinculeanu au urmat ani mulți de activitate în universitățile americane, activitate mult apreciată acolo și pusă, desigur, în slujba matematicii.

De numele Domniei Sale se leagă și excepționalul manual de liceu *Elemente de Analiză Matematică*, scris împreună cu Eugen Radu. Apărut în 1959 (cu multe reeditări ulterioare, unele în variante prescurtate), acesta a fost primul manual riguros (în spiritul predării analizei matematice cu epsilon-delta) apărut în limba română și a rămas neegalat până astăzi (în opinia multora).

Nicolae Dinculeanu a activat în funcția de cercetător științific la Institutul de Matematică al Academiei Române între anii 1951–1976, unde a fost și director adjunct științific (1965–1976), director fiind Miron Nicolescu, în acea perioadă.

Activitatea profesorului Nicolae Dinculeanu a fost recunoscută și onorată: este *doctor honoris causa* al universităților din Craiova (1996) și București (2003); este membru de onoare al Academiei Române (2003); a fost decorat cu Steaua României în grad de cavaler (2011).

Aceste modeste rânduri, scrise de un discipol despre maestrul său, prezintă numai parțial activitatea unei mari valori a acestei națiuni. Să-i mulțumim cu admirație lui Nicolae Dinculeanu, pentru deosebitele realizări ale Domniei Sale.

Restructurarea industriei românești în perioada postcomunistă (I)

Silviu Costachie*

Nicolae Damian**

Viorel Paraschiv***

În decembrie 1989, România a intrat într-o nouă epocă a existenței sale, ca societate democratică, cu o economie de piață, specifică statelor membre ale Uniunii Europene. Odată cu intrarea în Uniune (2007), România s-a angajat într-un proces extrem de complex de aliniere la economia occidentală, la noile cerințe impuse de procesul de globalizare specific acestei perioade. În urmă cu 24 de ani, România dădea piept cu noile realități economice și sociale, cărând după sine un bagaj specific țărilor socialiste, care reușiseră să-și schițeze până atunci un concept de dezvoltare economică bazată pe industrie, în primul rând, și pe o cooperare economică preponderent socialistă în cadrul CAER, în al doilea rând.

Prăbușirea sistemului comunist a plasat în fața noii democrații o serie de probleme și provocări față de care economia de până atunci nu era pregătită. România intra într-o perioadă în care statul nu avea să mai dețină rolul fundamental pe care îl avusese până atunci, iar elementul fundamental, specific noii economii, era *profitul* și nu planificarea. Din acest punct de vedere, industria comunistă (mai bine spus socialistă) reprezenta în același timp o *avere*, o *oportunitate*, dar și o *problemă*, o *piatră de moară* atârnată de gâtul noii economii capitaliste. Din păcate, guvernării de după 1989 au văzut în industria socialistă mai mult latura negativă sau, altfel spus, latura de profit (în majoritatea cazurilor, profit personal sau de grup) decât potențialul real înglobat în fabricile, uzinele, platformele industriale și întreprinderile construite cu sudoarea poporului în deceniile șase și șapte ale secolului trecut. Din această

cauză, ceea ce trebuia să fie restructurarea industriei românești, a ajuns – în marea majoritate a cazurilor – să fie în mod real distrugerea, dezafectarea, dezmembrarea sau, într-un cuvânt spus, decăderea a ramuri întregi industriale care făceau faima României peste hotare.

Cauzele decăderii industriei României au fost nenumărate, analizate și comentate, intens justificate și acceptate ca fiind absolut necesare; în realitate, distrugerea industriei românești a reprezentat cea mai mare crimă împotriva poporului român, responsabilă, în mare parte, de realitățile negre ale societății actuale românești (șomaj, scăderea nivelului de trai, emigrarea tinerilor, degradare socială etc.). Trecerea la o economie de piață, nesuținută prin compensări interne sau externe (de exemplu, dispariția CAER), a găsit societatea românească nepregătită să facă față noilor realități economice de pe piața liberă. Acestei schimbări bruște și neașteptate i s-au adăugat și alți factori „disturbatori” care au „împins” economia românească într-o direcție greșită. Schimbarea profilului economic, modificarea distribuției populației active, modernizarea industrială (aparitia tehnologiei informatice, automatizărilor, a obținerii unei cantități mai mari de produse, cu oameni mai puțini, datorită dezvoltării tehnologiei), dezvoltarea serviciilor (a informaticii, telecomunicațiilor, a comerțului etc.) și apariția sectorului economic de prelucrare a datelor (informatică, sondaje de opinie, studii de marketing etc.) au „bulversat” evoluția normală și logică pe care trebuia să o aibă industria și, respectiv, economia postcomunistă românească.

* Conf. univ.dr., Universitatea București, director al Centrului de Cercetare pentru Dezvoltare Regională și Integrare Europeană (C.C.D.R.I.E.)

** Prof. dr., director coordonator, Școala Gimnazială Pufești, Vrancea, cadru didactic asociat la Universitatea București, D.F.P.Focșani, membru C.C.D.R.I.E.

*** Prof. dr., Liceul Tehnologic Economic de Turism, Iași

Acestor cauze li s-au adăugat și altele, specifice societății românești, aflate în plin proces de transformare. Retehnologizarea industriei chimice pentru a respecta normele de poluare ar fi determinat costuri mari, lucru care a dus la optarea pentru închiderea ramurilor considerate poluante în detrimentul modernizării. Interesele unor firme străine de a suprima concurența din România, a dus la cumpărarea în primă fază și închiderea ulterioară a utilităților românești din domeniu, rezolvându-se astfel problema concurenței pentru noii proprietari. Transformarea fabricilor mamut, care aveau o producție planificată, nu neapărat corelată cu cerințele pieții, în multe (uneori, prea multe!) IMM-uri, ce ar fi trebuit să confere o mai mare suplețe economică, nu a dat întotdeauna rezultatul sperat. Deseori, sub masca restructurării, s-a ascuns dorința de a valorifica terenul aflat sub unitățile respective sau mașinile și utilajele deținute de acele unități, de multe ori ca fier vechi. A apărut, astfel, o mafie a fierului vechi care a ajuns să prospere în acest fel, la cote inimaginabile înainte de anul 1989. Multe dintre halele industriale au fost demolate, locul acestora fiind luat de ansambluri rezidențiale, spații comerciale de tip mall sau alte construcții. Un astfel de exemplu este platforma de vest a municipiului Iași, unde obiective de patrimoniu arhitectural industrial datând din a doua jumătate a secolului al XIX-lea (Fabrica de bere „Zimbru”, Fabrica de tricotaje „Moldova”, Fabrica de țigarete ș.a.) au fost declassificate, chiar dacă erau pe lista protejată a Primăriei Iași, și demolate.

Una dintre cele mai mari transformări s-a înregistrat în industria metalurgică, fapt datorat dependenței de resursele din spațiul ex-sovietic, dar și de compactarea pieței mondiale, acest aspect incumbând și o anumită concurență cu oțelăriile de aici. De asemenea, apariția unor înlocuitori ai fierului, de tipul produselor din plastic, în viața de zi cu zi, este și acesta un aspect ce trebuie avut în vedere. De exemplu, în industria auto, componentele automobilului au început să fie înlocuite cu plastic (masca față și spate, spoilerule, chiar aripile), motorul este realizat din aliaje și este tot mai mic, ca dimensiune. Materia primă în industria metalurgiei feroase a devenit fierul vechi, refolosit din alte fabrici dezafectate sau, cel reciclat, de firmele specializate.

Combinatul Siderurgic Galați¹, cel mai mare din România și al doilea ca mărime din Europa, a fost construit în perioada anilor 1960–1966, dar a intrat în producție doi ani mai târziu, în 1968. Acesta furniza materie primă șantierului naval din același

oraș, iar pe axa fluvială Dunăre-Rhin beneficia de posibilitatea unei distribuții facile a producției în toată Europa. Amplasarea sa, pe Dunăre, s-a făcut avându-se în vedere importul (la data respectivă) de fier și cărbune din estul Europei. Dacă înainte de 1989, în acest combinat lucrau în jur de 40 mii de angajați, iar cu celelalte conexiuni orizontale ale sale, se ajungea la circa 50 de mii, în anul 2001 nu mai existau decât 27 de mii angajați, pentru ca în prezent să muncească acolo mai puțin de 8700 de muncitori. Producția record de oțel a fost atinsă în anul 1988, fiind înregistrate peste 8,5 milioane tone, scăzând în prezent la 3,5 milioane. Una dintre cauzele decăderii a fost căpușarea sa de către firme ce cumpărau produsele la sub preț și le vindeau în străinătate la preț mult mai mare (cu complicitatea forurilor tutelare, inclusiv de la București). După privatizarea acestui colos industrial, s-a ajuns ca în anul 2008 să obțină un profit de 150 milioane euro, iar apoi, în numai câțiva ani, să înregistreze pierderi masive în contextul crizei economice globale². Proprietarul acestui combinat, Arcelor Mittal, este și proprietarul combinatelor metalurgice din orașele Hunedoara, Roman și Iași – ultimele două specializate în producția de țevi. Construcția Fabricii de țevi Roman între 1951–1957, în apropierea orașului, lângă satul Cordun, pe o suprafață de 114 ha, a atras 10 mii de muncitori, în prezent numărul angajaților permanenți ai acestei unități ajungând abia la două mii de persoane³.

O soartă extrem de „cruntă” a avut-o Combinatul Siderurgic din Hunedoara, unde de la douăzeci de mii de muncitori cât lucrau înainte de 1989, după privatizarea acestuia au rămas mai puțin de o mie. Capacitățile de producție de pe cele 140 ha aproape au dispărut, tot mai mulți oameni lipsiți de ocupație permanentă caută fierul pentru a-l valorifica, singura sursă care le asigură traiul de zi cu zi. În apropiere, la Călan, din combinatul siderurgic nu a mai rămas nimic, doar mormane de moloz; aici, trudeau pentru obținerea oțelului peste cinci mii de muncitori⁴.

Un alt combinat siderurgic a început să fie construit încă din anul 1976, la Călărași (după 1990 redenumit S.C. „Siderca” S.A.), fiind prevăzut cu gară și port propriu – legat printr-un canal de 13 km cu fluviul Dunărea. Avea să fie cel mai mare producător de șină de cale ferată din sud-estul Europei. Supus unor continue planuri de modernizare, în anul de grație 1990, era finalizat într-o proporție de 96%, având în procesul de producție peste 6500 de muncitori. Datoriile uriașe înregistrate, unele dintre

acestea șterse de către statul român, altele ajunse în patrimoniul unor terțe firme, vor determina executarea silită. S-a început prin tăierea fierului din construcțiile productive, transformarea acestora în moloz. Au fost recuperate ca fier vechi până și macaralele din portul operațional al combinatului⁵. Alte centre metalurgice abia mai funcționează, cum sunt Oțelul Roșu, Reșița și Târgoviște (ultimul, pentru oțeluri speciale). Combinatul de la Câmpia Turzii a fost închis. Centrele mai mici, precum Nădrag și Vlăhița, au dispărut, fiind demolate în ultimii zece ani!

Rămânând în domeniul metalurgiei, trebuie să remarcăm un record deținut de România în Europa. Este vorba de turnul Combinatului de prelucrare a cuprului din Baia Mare, având următoarele caracteristici: 351,5 metri înălțime, o bază de 20 metri și un diametru la vârf de 9 metri, fiind mai înalt decât celebrul Turn Eiffel.⁶ Din păcate, a fost dezafectat și acesta....

O altă ramură fundamentală a unei industrii moderne, pe vremuri mândria industriei românești, a suferit și aceasta transformări și restructurări greu de imaginat în urmă cu 24 de ani. Este vorba de industria constructoare de mașini, care include cea mai dinamică ramură industrială, menținută și în prezent, *industria de automobile*. Rod al cooperării româno-franceze, începută la sfârșitul anilor '60 ai secolului trecut, industria românească de automobile a reprezentat o speranță pentru economia post-decembristă. Privatizarea UAP, cu sediul la Mioveni, prezentată ca un imens succes al constructorului recunoscutei mărci auto autohtone Dacia avea să fie, în realitate (din punct de vedere tehnic), o preluare a acestei ramuri de către producătorul francez Renault. Printre avantaje materiale ale României, rezultate din această preluare, putem enumera: plata taxelor către stat, locurile de muncă existente, dezvoltarea unei industrii auxiliare orizontale, strâns legate de fabrica de la Mioveni, dar și faptul că românii pot cumpăra acum o mașină autohtonă ieftină. Tocmai prețul a contribuit la succesul acestei mărci auto pe piața europeană. Ar fi reușit statul român, dacă nu ar fi cedat fabrica celor de la Renault? Ar putea fi o întrebare retorică, din moment ce au devenit amintire fabricile „ARO” Câmpulung Muscel⁷, Autoturisme Timișoara (de mic litraj – „Lăstun”), „Autocamioane Roman” Brașov⁸, „Tractorul” Brașov⁹, „Semănătoarea” București¹⁰. Fosta fabrică de autoturisme „Oltcit” din Craiova, construită ca urmare a colaborării cu Citroën, a fost inițial preluată de sud-coreenii de la Daewoo și, apoi, după fali-

mentul acesteia, a devenit proprietatea concernului Ford. Numeroase fabrici de componente auto s-au construit, sau sunt în curs de construcție, pentru cele mai mari mărci europene în domeniu. Amintim fabricile Daimler de la Cugir și Sebeș, pe cea de lângă Iași (Delphi Diesel), pe cele de la Ploiești, Balș și Carei. Rămânând în orașul Craiova și tot în domeniul fabricilor constructoare de mașini, trebuie să avem în vedere și fabrica Electroputere, recunoscută ca o mare producătoare de mijloace de transport feroviar, locomotive, nevoită să se reorienteze spre producția de transformatoare electrice și motoare electrice¹¹. Un succes în domeniul feroviar, îl reprezintă Fabrica de vagoane (atât de călători, cât și de marfă) de la Arad – „Astra Rail Industries”¹², companie ce deține și unitățile de producție a vagoanelor de marfă de la Caracal și Drobeta Turnu Severin. Datorită cererii de vagoane, compania dorea angajarea la începutul celui de-al doilea semestru al anului 2014 a 1000 de muncitori¹³. Tot la Arad, se mai produc rame de metroui, tramvaie și vagoane ultramoderne, exportate în Italia și Brazilia¹⁴. Pentru reparații material rulant, în principal vagoane de marfă și de călători, cu rezultate economice bune, după privatizare, s-a remarcat firma „Remar” din Pașcani. Marile combinate de utilaje grele construite pe sute de hectare în marile orașe ale țării, Craiova, Iași și Cluj Napoca, sunt aproape în totalitate falimentare. La Iași, mai funcționează doar oțelăria și turnătoria de piese grele, care lucrează doar la comenzi. Suprafața inițială a combinatului a fost diminuată treptat, patrimoniul actual al societății extinzându-se pe mai puțin de 1/3 din cel inițial.

Succesul reputat de industria constructoare de mașini, în speță cea constructoare de autoturisme, ascunde în sine un element care nu a mai fost utilizat în cadrul privatizării altor ramuri industriale după anul 1989. Este vorba de modalitatea de negociere între partea română și cea străină, negociere purtată nu numai de persoane cu adevărat profesioniste în domeniul respectiv, dar, mai ales, negocieri purtate în interesul național al României, în așa fel încât rezultatele să convină și să avantajeze ambele părți, cu atât mai mult România. Desigur, în cazul unei preluări așa cum a fost cea de la Mioveni, firma străină (Renault) și-a urmărit și atins propriile interese economice, lucru normal într-o economie de piață, însă și România a reușit să păstreze o ramură industrială care s-a dovedit a fi deosebit de importantă pentru exporturile românești¹⁵, dar, în același timp, a reușit să creeze un nume de marcă, un *brand*

important pentru economia țării noastre. Implicațiile preluării Daciei de către francezi au fost extrem de complexe, laborioase, dar și benefice, în același timp. S-a demonstrat astfel „că se poate”, atunci când dorim cu adevărat să dezvoltăm o ramură industrială, atât prin efort propriu, cât și prin investiții străine, lucru mai puțin întâlnit în celelalte ramuri industriale, sau chiar în legătură cu alte mărci auto, care au existat înainte de 1989.

Note

¹ <http://www.arcelormittal.com/galati/>

² http://adevarul.ro/locale/galati/cresterea-descresterea-combinatului-siderurgic-galati-s-au-implinit-45-ani-ceausescu-taiat-panglica-foto-1_50ad7af17c42d5a66395f38c/index.html; și

http://adevarul.ro/locale/galati/analiza-sute-firme-capusa-jefuit-sidex-sprizijul-directorilor-firmei-privatizarea-fost-incununa-jafului-1_50ad7b3c7c42d5a66395f8c0/index.html

³ http://www.neamt.ro/Date_gen/Roman/laminorul_roman.html

⁴ http://adevarul.ro/locale/hunedoara/foto-video-franturi-istoria-zbuciumata-celui-mai-mare-combinat-siderurgic-transilvania-1_514c50b300f5182b853efaa2/index.html

⁵ <http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Special/Romania+furata/ROMANIA+FURATA+Combinatul+Siderurgic+din+Calaras+SIDERCA>;

http://adevarul.ro/news/societate/combinatul-siderurgic-calaras-transformat-cosmar-1_50aca1257

⁶ http://adevarul.ro/locale/baia-mare/turnul-combinatului-baia-mare-mai-inalt-turnul-eiffel-1_51b80b65c7b855ff5682c7ce/index.html

⁷ ARO – acronim de la Automobile **RO**mâne; Fabrica producea o mașină de teren, cotate în 1970 ca fiind a patra mașină din lume ca importanță. În 1984 ARO-Chrysler (ARO 242), pilotat de Christian Avril, a câștigat Raliul Faraonilor, din Egipt. Atunci ARO a fost declarat „*cel mai bun autoturism de teren din lume*” (<http://diana-kundalini.blogspot.ro/2013/01/regina-dakarului.html>). ARO a fost singurul autoturism românesc exportat în peste 100 de țări ale lumii, printre care și SUA (peste 500 mii de unități). Din păcate, fabrica a fost privatizată la un preț de nimic (150 mii dolari). Sfârșitul a venit în 2005, când au fost concediați ultimii 1500 de angajați. Așadar, de la apogeul, când fabrica înregistra comenzi mai mari decât producea, s-a ajuns la faliment. Din această mândrie națională, nu au rămas nici ruinele, doar amintiri; și o capodoperă cinematografică în regia lui Tudor Giurgiu, „Despre oameni și melci” – vezi <http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Special/Romania+furata/ROMANIA+FURATA+Uzina+Aro+cu+un+patrimoniu+de+1+4+milioane+de+dol+sau>

<http://www.4tuning.ro/alte-stiri-auto/reportaj-povestea-nespusa-a-marci-aro-fabrica-de-spagi-si-datorii-colosale-21772.html> sau http://adevarul.ro/news/societate/serial-adevarul-prin-cenusa-industriei-episodul-3-aro-masina-condusa-faliment-ajuns-firma-apartament-cumpere-colos-industriei-romanesti-1_50ae75af7c42d5a6639ce85f/index.html

⁸ Până la privatizarea fabricii prin preluarea de către omul de afaceri Ion Niculae, aceasta s-a confruntat cu un management defectuos, dublat de proteste sindicaliste. Se pare că fabrica este salvată, având în portofoliul său o producție variată de autocamioane și autospeciale, autobuze, produse exportate – vezi <http://www.roman.ro/>

⁹ Inițial, fabrica a fost înființată în anul 1928 pentru producția de avioane, apoi transformată în 1948 de către sovietici în fabrică de tractoare. În anul 1960 colabora cu firma FIAT, însă producea și un model de concepție proprie. După încercări de privatizare nereușite, cu firmele Landini-Fiat și Daewoo, în anul 2004, trei ani mai târziu va intra în faliment – vezi <http://www.automobileromanesti.ro/Tractorul/>. În cifre, uzina a avut 26 mii de angajați, exporturi în țări de pe continentele Africa, America de Sud, Asia etc, o producție ce a scăzut după anul 1990 de la 50 mii unități la doar 6000. Platforma industrială de peste 120 ha a devenit proprietatea unor dezvoltatori imobiliari. A fost al doilea producător de tractoare din lume, cu un profit de 500 mil. euro, până în 1990. Nu vorbim despre o simplă fabrică, ci dezvoltarea unui oraș. Muncitorii erau deserviți de cantine, sală de festivități, unități medicale și de învățământ, blocuri de locuit. <http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/>

[Special/Romania+furata/ROMANIA+FURATA+Tractorul+Brasov+uzina+istorie](http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Special/Romania+furata/ROMANIA+FURATA+Tractorul+Brasov+uzina+istorie) Acest *brand* vrea să renască, unul dintre partenerii de export din Egipt a încercat să producă utilajul agricol, prin cumpărarea licenței de producție – <http://www.tractorulu650.com/ro/>. Pentru mai multe detalii, vezi și <http://www.youtube.com/watch?v=YJ2giOymEa4>, despre producția de subansamble; dar și <http://www.youtube.com/watch?v=iRlq6GgbKnQ>

¹⁰ Una dintre cele mai mari fabrici de utilaje agricole, a cărei privatizare cu firma italiană New Holland a fost ratată. Pe această platformă imobiliară de 43 ha, s-au construit spații de birouri într-o arhitectură modernă, au desfășurat emisiuni TV – Prima TV; de asemenea, platforma industrială este transformată într-un proiect imobiliar (27 ha), datorită poziției urbane favorabile, în condițiile unor inginerii financiare și juridice, la prețuri modice.

<http://www.antena3.ro/economic/semanatoarea-o-sansa-rata-ta-de-statul-roman-un-nou-tun-imobiliar-pentru-baietii-destepti-259275.html>. În prezent, cei 13 angajați își bazează producția de fapt pe importuri de la firma New Holland, refugiată în România, ca urmare a eșecului privatizării în Polonia.

¹¹ Până în 1989, în cei 50 de ani de existență, au fost construite 2400 locomotive de către cei 13 mii de angajați, principalul beneficiar fiind CFR, însă se exporta și în 70 de țări de pe întregul mapamond. Ultima locomotivă a fost livrată în 1992; din acest an până în 2001, muncitorii s-au ocupat doar cu lucrări de *service*. În mare parte, dependentă de subansamble (boghiuri, motoare etc), s-a privatizat în 2007, apoi s-a divizat în mai multe societăți. Acestea se ocupă cu lucrări de mentenanță, dar și producție (aproximativ două-trei unități anual, ca o ironie a sorții – de la cele 48 unități ce se produceau anual; faptul se datorează capacităților mici de producție, dependenței de subansamble, potențialului de cumpărare limitat).

<http://www.digi24.ro/Stiri/Digi24/Special/Romania+furata/ROMANIA+FURATA+Electroputere+Craiova>. În prezent, după preluarea de către firma arabă Al Arrab Contracting Company, producția a revenit la transformatoare, la fel ca în anul 1949, când a fost fondată această fabrică (<http://www.electroputere.ro>)

¹² <http://www.astra-passengers.ro/>

¹³ <http://stirileprotv.ro/stiri/arad/sute-de-locuri-de-munca-cu-salararii-de-pana-la-2700-de-lei-neocupate-in-arad-afla-cine-face-angajari.html>

¹⁴ <http://www.astra-passengers.ro/>

¹⁵ Valoarea producției obținute la Mioveni, exportată pe foarte multe piețe europene și nu numai, reprezintă peste 40% din totalul exportului românesc, la nivelul anului 2013–2014, ceea ce demonstrează importanța acestei ramuri în cadrul economiei naționale. O eventuală închidere a acestei ramuri ar reprezenta un dezastru economic național, mai ales în contextul crizei actuale mondiale.

Prof. dr. doc. Benedict M. Menkeș – fondatorul Centrului de Embriologie Normală și Patologică din Timișoara al Academiei Române

Zeno Gârban

Membru corespondent al Academiei Române

Evocarea personalității profesorului dr. doc. Benedict M. Menkeș, membru corespondent al Academiei Române – la 110 ani de la naștere – se dorește a fi o circumstanță care readuce în memoria contemporanilor de astăzi fizionomia morală a unui distins magistru, mentor și fondator de școală.

Născut la 11 noiembrie 1904, la Rădăuți, județul Suceava, Benedict Menkeș a urmat pregătirea la Liceul german din Rădăuți, continuată la Viena în perioada 1914–1923. După constituirea Statului Național Unitar (sub conducerea Regelui Ferdinand I) a revenit în România, unde a continuat studiile universitare la Facultatea de Medicină din București, pe care a absolvit-o în 1930. A obținut titlul de doctor în medicină și chirurgie susținând teza cu titlul *Inervația arcadei palmare superficiale*, având ca și conducător de doctorat pe prof. Francisc I. Rainer.

În cadrul Institutului de Anatomie – condus de prof. Rainer – în perioada respectivă s-au format și alți tineri colaboratori (G.E. Palade, Șt. Milcu, I. Th. Riga, I. Chiricuță ș.a.), deveniți ulterior personalități ale vieții științifice pe plan național și internațional.

Începând din anul 1927, Benedict M. Menkeș, student fiind, a fost angajat preparator la Institutul de Anatomie al Facultății de Medicină din București. Și-a continuat activitatea în acest Institut până în anul 1944. A participat, în calitate de medic militar (radiolog), în perioada 1944–1945 la a Doua Conflagrație Mondială.

În anul 1945 a fost numit conferențiar și, ulterior, profesor titular și șef de catedră la Catedra de anatomie patologică și biologie medicală de la nou-înființata Facultate (Institut) de Medicină din Timișoara.

Sub aspect istoriografic, se menționează că prin

de Regele Mihai I, s-a prevăzut înființarea Universității de Vest din Timișoara. În cadrul acesteia, urma să fie inclusă și Facultatea de Medicină. În fapt, înființarea a fost precedată de Decretul 104 din 17 ianuarie 1945 și, ulterior, de Legea 361 din 4 mai 1945. Deschiderea festivă a facultății s-a făcut în 18 iulie 1945. Primul rector a fost prof. dr. Gheorghe D. Lupașcu, membru corespondent al Academiei Române.

La nou-înființata Facultate de Medicină din Timișoara, profesorul dr. Benedict Menkeș a contribuit la punerea bazelor didactice/științifice pentru diverse discipline paraclinice, predând Histologia (1945–1946), Anatomia patologică (1946–1957) și Biologia medicală (1957–1974). S-a ocupat inițial de „curricula universitară” a disciplinelor respective, de înființarea și dotarea laboratoarelor de profil. De asemenea, s-a ocupat, în mod intens, de punerea bazelor pentru cercetarea științifică medicală în Timișoara încă din 1947 (Brânzeu, 1997), iar din 1952 și în cadrul Academiei Române la Timișoara.

Pentru a se înțelege contextul general al activității din perioada aceea, se reiterează faptul că în 1948 – în condițiile social-istorice existente – Academia Română a fost deposedată de proprietăți și „reformată”, ca urmare a Decretului prezidial nr. 1254 din 12 august 1948, constituindu-se Academia Republica Populară Română (v. Otiman, 2013).

După 1950, în cadrul Academiei au fost inițiate măsuri privind constituirea unei rețele de laboratoare/centre/institute de cercetare la nivel național. În aceste circumstanțe, în 1951, prin decizia președintelui Academiei nr. 76 din 01.11.1951, s-au înființat primele unități de cercetare ale Academiei și la Timișoara. Ulterior, prin HCM 466/1953 a fost înființată Baza de Cercetări Științifice din Timișoara

(Dordea,1999). Acesta a fost „cadru organizatoric” inițial pe care s-a constituit Filiala Timișoara a Academiei Române (1990).

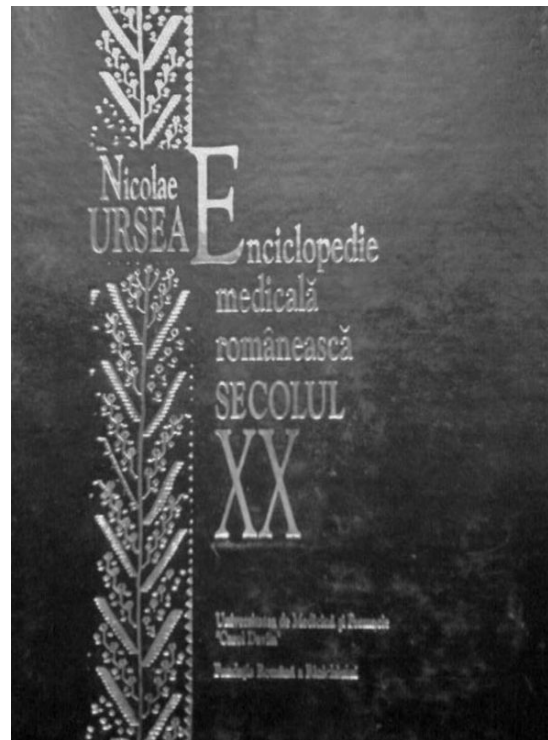
În anul 1952, a luat ființă Secția de medicină organizată de prof. dr. Benedict Menkeș (cu două laboratoare – de embriologie experimentală și de fiziopatologie) care, a fost integrată, alături de alte secții, în Baza de Cercetări Științifice a Academiei (v. Anton și Silaș, 1999).

Recunoașterea meritelor științifice ale profesorului dr. Benedict Menkeș, a contribuțiilor sale în cercetările din domeniul embriologiei și teratologiei a condus la alegerea sa în calitate de membru corespondent al Academiei Române la 23 martie 1952. În perioada 1952–1958, a deținut și funcția de director al Bazei de Cercetări Științifice Timișoara a Academiei (Rusu, 2010).

Cercetările experimentale întreprinse în embriologie și teratologie s-au dovedit a fi prodigioase și prestigioase. Astfel, în 1964 (prin hotărârea Prezidiului Academiei Nr. 440/1964) a fost înființat Centrul de Embriologie Normală și Patologică din Timișoara, iar profesorul Menkeș (devenit doctor docent) a fost numit director. În anul 1964, o parte din laborator a fost externalizată odată cu constituirea unui complex de clădiri care a inclus un laborator experimental cu anexe, laborator foto și o Biobază pentru păsări, cu centrală termică autonomă. În 1969, s-a făcut o extensie a Biobazei pentru mamifere (Șandor, 1999).

În cadrul acestui Centru, începând cu anul 1964, au fost publicate la Timișoara, sub egida Editurii Academiei, reviste proprii „Studii și Cercetări de Embriologie și Citologie – Seria Embriologie” și „Revue Roumaine d'embryologie et de cytologie – Série d'embryologie” – la ambele, prof. dr. doc. Benedict Menkeș fiind redactor-șef. Ulterior, din 1974, a apărut la București „Revue Roumaine de morphologie et d'embryologie”, la care a fost redactor-șef adjunct. Această revistă a continuat să apară cu denumire schimbată. Astfel, în anul 1987, spre exemplu, există revista “Morphologie et Embryologie”, publicată, în continuare sub egida Editurii Academiei Române, având *designul* copertii schimbat.

Profesorul Menkeș, fondator și coordonator al „școlii de embriologie și teratologie” din Timișoara, a abordat, alături de colaboratori, o seamă de probleme de interes teoretic și aplicativ. A întreprins experimente ingenioase prin metodologie și a adus contribuții originale în domeniile abordate (Ursea, 2001; Șandor, 2006).

Cu trăsături specifice de magistru și mentor, prof. dr. doc. Benedict Menkeș, membru corespondent al Academiei Române, a acreditat încă din 1959 cooperarea interdepartamentală în cadrul Bazei de Cercetări Științifice, e.g. acceptul de colaborare între laboratoarele de analitică biochimică de la Secția de științe medicale pe care o conducea direct și de la Secția de biologie și științe agricole condusă de prof. dr. Petre Spânuș, membru corespondent al Academiei Române.

În anul 1970, a avut loc așa-numita „reorganizare” a unităților de cercetare (concepută în “mediul extra-academic”), acțiune care, în fapt, a condus la scoaterea din rețeaua de cercetare a Academiei Române a acestui Centru, dar și a numeroase alte unități de cercetare din întreaga țară. În aceste condiții, s-a înființat „Centrul de Cercetări Medicale din Timișoara”, în care a fost inclus fostul Centru de Embriologie Normală și Patologică și unele subunități ale Institutului de Igienă din Timișoara. Se menționează – cu specific istoriografic – faptul că Institutul de Igienă a fost înființat în 1946 și coordonat de prof. dr. Petre Râmneanțu (director 1946–1952) venit de la Facultatea de Medicină a Universității „Regele Ferdinand I” din Cluj.

După „reorganizarea” din anul 1970, profesorul Menkeș a fost numit director, funcție din care a demisionat în 1971. În continuare, a înființat Laboratorul de Embriologie și Teratologie, inclus în Institutul de Igienă și Sănătate Publică, ulterior intrat sub coor-

donarea Academiei de Științe Medicale (A.S.M.) și cu finanțare de la Ministerul Sănătății. Conducerea executivă a Laboratorului de Embriologie și Teratologie a fost preluată de un distins colaborator al fondatorului – prof. asoc. dr. doc. Șandor Ștefan, membru titular al A.S.M. Laboratorul și-a păstrat compartimente distincte: histologie și biochimie – evident, cu direcționări spre embriologie și teratologie. Temele generale în care era angajat laboratorul (în acea perioadă) erau: efectele alcoolului în embriologie și teratologie, cu prof. asoc. dr. doc. Șandor; morfologia embrionară, lucrare de sinteză pregătită pentru editare (cca 400 pag.), fluorocromarea vitală, mecanism histochimic ș.a., cu prof. dr. doc. Menkeș, membru corespondent al Academiei Române.

În activitatea științifică, autorul acestor rânduri, în calitate de biochimist, cercetător științific (după terminarea Facultății de Chimie la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca în 1973), a avut șansa de-a colabora cu regretatul prof. dr. doc. Benedict Menkeș în cadrul Laboratorului de Embriologie și Teratologie (Compartimentul de biochimie). Aducerile aminte conduc astăzi spre câteva momente memorabile. După concursul de ocupare a postului (1979), am fost invitat la profesorul dr. doc. Benedict Menkeș, care, cu amabilitatea specifică, mi-a prezentat succint specificul laboratorului și direcțiile de cercetare, încheind cu o întrebare privind opțiunile subsemnatului. Am răspuns simplu: acizii nucleici *in vitro* și *in vivo* (de fapt, motivația cu care plecasem cu ani în urmă spre Cluj). A fost o mare surpriză să aflu: „Aveți acordul, fără rezerve...!” În aceste condiții (folosindu-mi și cunoștințele de fiziologie), am lucrat la teme din proiectele curente ale Laboratorului și la teme privind acizii nucleici – interacții cu metale, cu xenobiotice chimice de interes alimentar și farmaceutic (aspecte de embriologie și teratologie), și chiar la o temă secundară privind metalele în patobiochimia urolitiazelor. Astfel, după ani de stagnare, mi-am putut definitiva teza de doctorat cu titlul *Investigații asupra acizilor nucleici nativi și denaturați: Interacția acidului deoxiribonucleic și metaboliților purinici cu metale divalente*, susținută la Cluj-Napoca (1982).

Comportarea de distins mentor a profesorului Menkeș s-a văzut și în modul de rezolvare a problemelor curente: discutarea experimentelor, documentare, dotare laborator ș.a. Și, un fapt de excepție: la primirea unei invitații pentru schimb de cercetători (pentru 11 luni) de la Universitatea Emory, GA, SUA, în cadrul unei convenții interacademice

(Academia Română – Academia Națională de Științe a SUA) pentru plecare, în loc de pașaport aveam răspunsul stereotip: „*Cererea nu s-a putut rezolva favorabil!*”. Aflând de la colegi despre invitație, profesorul Benedict Menkeș m-a chemat la o discuție. După aceasta, cu o scrisoare de recomandare (1984), am fost trimis la Institutul de Virusologie „Șt. S. Nicolau”, al cărui director era academicianul Nicolae Cajal. Rezultatul a fost acceptarea mea de-a participa (în cadrul unei specializări) la activitatea laboratoarelor de biochimie, în care se studiau acizii nucleici la Institutul de Virusologie (dr. Liviu Popa, dr. Rodica Repanovici, dr. Oswald Hörer). Ulterior, au existat colaborări directe cu aceste laboratoare (Gârban și Avacovici, 2009).

După 1990, mai exact în anul 1993, academicianul Cajal, în calitate de vicepreședinte al Academiei Române (cunoscând activitatea desfășurată la Timișoara în domeniul metalomicii), a avizat organizarea unui Simpozion internațional *Metal Elements in Environment, Medicine and Biology* (M.E.E.M.B.), sub auspiciile Academiei Române la Filiala Timișoara. În cadrul acestuia, au fost reluate unele proiecte de xenobiochimie alimentară inițiate în Laboratorul de Embriologie și Teratologie (după 1980). Simpozionul avea o periodicitate bienală și se publica sistematic tomurile MEEMB (www.meemb-timisoara.ro).

În embriologie și teratologie, cercetările întreprinse la Baza de Cercetări Științifice din Timișoara de către profesorul Menkeș, membru corespondent al Academiei Române, și colaboratorii săi, au abordat probleme complexe de interes teoretic și aplicativ.

Principalele direcții de cercetare au fost: reactivitatea complexului embrionar; somatogeneza; biologia heterogre-felor; biometria embrionară; rolul morții celulare în morfo- și teratogeneza; lichidul subembrionar și homeostasia hidroelectrolitică; embryo- și fetopatia alcoolică; xenobioticele chimice în embriologie și teratologie ș.a.

Activitatea de cercetare din perioada 1952–1970 a fost valorificată prin lucrări publicate în țară – 195; în străinătate – 15; lucrări comunicate, rapoarte, referate ș.a. în țară – 105; în străinătate (comunicări și postere) – 35; cărți publicate – trei; filme de cercetare științifică – 16 ș.a. (Șandor, 1999). De asemenea, Centrul de Embriologie Normală și Patologică a acordat asistență tehnică de specialitate pentru tinere cadre de cercetare și didactice din diferite centre universitare: București, Iași, Cluj-Napoca, Târgu Mureș, Timișoara (Șandor, 1999). A fost

publicată monografia *Cercetări de embriologie experimentală* (1958) în care apar date de sinteză și contribuții distincte ale „școlii timișorene“. În străinătate, au fost publicate două capitole de carte: Menkeș B., Șandor Șt., Ilieș A. – *Cell death in teratology*, în „*Advances in teratology*”, Editura Logos Press, London (1970); Menkeș B., Șandor Șt. – *Somatogenesis*, în „*Vertebrate limb and somatic morphogenesis*”, Editura Cambridge Univ. Press (1977). Legăturile cu comunitatea științifică internațională de specialitate s-au realizat prin schimburi de experiență, participări la manifestări științifice în diverse țări: Franța, Germania, Cehoslovacia, Ungaria, Polonia, Elveția ș.a.

Prin aportul adus în cercetarea științifică, profesorul Menkeș este considerat (se citează *ad literam*) „ctitorul unei prestigioase școli timișorene de embriologie și teratologie experimentală“ (Ursea, 2001).

Pentru rezultatele în activitatea științifică a fost distins cu Premiul „Victor Babeș” al Academiei Române (1948); titlul de Laureat al Premiului de Stat (1954) și decorat cu Ordinul „Meritul Sanitar Clasa a II-a” (1970).

Recunoașterea activității profesorului Benedict Menkeș s-a concretizat prin alegerea sa în diverse foruri științifice naționale: membru corespondent al Academiei Române (1952); președinte al Comisiei de Teratologie din Ministerul Sănătății (1963); membru titular al Academiei de Științe Medicale (1969) și internaționale, e.g. Societatea Europeană de Embriologie, Societatea Europeană de Teratologie, Societatea Internațională de Biologia Dezvoltării, membru cooptat într-o Comisie de experți O.M.S. în probleme de teratologie (1965), membru în Colegiul de redacție al revistei de referate „*Excerpta Medica*” din Olanda (1965) ș.a.

La Facultatea de Medicină, profesorul Benedict Menkeș avea un mic laborator în care lucra cu diverși colaboratori. De asemenea, lucra în Laboratorul de Embriologie și Teratologie, care și-a păstrat rezidența centrală în clădirea Bazei de Cercetări Științifice (Bd. Mihai Viteazul nr. 24), astăzi Filiala Timișoara a Academiei Române și o rezidență externalizată cu teren propriu pentru Biobază, Laboratorul de biologie experimentală, Laboratorul foto ș.a. (str. Renașterii nr. 10). În anexele externalizate se făceau și cercetări pentru teze de doctorat în medicină, biologie, chimie (doctoranzi din diverse instituții de învățământ/cercetare și tinere cadre didactice).

Academicianul Pius Brânzeu, fost rector al Universității de Medicină menționa, memorialistic, faptul că, în micul laborator de la Facultatea de Medicină și în Laboratorul de Embriologie și Teratologie, profesorul Menkeș și-a continuat activitatea până la sfârșitul vieții (Brânzeu, 1987).

În perioada 1952–1970, Centrul de Embriologie Normală și Patologică din Timișoara, înființat și dotat de Academia Română, a fost vizitat de numeroase personalități, între care se menționează H. Lutz, specializat în embriologia experimentală (Franța), J. Needham, specializat în biochimie embrionară, membru al Societății Regale (Anglia), M. Simonen – embriolog și histolog (Danemarca), H. Nishimura, decan al teratologilor niponi (Japonia) ș.a.

În această perioadă, în anul 1968, Centrul a fost vizitat și de profesorul George Emil Palade, laureat al Premiului Nobel (1974), fost coleg cu profesorul Benedict Menkeș (până în 1945) la Institutul de Anatomie al Facultății de Medicină din București. Evenimentul a fost prilejuit de o vizită în România, în cadrul unui acord cu Academia Națională de Științe din SUA. De asemenea, a vizitat și foști colegi: Șt. S. Milcu, Institutul de Endocrinologie București; I.Th. Riga, Catedra de anatomie, Facultatea de Medicină București ș.a.

În cadrul Centrului/Laboratorului de Embriologie și Teratologie, s-au dezvoltat colaborări care au contribuit la progresul cercetărilor științifice în Centrul universitar Timișoara. Se exemplifică colaborarea cu disciplina și Clinica de Obstetrică-Ginecologie din cadrul Universității de Medicină din Timișoara. În această Clinică, a fost realizată ulterior, în premieră națională, „fertilizarea *in vitro* la om” (1995) de către profesorul dr. Ioan Munteanu, membru de onoare al Academiei Române (2004).

În Laboratorul de Embriologie și Teratologie s-au format cadre didactice care au evoluat spre Universitatea de Vest din Timișoara, e.g. prof. dr. Iacob Checiu, prof. dr. Ioachim Căpălnășan ș.a. De asemenea, au existat colaborări cu Universitatea de Științe Agricole și Medicină Veterinară din Timișoara, în scopul confecționării de ustensile necesare pentru embriotransferul efectuat, cu succes, la animale de către profesorul dr. ing. Ioan Vintilă, membru titular al Academiei de Științe Agricole și Silvicultură. Mai mulți colaboratori ai Laboratorului au evoluat spre poziții profesionale de cercetător științific I, sau au plecat în străinătate, pentru a lucra în cercetarea științifică.

Profesorul Benedict Menkeș, membru corespondent al Academiei Române, s-a stins din viață la 5 august 1987, lăsând în urma sa rezultatele unei activități impresionante și sentimente de prețuire ale comunității științifice. În mediile academice (universități, instituții de cercetare), există uzanța de a se organiza ședințe comemorative care omagiază memoria personalităților, după anumite perioade de timp. În locul unei astfel de ședințe, la zece ani (1987–1997) de la trecerea în eternitate a profesorului Menkeș, s-a procedat la „dezintegrarea administrativă” a Laboratorului pe care l-a fondat.

Laboratorul înființat la Timișoara în 1952, devenit Centru (1964), dotat cu laboratoare și teren intravilan de Academia Română, a fost „reorganizat” după 1970 și și-a încetat activitatea în anul 1997. Deci, timp de 45 ani (1952–1997) cu realizări recunoscute, singurul Laborator de cercetare cu profil de embriologie și teratologie din România a fost desființat. Importanța embriologiei și teratologiei este evidentă. Faptul este confirmat și de realizarea „fertilizării *in vitro* la om” la Timișoara (1995). *Sapientia sat est!* scria Terentius în Antichitate...

Anul 1997, pentru Laboratorul de Embriologie și Teratologie – aflat sub administrarea Institutului de Igienă și Sănătate Publică Timișoara – a însemnat „redistribuirea” mijloacelor din dotare, e.g.: aparatură (pentru microscopie și biochimie), ustensile, substanțe, biblioteca de specialitate, mii de preparate (colecții cu studii pe embrioni) ș.a. Suspendarea finanțării pentru acest laborator de către Ministerul Sănătății (1997) a condus la închiderea laboratorului și „predarea” unor proprietăți și bunuri către alte instituții.

Teratologia, azi tot mai importantă prin tematica axată pe probleme de xenobiologie și xenobiochimie, ar putea aduce un important aport în cercetarea fundamentală/aplicativă, sub raportul siguranței alimentului, protecției mediului, al prevenției bolilor congenitale, al patobiochimiei embrio-fetale (în relație cu alimentația și farmacoterapia) cu consecințe economico-sociale care merită estimate de comisii

de experți. Probabil, cu timpul, se va ajunge la concluzia că un astfel de Laborator este necesar și în România.

Confirmarea necesității? Exemplificare: un simplu „click” apelând la Internet pentru informația „xenobiologie chimice – teratologie”! În câteva secunde se face trimitere la peste 410.000 linkuri cu acest subiect .

Amintirea profesorului dr. doc. Benedict Menkeș, membru corespondent al Academiei Române care, în perioada 1952–1987, era un reper în cercetarea din domeniul embriologiei și teratologiei, a rămas ca un exemplu de „*dascăl cu mare prestigiu intelectual și competență profesională cu dăruire pentru munca științifică pe care a onorat-o cu pasiune și devotament în tot cursul vieții sale*” (Brânzeu, 1987).

Referințe bibliografice (selective)

Brânzeu P., *Marile performanțe în chirurgie*, Ed. de Vest, Timișoara, 1997.

Dordea T., *Baza de Cercetări Științifice – Filiala Timișoara a Academiei Române, Centru de știință și cultură*, pp. 9–18, în *Academia Română – Filiala Timișoara: Istoric 1951–1999* (Anton I., Silaș G., Ed.), Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 1999.

Gârban Gabriela, Avacovici Adina, *Memento vivere*, Ed. Solness, Timișoara, 2009.

Oțiman P.I., Turcuș A., Ciocârlie H., Muntean S. (Ed.), *Viața academică din Banat: 1866–2006*, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2006.

Oțiman P.I. (coord.), *1948 Marea dramă a Academiei Române*, Ed. Academiei Române, București, 2013.

Rusu N. Dorina, *Dicționarul membrilor Academiei Române 1866–2010*, Ed. Enciclopedică, București, 2010.

Șandor Șt., *Benedict Menkeș (1904–1987)* pp. 270–274, în *Viața academică din Banat: 1866–2006*, Ed. Orizonturi Universitare, Timișoara, 2006.

Ursea N., *Enciclopedie medicală românească – Secolul XX (Fundatia Română a Rinichiului)*, Ed. Universității de Medicină „Carol Davila” București, 2001.

*** *Analele Academiei*, Vol. XXXVII, Seria IV-a/ Anul 121/1987, Ed. Academiei Române, București, 1999.

*** *Academicianul Munteanu Ioan la 75 ani – Volum omagial*, Ed. Art Press, Timișoara, 2013.

Titu Maiorescu *versus* D.A. Sturdza

Petre Dan-Străulești*

Titu Maiorescu (15 februarie 1840, Craiova – 18 iulie 1917, București), ilustrează personalitate a culturii românești moderne, „*spirit de înaltă erudiție, generos, prețuitor și afectuos prieten al creatorilor unei epoci strălucite*”¹, a lăsat contribuții de excepție în literatură (critic), estetică și logică. Cursurile sale universitare, în special cele de logică, susținute la Iași și București, erau ascultate cu aviditate atât de studenți, cât și de intelectualitatea epocii. „*Din 1862 până în 1909*” Titu Maiorescu „*a predat o viață întregă logica și istoria filosofiei contemporane*”, scrie cel care cu o rară acribie și cu o pregătire și competență acumulate într-o existență de om, l-am numit pe magistrul Alexandru Surdu, i-a analizat opera. „*Maiorescu a fost un om al timpului său, continuă Al. Surdu, și a înțeles necesitățile acelui timp*”. Încă din tinerețe „*și-a propus, și a reușit, după deceniile de muncă ... nu construcția unui sistem logico-filosofic și nici măcar a unui tratat, ci elaborarea unui manual exemplar de logică*”², lucru realizat în 1876. Pledoariile lui Maiorescu la bară, cu al său „*vibrant glas*”³, rămân momente de referință în istoria baroului românesc. Viața politică nu putea lipsi din universul preocupărilor sale. S-a simțit obligat să coboare în agora, pentru a-și aduce contribuția la edificarea eșafodajului unei României moderne.

Ministru, parlamentar, ambasador, președinte de partid, președinte al Consiliului de Miniștri, Titu Maiorescu rămâne în istoria vieții politice militante și a parlamentarismului românesc un exemplu luminos și un pisc greu de depășit. Demnitatea și patriotismul său manifestate în momente grele, de cumpană pentru ființa neamului românesc, au fost unanim recunoscute și apreciate. Astfel, în anii de durere națională, când sufletul românului era cernit, când inima țării era cotropită vremelnice de hoardele invadatoare în anii 1916–1917, când ulanii „*cu caii la pas, cu coifurile acoperite cu pânză, cu mantale lungi, cu lancea fixată la scara din stânga a șei*”⁴, patrolau pe străzile Bucureștiului, Maiorescu, fiind solicitat într-o anume problemă de „*komandatură,*

răspunde: «Dacă autoritățile de ocupație – [ale Puterilor Centrale, P.D.-S.] au ceva de comunicat, să ia legătura cu guvernul [român, P.D.-S.] de la Iași» și a refuzat orice contact”⁵. Apogeul tumultuoasei sale vieți politice este reprezentat de intensă și fructuoasă activitate diplomatică desfășurată în calitate de președinte (deținea în același timp și portofoliul de premier al guvernului român) al lucrărilor Congresului de pace de la București, 1913 (16/29 iulie–28 iulie/10 august), congres care pune capăt celui de-al doilea război balcanic. Atunci el „*se retrage cu gloria de a fi fost la cei șaptezeci de ani înaintați ai săi, arbitru sud-estului european și prin aceasta asiguratorul păcii mondiale*”⁶. Venerabilul junimist lăsa o Românie cu un uriaș prestigiu în viața politică internațională, factor hotărâtor de stabilitate în această parte a continentului.

„*Nepot de țăran*”⁷, cum se autodefinea, profesorul Maiorescu, datorită meritelor intelectuale, este numit, la 20 iulie 1867, membru fondator al Societății Academice Române devenită în 1879 (29 martie), prin Înaltul Decret nr. 749 emis de domnitorul Carol, Academia Română⁸, unde va ocupa de două ori demnitatea de vicepreședinte (15 aprilie 1880 – 5 aprilie 1884; 5 aprilie 1886–28 martie 1887)⁹.

Dimitrie A. Sturdza (10 martie 1833, Miclăușeni, județul Iași – 8 octombrie 1914, București), istoric erudit, dublat de o pregătire de economist și finanțist de excepție, căpătată în celebre universități germane (Berlin, Jena, München, Freiburg, Göttingen și Bonn). A îmbogățit literatura istorică românească cu lucrări de inestimabilă valoare, precum *Acte și documente relative la istoria renascerei României* (11 vol.), *Documente privitoare la istoria românilor. Seria Hurmuzaki ș.a.*, iar prin volumul *Bibliografia numismaticii române* (1879) este considerat un pionier al acestui domeniu.

Viața politică militantă l-a atras în mod deosebit. În lunga și prodigioasă sa existență a urcat treaptă cu treaptă scara ierarhiei social-politice care l-a adus în

*Cercetător științific, Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”, București

vârful piramidei puterii în stat. A pornit de la anodina funcție de secretar al Adunării ad-hoc a Moldovei (1857), trecând apoi succesiv prin numeroase ministere ale Moldovei și, după Unirea cea Mică din 1859, ale României; deputat și senator în mai multe rânduri, președinte al Senatului (februarie-martie 1897); al treilea președinte al Partidului Național Liberal (1892–1909); de patru ori președinte al Consiliului de Miniștri (ultimul guvern condus de el, cel din 12/25 martie 1907–27 decembrie 1908/9 ianuarie 1909, va înăbuși cu forța armată răscoala țăranilor din primăvara anului 1907).

În calitate de ministru de Externe semnează, la Viena, în 1883 (18/30 octombrie), Tratatul de alianță defensivă româno-austro-ungară, document care n-a fost niciodată ratificat de parlament, fapt ce a reprezentat o abatere de la normele democratice. Adversarii politici l-au gratulat cu infamul apelativ de „Iuda” sau „Omul dezastrului” pentru politica sa duplicitară față de „chestiunea ajutorării de către statul român a școlilor din Brașov” și a sfântului lăcaș Biserica „Sf. Nicolae” din Șcheii Brașovului¹⁰.

În acest context, se cade a-l cita pe adversarul său politic, Titu Maiorescu, care, după ce recunoștea că Sturdza a „încărunțit în treburile statului”, fiind „unul din pușinii care mai rămăseseră de pe timpurile divanurilor ad-hoc”, remarcă, ponderat, că el s-a impus „nu printr-o inteligență strălucită, dar sigur printr-o neobosită sârguință în studierea actelor istorice ale românilor”¹¹.

Pătrunde în Panteonul nemuritorilor, Societatea Academică Română, la 15 septembrie 1871, societate care, prin Înaltul Decret nr. 749 din 29 martie 1879, devine „Institut Național cu denumirea de Academia Română”.

Din acest moment, viața cărturarului și a omului politic moldav va fi una și nedespărțită, până la sfârșitul zilelor sale, cu cea a înaltului for de cultură al țării. Va veghea din fotoliu de vicepreședinte (2 iulie 1879–21 martie 1882) și apoi de președinte (21 martie 1882–5 aprilie 1884) la dezvoltarea și continuarea afirmării Academiei. În perioada 18 martie 1885–8 octombrie 1914 a fost secretar general al Institutului Național al Științei și Culturii Românești¹². Ca urmare a devotamentului și destoiniciei muncii sale, D.A. Sturdza a contribuit la „înăvuierea materială și culturală” a Academiei, la achiziționarea de „cărți,

manuscrite, hrisoave, monede, stampe etc., lucrând cu neobosită stăruință”¹³.

*
*   *

Dr. C.I. Istrati, președintele Academiei Române, în ședința extraordinară din 8/21 octombrie 1914 aducea la cunoștința asistenței că „Dimitrie Sturdza, secretarul nostru general, a plecat pentru veci dintre noi”. Vorbitorul găsește oportun să înfățișeze, în câteva propoziții, personalitatea octogenarului om de cultură dispărut, continuând: „Colegul nostru care iubea Academia și care a făcut așa de mult pentru dezvoltarea ei, a închis ochii pentru totdeauna ... nu ne puteam deprinde cu ideea că acest mare muncitor și acest stâlp al Academiei nu va mai fi alături de noi. A făcut tot ce se poate omenește, cu mari sacrificii personale în același timp, pentru dezvoltarea instituției noastre”. În final, dr. C.I. Istrati spune: „Recunoștința noastră este asigurată memoriei sale și în aceste momente, gândindu-ne și la cei care l-au iubit și care au rămas în suferință, ne grăbim a trimite familiei scumpului dispărut asigurarea părții largi ce iea Academia la durerea ce o lovește”¹⁴.

Academia Română a fost reprezentată de președintele ei, dr. C.I. Istrati, la înmormântarea din ziua de 10/23 octombrie 1905 (evident, eroare de tipar, corect 1914) a celui ce i-a fost membru peste patru decenii.

„Cu toții plângem astăzi pierderea unui mare patriot și a unui rar muncitor, cinstit și hotărât, iar Academia mai ales pe cel ce a fost sufletul ei”, a spus dr. C.I. Istrati în cuvântarea funebră rostită la locul de veci, unde se va odihni cel ce nu s-a odihnit în lunga-i existență, cuvântare adusă la cunoștința plenului academic în ședința de la 17/30 octombrie 1914. „Binecuvântată fie memoria acestor patrioți plini de viață, pricepuți și jertfelnici, hotărâți și tari în credință, față de greutățile clipeilor hotărâtoare. Recunoștință nețarmurită memoriei lor! Preaslăvire faptelor lor mărețe și dătătoare de viață neamului, iar chipurile lor stea pe veșnicie lângă candela icoanelor, de la bordei până la palat, căci ei sunt sfinții neamului, cum ceilalți sunt sfinții omenirii.

Mica sa diurnă de Secretar general și o bună parte, adeseori, din ce primea de la Creditul Funciar Rural (instituție care, sub supravegherea statului, împrumută bani pe ipotecă proprietarilor urbani sau rurali pentru a achiziționa teren agricol parcelat, Dicționar enciclopedic ilustrat «Cartea Româ-

nească», București, f.a., p. 351 – P.D.-S.), erau cheltuite pentru a cumpăra neconținut documente și publicațiuni, din cele mai rari și mai de valoare ... (subl. P.D.-S.).

Și pe când alți arhimilionari, zgomotoși patrioți în viață, s-au dus fără a lăsa un ban pentru nevoile publice [...] Sturdza, modestul, dar aprigul muncitor, cu mijloacele personale mai mult decât restrânse, a căutat totuși ca, încă din viață, să dea peste 100.000 lei Academiei (subl. P.D.-S.), cu dorința de a ajuta prin învățământ superior ridicarea agriculturii noastre [...], și dezvoltarea culturii generale, care este arma cea mai puternică pentru întărirea și propășirea neamului ...

Dimitrie Sturdza! Academia Română în aceste momente impunătoare te salută pentru ultima dată, zicându-ți: Ai binemeritat de la Patrie!”¹⁵

Memoria celui dispărut este din nou evocată de către dr. C.I. Istrati, președintele Academiei, în cuvântarea rostită la deschiderea Sesiunii generale de la 1/14 mai 1915.

„...Pierderea sa a fost adânc resimțită de Academie, deoarece cu Sturdza mai dispărea unul din nu prea numeroșii noștri colegi cu care Academia a început aproape a ființa [...]

Iubirea neșovăelnică a lui Sturdza pentru Academie; activitatea lui de seamă, nedesmințită până în ultimul său ceas; dorința lui de a o vedea mândră și temeinică; sacrificiile de multe feluri ce a făcut pentru înaușirea ei, servească-ne la toți drept pildă, pentru ca astfel cu puteri unite să putem desăvârși opera căreia îi devotase o mare parte din viața sa”¹⁶.

Latinii aveau un dicton: *De mortuis nil nisi bene*, diction menit a conserva și perpetua memoria celor trecuți în lumea umbrelor și care nu se mai pot apăra de răutățile celor vii. În vâltoarea vieții social-politice-culturale ale unei societăți, pot exista situații când, accidental, el este încălcat, așa cum s-a întâmplat în mai 1915. Dar, despre ce este vorba?

Trecuse de acum mai bine de o jumătate de an de la dispariția „Conului Mitiță”, cum îi spuneau lui Sturdza apropiații. Sigur, opinia publică avea acum alte subiecte la ordinea zilei. Erau ani de supreme jertfe pentru Neamul și Țara Românească. Poate că și cei care-l cunoscuseră mai îndeaproape începuseră a se împăca cu gândul dispariției lui. De uitat, nici vorbă! Când, în ședința Academiei Române de la 9/22 mai 1915 „D-I I. Bianu (membru titular 3 aprilie 1902; secretar general 8 iunie 1927–1 iunie 1929; președinte 1 iunie 1929–30 mai 1932;

vicepreședinte 30 mai 1932–13 februarie 1935, director al Bibliotecii Academiei Române 1884–1935, „sufletul viu al Academiei Române, zeul ei tutelar; viu acolo pentru eternitate”¹⁷) atrage atențiunea Academiei asupra următoarei afirmațiuni făcute de d-l Titu Maiorescu în ultimul număr al «Convorbirilor Literare» (aprilie 1915), p. 365 (corect, p. 361–P.D.-S.): «D. Sturdza, cu năzuința statornică de a lua parte la administrarea a cât mai multe instituții bogate (Creditul Funciar Rural, Academia Română), de ale căror alocațiuni să se poată folosi în favoarea partizanilor politici (subl. P.D.-S.), dorea să intre și în administrația Așezămintelor Brâncovenești».

Această afirmare, în ce privește Academia Română, nu poate fi lăsată să treacă, fără ca această Instituțiune să n-o respingă, pentru că ea este cu totul neadevărată și e de natură a arunca o pată atât asupra prestigiului acestei Instituțiuni, cât și asupra numelui și memoriei aceluia care a dat Academiei tot devotamentul, tot sprijinul și tot ajutorul, contribuind la înălțarea prestigiului Instituției și la îmbogățirea ei în toate privințele. Academia nu poate lăsa să treacă această afirmație, după care ea ar fi permis ca mijloacele ei bănești să fie folosite de un membru, oricât de influent, «în favoarea partizanilor politici». Academia nu poate lăsa să treacă afirmația, că D. Sturdza a intrat în sânul ei «cu năzuința statornică», va să zică cu intențiuni preconcepute de a se folosi de alocațiunile ei în favoarea partizanilor lui politici. Adevărul este cu totul contrar și de toți știut, că D. Sturdza, timp de 43 de ani (1871–1914), n-a încetat de a dăruia din al său pentru a îmbogăți colecțiile Academiei, n-a pregetat, în mijlocul celor mai grele ocupațiuni, de a se îngriji de Academie și de a lucra pentru înaintarea și prosperitatea ei. Niciodată n-a luat pentru sine diurnele de ședințe sau de Secretar general, care toate au fost cheltuite pentru îmbogățirea colecțiilor științifice ale Academiei. Se știe iar de toți, că D. Sturdza a folosit situația lui politică în toate ocaziile, pentru a întări Academia din toate punctele de vedere. Din aceste cauze Academia, în cea mai deplină unanimitate, i-a și arătat într-un mod excepțional recunoștința ei, mai ales cu ocazia sărbătoririi de 70 și 80 ani, când a făcut publicații și a bătut medalii în onoarea lui. Este dureros și pentru mine neexplicabil, cum a putut să iasă din pana d-lui Maiorescu o afirmație atât de nedreaptă. Este necesar ca să se stabilească adevărul și aș fi fericit

ca să găsim împreună cu d-l Maiorescu formula pentru aceasta”¹⁸.

După intervenția lui I. Bianu, persoana cea mai autorizată din anturajul celui dispărut să se ridice în apărarea memoriei omului care „a trăit și s-a sfârșit în aureola de muncă, de patriotism și de devotament, caracteristică generațiilor falnice din care făcea parte, și care îl primesc acum în panteonul neamului”¹⁹, este tipărit în *Anale* următorul text, nesemnlat, deci, redacțional: „În urma explicațiilor foarte pe larg date de domnul T. Maiorescu, prin care conchidea că cuvântul folosi, relevat de d-l Bianu, a fost greșit înțeles, că d-l Maiorescu n-a voit să atingă onorabilitatea veneratului coleg plecat dintre noi”²⁰. „Explicațiunile” lui Titu Maiorescu nu sunt redată în *Anale* și, ca atare, orice comentariu asupra lor este neavenit. Dar, o nedumerire persistă. Ori de câtă arguție poate da dovadă un avocat pledant, cu „succese la bară, răsunătoare și bine plătite”, nu poate convinge pe nimeni că verbul *a folosi*²¹ poate avea și un alt sens (conținut) decât cel pe care îl înțelege, îl pricepe și un simplu om de pe stradă, indiferent de gradul de instrucție pe care o are.

La biroul ședinței se depun, în încheiere, propunerile lui Nicolae Iorga, Șt. C. Hepites și a generalului Crăiniceanu. Neacordând nicio atenție filipicei în cauză, propunerile reafirmă, în esență, că întreaga activitate, științifică și administrativă a lui Dimitrie A. Sturdza „a adus pe cale de absolut devotament numai cel mai mare folos acestei Instituții și trece la ordinea zilei”²². Având în vedere că cele două ilustre personalități, Titu Maiorescu și Dimitrie A. Sturdza au fost în două rânduri colegi în conducerea înaltului for cultural-științific al țării, insolitul eveniment putea fi evitat fără să se ajungă la mediatizarea lui, mediatizare care nu a slujit nimănui, ci dimpotrivă.

Alegerea „Convorbirilor Literare” de către Titu Maiorescu pentru a-și publica respectivele gânduri despre Dimitrie A. Sturdza, nedovedite de nimeni niciodată, după cum reiese din vorbirea lui I. Bianu, nu este întâmplătoare. Autoritatea distinsului și temutului orator era, la „Convorbiri...”, absolută, fiind un *spiritus rector* al acestei reviste și oricine s-ar fi aflat la timona ei nu putea refuza ceva ieșit de sub penița sa. Pe când, adresându-se altei publicații, din amplul și diversul spectru gazetăresc al epocii, răspunsul, ținând cont de uriașul prestigiu moral și științific al celui căruia i se imputau o seamă de fapte reprobabile, fără probe irefutabile de susținere a lor, poate, sigur, ar fi fost cu totul altul, iar orgo-

liul maiorescian nu putea concepe un eventual refuz.

Note

¹ I.E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, motto la vol. III, „Junimea”, București, 1932, p. V.

² Al. Surdu, *Titu Maiorescu-logicianul*, în *Vocații filosofice românești*, București, Ed. Academiei Române, 1995, p. 32.

³ N. Iorga, *O viață de om*, București, Ed. Minerva, 1976, p. 291.

⁴ Constantin C. Giurescu, *Memorii/1*, București, Ed. Sport-Turism, 1976, p. 95.

⁵ *Ibidem*, p. 92.

⁶ N. Iorga, *Op. cit.*, p. 468.

⁷ Formularea completă este următoarea: „*Eu sunt fiu de profesor, iar tatăl meu, profesorul, era fiu de țăran*” (din Bucerdea-Grânoasa, lângă Blaj, probabil, la acei ani, zonă cerealiară – P.D.-S.) și *eu sunt dar nepot de țăran*”, în G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Ed. Minerva, 1985, p. 397.

⁸ Academia Română, *Academia Română și Casa Regală a României, două destine paralele 1860–1947/1948*, Prefață: acad. Dan Berindei, *Studiu introductiv*: acad. Păun Ion Otiman, *Note biografice și selecția textelor*: dr. Dorina N. Rusu, București, Ed. Academiei Române, 2013, p. 19.

⁹ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866–2003. Dicționar*, ediția a IV-a, revăzută și adăugită, București, Ed. Enciclopedică, 2010.

¹⁰ V. Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice și culturale între 1859–1918*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1979, pp. 283–296.

¹¹ T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*, București, Ed. Librăriei Socec și Co., 1925, p. 327.

¹² Dorina N. Rusu, *Op. cit.*

¹³ C. Diaconovici, *Enciclopedia română*, Sibiu, tom III, 1904, p. 1032.

¹⁴ Academia Română, *Analele Academiei Române. Seria a II-a, Tomul XXXVII 1914–1915. Partea administrativă și dezbaterile*, București, 1915, pp. 35–36.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 40–43.

¹⁶ *Ibidem*, p. 90.

¹⁷ N. Iorga, *Oameni care au fost*, București, III, p. 436.

¹⁸ *Analele Academiei Române, Op. cit.*, pp. 161–163.

¹⁹ *Ibidem*, p. 42.

²⁰ *Ibidem*, p. 162.

²¹ *Folosi, folosesc*, verb, a IV-a, tranz., a face uz (de ceva); a utiliza, a întrebuința (Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan-Al. Rosetti”, *DEX – Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, București, Ed. Univers Enciclopedic, Ediția a II-a, 1996, p. 389); *Folosi, folosesc*, verb, a IV-a // Din folos// 1. Tranz., a utiliza, a întrebuința. 2. Intrans., a fi de folos, a servi la ceva. 3. Refl., a trage folos din ceva, a profita de ceva (Vasile Breban, *Dicționar general al limbii române* [vol. 1], București, Ed. Enciclopedică, 1992, p. 374).

²² *Analele Academiei Române, op. cit.*, p. 102.

Constantin Erbiceanu, un precursor valoros al bizantinologiei noastre muzicale, dar nedreptățit de istorie

Viorel Cosma*

În istoria modernă a culturii românești, anul 1913 pare să fie încărcat de numeroase evenimente aniversare ce-i dau o strălucire aparte. Este momentul centenarului nașterii unor personalități muzicale, precum Ion Dumitrescu, Constantin Silvestri, Maria Tănase și Emilia Comișel, a scriitorilor Aurel Baranga și Coca Farago, dar și clipa de pe urmă în această lume, a poezilor Șt.O. Iosif, Panait Cerna și Carol Scrob, a primului nostru bizantinolog muzical acad. Constantin Erbiceanu, descoperitorul monumentalului manuscris al boierului teolog și compozitor Filothei sin Agăi Jipei, intitulat *Psaltikie rumânească... încheiată „la anii de la facerea lumii 7222, luna Dekem. 24“*. Ce a însemnat acest document de „rumânire“ a cântărilor vechi bizantine grecești pentru biserica noastră ortodoxă de-a lungul celor trei veacuri a fost socotit de cercetători, un „miracol“ de unitate spirituală națională. Nu numai patriotic, muzical, filologic, spiritual, *Psaltikia rumânească*, a lui Filothei a marcat o revoluție pe meleagurile vechii Dacii (manuscrisul a circulat încă din secolul al XVIII-lea, în Valahia, Moldova și Transilvania), iar prin ecoul sufletesc al creațiilor psaltului din Mârșa Ilfovului, strecurat pe calea liturghiei întregului norod credincios, s-a transformat într-un factor de unitate tacită, ascunsă de lupta pentru independență politică statală.

Sute de ani, în bisericile și mănăstirile noastre, poporul a ascultat slujba religioasă în limbile greacă și slavonă, neînțelegând pe deplin mesajul de legătură al oamenilor cu Dumnezeu. Credincioșii noștri socotind că Bizanțul dispune de o limbă sfântă universală – greaca – supunându-se docili ideii ca rugăciunile să fie cântate, muzica deținând supremația în fața cuvântului. În fața ereziilor celorlalte culte și credințe străine de ortodoxism, lumea a înțeles rolul major al textului întru Hristos, fiecare națiune luptând pentru impunerea limbii naționale în biserică.

Reforma lui Filothei sin Agăi Jipei de a „rumâni“ cântările strămoșești a marcat pasul uriaș de unitate a neamului, fărâmițat de soartă în formațiuni mărunte, unele sub stăpâniri politice străine.

Spre a înțelege mai exact dimensiunea și valoarea documentului semnalat de Constantin Erbiceanu în 1897, este suficient să reproducem titlul complet al manuscrisului din 1713: *„Psaltikie rumânească, carea cuprinde întru sine Catavasiariul, cu toate trebuincioasele cântări ale besearicii, ce se cântă preste tot anul, Anastasima cu Propedia, și cu tot meșteșugul, cu Eothinale și Kekragare, Stihirariul Pentecostariului, cu sărbătorile Paștilor de la Sâmbăta lui Lazăr pân' la Dumineca Mare. Așăzate cu meșteșugul Psaltikiei pre glasurile grec.[ești] în zilele Prea Luminatului și de Dumnezeu Înălțatului Domnu Ioan Constandin B. [Brăncoveanul] Bășarab Voevodă, la al 25-lea an al dăruitei de Dumnezeu trimisul Mitropolit Kir Anthim Ivireanului la anii de la facerea lumii 7222, luna Dekem.[vrie] 24 de smeritul întru Irmonahi Filothei sin Agăi Jipei, în sfânta Mitropolie.“*¹

Acest monumental *corpus* de piese muzicale, donat de Constantin Erbiceanu Bibliotecii Academiei Române (ms. rom. nr. 61), a fost – timp de 20 de ani – transcris, analizat și publicat de arhidiaconul/muzicolog Sebastian Barbu Bucur între anii 1981–1992, în patru ample volume la Editura Muzicală din București, în notație muzicală guidonică (pe portativ) și în dificila notație psaltică, după „veche sistemă“.

Manuscrisul original al *Psaltikiei rumânești...* de Filothei sin Agăi Jipei a aparținut Mitropolitului Iosif Naniescu, mare colecționar de documente bisericești (cărți, ediții *princeps*, antologii muzicale, manuale, scrisori etc.), care a înțeles să pună la adăpost asemenea valori spirituale ale culturii româ-

---

*Muzicolog, critic muzical

nești, fie prin predarea lor Academiei Române și Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe de la București, fie unor cercetători și istorici de talia lui A.D. Xenopol, Nicolae Iorga, Ion Bianu, Nicolae Popescu și Constantin Erbiceanu.²

Înainte de semnalarea *Psaltikiei* în revista „Biserica Ortodoxă Română“ (1897), lucrarea a circulat – parțial și integral – de-a lungul întregului secol XVIII, atât în Moldova și Valahia, cât și în Transilvania. Este suficient să menționăm numele lui Macarie, Naum Râmniceanu, Ioan sin Radului Duma-Brașoveanu, Anton Pann, Gheorghe Ucenescu, Nifon Ploeșteanu, spre a avea o imagine de ansamblu a perimetrului larg de circulație a acestui prețios document. Dacă putem da crezare și afirmației lui Mihail Gr. Poslușnicu din *Istoria muzicii la români* (1928) că un exemplar „se găsește în mănăstirea Hilandar din Muntele Athos“ (mențiune preluată după Ion Bianu și N. Hodoș, dar confirmată și de Nicolae Iorga), atunci valoarea lucrării lui Filothei capătă dimensiuni universale, iar semnalarea lui Constantin Erbiceanu se transformă într-un eveniment științific editorial singular, greu de catalogat.

După anul 1897, manuscrisul a format obiectul multor investigații și analize muzicale, literare, filologice, istorice, teologice, printre principalii exegeți numărându-se Alexandru Luca, Ion Bianu, pr. Nicolae M. Popescu, Badea Cireșanu, George Breazul, Ioan D. Petrescu-Visarion, Gheorghe Ciobanu, Grigore Panțiru, Titus Moiescu, Gabriel Stempel, Virgil Căndea, Octavian Lazăr Cosma, Vasile Vasile, Gh. C. Ionescu, pr. Nicu Moldoveanu etc.

O regretabilă eroare de datare a manuscrisului de către Constantin Erbiceanu (1714, în loc de 1713) s-a perpetuat la toți cercetătorii timp de peste o jumătate de secol, până în anul 1969, când arhidiaconul Sebastian Barbu Bucur a corectat greșeala de calcul calendaristic, stabilind anul corect (1713) printr-un studiu publicat în aceeași revistă bucureșteană „Biserica Ortodoxă Română“³.

Dacă cercetăm cu atenție principalele lucrări tipărite ale lui Constantin Erbiceanu anterioare anului 1897 (mai ales *Cântarea și imnografia în Biserica primitivă* – 1883, *Cronicarii greci care au scris despre români în epoca fanariotă* – 1890, unde se află schița biografică și opera protosinghelului Naum Râmniceanu), precum și strânsele legături de prietenie cu mitropolitul Moldovei, Iosif Naniescu, omul care l-a adus de la Iași în București (1887), promovându-l ca redactor la revista „Biserica Ortodoxă Română“ (1888), chiar publicând, în tandem, studiul *Viața și traiul Sfinției Sale, Părintele nostru*

Nifon – Patriarhul Țarigradului (1888), avem toate argumentele probatorii că *Psaltikia rumânească* a lui Filothei a cunoscut-o cu mult înaintea semnalării și a cercetat-o timp de peste un deceniu. Aici, avem în vedere și pregătirea muzicală temeinică a tânărului Constantin Erbiceanu, atât ca dascăl și interpret de muzică psaltică, dar mai ales ca bizantinolog muzical, analist, la maturitate, al creației religioase și laice (muzica clasică universală). Să răsfoim cu atenție prețiosul document autobiografic, intitulat *Viața mea, scrisă de mine după cât mi-am putut aduce aminte*, redactat în 1910 (cu trei ani înaintea morții), predat iconomului Ilie Teodorescu și publicat de parohul Bisericii Amza din Capitală în 1913⁴.

Chiar din copilărie, și-a manifestat talentul muzical. „*Când eram la școala din Sârca* – scria Costache Ionescu (numele inițial de familie) din satul Erbiceni – *am umblat pe la sărbătorile Crăciunului cu steaua, cu alți băieți mici, după obiceiul țării.*“ La vârsta de șase ani a învățat „*a scrie, a ceti ceaslovul, psaltirea, artimetica; tot aici am învățat și psaltichie multă.*“

La vârsta de zece ani a urmat muzica vocală la Târgu Frumos, la școala publică, cu profesorul Verzianu. „*Am stat acolo doi ani, dar n-am făcut nici un spor*“, așa că a trecut la Seminarul de la Socola, unde se afla și fratele mai mare, Gheorghe Erbiceanu. „*Fiindcă noi, ambii frați aveam o voce bună și plăcută, am fost primiți la Seminarul mai mult pentru această calitate.*“ Aici, autorul biografiei face o observație importantă (peste care viitorii monografi ai lui Constantin Erbiceanu nu vor putea trece cu indiferență): „*Amândoi știam destulă psaltichie, încât cântam orice pe note* (s.n.); *în Biserică, am fost preferați, ba chiar favorizați pentru aceasta!*“ Așadar, la 11–12 ani, Constantin Erbiceanu strălucea la... psaltichia pe note! Atunci s-a petrecut un moment capital în viața sa particulară: întâlnirea cu viitorul episcop Melchisedec Ștefănescu. „*M-a pus de am cântat*“ și imediat „*am fost înscris între muzicanți la alțiști.*“ Ceva mai mult, sub pretext că era „*cam neastâmpărat... și produceam neliniște în școală*“, PS Melchisedec a decis „*să stau la el, în casă*“. Favoarea pornea de la două argumente: îl cunoștea pe tatăl celor doi copii seminariști, dar „*și pentru vocea ce aveam*“. Timp de doi ani, Constantin Erbiceanu a crescut și s-a maturizat profesional în preajma marelui bizantinolog Melchisedec Ștefănescu.

A venit războiul din Crimeea și oștile rusești au poposit la Iași. Protectorul Melchisedec a plecat recetor la Huși, iar „*noi coriștii Seminarului* – preciza

Erbiceanu – *am fost obligați a sta și vacanțele mari la școală, spre a fi de față la festivități și la Te Deum-urile ce se făceau la Palatul din Iași... Atunci ne făcuse guvernul și nouă muzicanților strae roșii și trăsură proprie, cu care ne transporta ori la mitropolie, ori la palat, unde se făcea Te Deum-ul. Tot seriviciul era pe rusește, și de teamă îl știam tot, pe de rost.*“ Iată-l deci, pe seminaristul Erbiceanu mare cântăreț al „capei rusești“ de la Iași. Din păcate, nu ni se spune repertoriul pe care îl cântau românii, dar desigur că modelul de la biserica rusă din Sankt Petersburg se respecta și în capitala Moldovei. O nouă experiență muzicală pentru cultura viitorului bizantinolog din Erbiceni nu avea de ce să-i strice.

Împlinise 18 ani, ajunsese în 1856 „*pedagog cu leafă*“ la Seminar, a participat la o „*o mică răzvrătire în școală asupra lui Filaret Scriban*“ (din fericire, fără urmări administrative).

Autobiografia ne mai strecoară însă, un alt amănunt semnificativ pentru cultura muzicală laică a seminaristului, pedepsit „*cu două vergi de Prea Sf. Melchisedec*“, fiindcă a călcat disciplina „canonică“ a internatului: „*am cântat în secție cu o voce foarte puternică, o cântare de lume!*“ Probabil o piesă de Anton Pann din *Spitalul amorului...* (deoarece era meșter în notația psaltichiei).

Cu atestatul seminarial de la Socola în buzunar, în toamna lui 1858 s-a înscris la Liceul Național din Iași, urmându-l în scurtă vreme pe Episcopul Calinic Miclescu la Huși. „*În acest timp – conchide ferm Erbiceanu – mi-am făcut de cap!*“ Curând (în 1860) s-a înscris la Facultatea de Teologie din Iași și la cea de Litere, fiind promovat „*scriitor clasa I la Dicasteriul Metropolitan din Iași.*“

La propunerea Consiliului universitar de la Teologie, Constantin Erbiceanu a obținut o bursă de studii în străinătate, poposind pentru trei ani la Atena. Pentru viitorul bizantinolog, anii de studii la Iași și în capitala Greciei au însemnat perfecționarea în limbile veche și nouă greacă, pătrunderea în vechea muzică bisericească ortodoxă și acumularea de surse istorice privitoare la legăturile țărilor noastre cu Bizanțul și vechea Eladă. Fiindcă a dispus de resurse financiare îndestulătoare („*Trăisem sobru – mărturisește în autobiografie – și am făcut economii din bursă, vreo 80 de napoleoni*“), avem certitudinea că nu a ratat și o vizită scurtă de documentare la Muntele Athos. Tot pe cont propriu, după încheierea bursei la Atena, a audiat câteva cursuri (declerate) la Paris și avea „*de scop să mă duc și în Germania să fac filosofia*“. Tăinuirea călătoriei la Athos avea

motive serioase de a nu atinge unele orgolii și relații de viitor cu forurile bisericești din țară (mitropolitul Calinic Miclescu insista să se călugărească „*spre a intra în ierarhie*“, mitropolitul Iosif Naniescu îl invita să conducă noua „*Revistă Teologică*“ din Iași, în timp ce Constantin Erbiceanu luase decizia să se căsătorească).

În vârstă de 35 de ani, deținând Catedra de dogmatică, morală și pastorală la Seminarul de la Socola, profesorul și-a întemeiat o familie armonioasă cu patru copii, organizându-și o prestigioasă societate literar-artistică-științifică după modelul „*Junimea*“.

Salonul Erbiceanu avea ca protagonistă pe talentata pianistă Constanța, copilul-minune al Iașilor anilor 1880–1887. Mândru de disponibilitățile artistice ale fetiței, profesorul i-a încredințat-o pe micuța pianistă celei mai prestigioase maestre a Conservatorului ieșean, Zoe Miclescu, eleva lui Franz Liszt. Îi urmărea zilnic tot repertoriul și repetițiile tehnice, îi pregătea cu atenție toate recitalurile publice, îi procura partiturile din străinătate. „*La 11 ani, cântam prea bine Concertul în re minor de Mozart – consemna la bătrânețe Constanța Erbiceanu – după ce studiasem tot Gradus ad Parnassum de Clementi, tot Mozart (sonate), toate Invențiunile și Suitele de Bach și multe din Sonatele de Beethoven.*“⁵ Frumos repertoriu clasic pentru o viitoare solistă concertistă, dar și o admirabilă ocazie pentru un tată bizantinolog să-și apropie – în paralel – o cultură muzicală universală, benefică pentru orizonturile spirituale ale unui intelectual de elită care frecventa o societate culturală în plină ascensiune.

Salonul literar-artistic de la Iași din casa Erbicenilor număra aproape toate personalitățile de la „*Junimea*“ și „*Amicii Artelor*“. Aceeași pianistă, Constanța Erbiceanu, ne oferă o imagine revelatoare a cercului de superioară cultură intelectuală din capitala Moldovei care, în curând, se va muta la București, odată cu intrarea lui Constantin Erbiceanu în Academia Română (1890).

„*Maman spunea că m-a pus la piano la patru ani și jumătate. Nu îmi amintesc aceste prime începuturi. Dar pentru terminarea metodei Charpentier, mi s-a întipărit «rigurosul» examen făcut mie de tatăl meu (s.n.) și trecut în prezența câtorva din bunii noștri prieteni: Xenopol, Lambrior, Eminescu, Pann și alții de la Junimea. Mi s-a dat o păpușă frumoasă.*“⁶ Dacă vom adăuga și pe Titu Maiorescu, Wilhelm Humpel, Gavriil Musicescu, Mihail Kogălniceanu, Teodor Burada, Iosif Naniescu, Iacob Negruzzi care frecventau salonul Erbiceanu de la Iași, vom înțelege mai bine motivele pentru care

bizantinologul a ținut să precizeze în autobiografia *Viața mea...* că „am cunoscut pe Ghica Vodă, am cunoscut bine pe Cuza-Vodă, am cunoscut iarăși, de aproape, pe M.S. Regele nostru Carol I, ale cărui calități sunt neîntrecute.“ Și poate că nu ar trebui să lipsească din această pleiadă de personalități și regina Carmen Sylva (fiindcă pianistul curții sale regale, Zdenek Lubicz, era profesorul Constanței Erbiceanu de la București), Nicolae Iorga, Spiru Haret și Vasile Pârvan.

Am cunoscut-o personal pe profesoara Constanța Erbiceanu. Avea vârsta de aproape 80 de ani. Minte scilpitoare, memorie fabuloasă! Când a auzit că sunt muzicolog (venisem să strâng documente pentru viitoarele mele lexicoane), mi-a mărturisit că intenționa în tinerețe să se înscrie la un doctorat la Berlin. „*Ce-ai fi spus despre mine în lexicoanele D-tale?*” mi-a replicat, zâmbind. „*Aș fi fost prima femeie doctor muzicolog din Germania!*“ Și mi-a înmănat câteva plicuri mari cu sute de scrisori, să le foiletez acasă. Epistolele de la Leipzig și Paris aveau câte opt-zece pagini fiecare! Așa am aflat, de pildă, că toate vacanțele de vară le petrecea la Sinaia, cu întreaga familie. Copiii făceau muzică de cameră (fratele Laurențiu era un virtuoz al claviaturii), în prezența părinților. Timp de peste un deceniu în străinătate (1894–1906), Constanța dădea familiei, săptămânal, „raportul“ ei de activitate: cu cine se întâlnea, în ce saloane și săli cânta, ce programe executa etc. Deși i se adresa, de obicei, mamei, totuși, scrisorile le citea cu interes și tatăl. Când profesorul Constantin Erbiceanu a fost primit în Academia Română, Constanța a explodat: „*Vai, ce mare fericire! Papa, membru ordinar al Academiei! Când am auzit, citind scrisoarea, am sărit repede din pat și iute la poștă, să-l felicit!* (Paris, mai 1899)“.

Dar printre felicitări, bizantinologul din Erbiceni a aflat cu stupoare că fata lui a luat autografe de la Brahms și Anton Rubinstein, de la Grünfeld și Eugen d'Albert, că i-a cunoscut personal pe Paderewski și Moszkowski, că i-a cântat marelui virtuoz Raoul Pugno la Paris, *Concertul de pian* de Chopin, că a urmărit-o pe Sarah Bernard în piesa *Dama cu Camelii* la Theatre de la Renaissance, că a cântat în salonul Elenei Bibescu de la Paris și prițesa a venit la concertul ei de la Paris (mama Aglaie Erbiceanu, aflată în sală, sosită special de la București, a izbucnit în plâns), că în concertul de la Berlin al Constanței se aflau în sală Pugno, Sarasota și dirijorul Arthur Nikisch și multe, foarte multe amănunte și intimități, derulate ca într-un film de actualități – toate i-au umplut imaginația sobrului tată, cercetător al

documentelor muzicale bizantine. Din fericire, toate scrisorile Constanței Erbiceanu au fost publicate de Iosif Sava⁷ încât, astăzi, întregul univers muzical de evenimente artistice europene din pragul veacului XX, am putea reface atmosfera unei familii de intelectuali ce s-au hrănit permanent din arta sunetelor.

Corespondența Constanței Erbiceanu cu mama și tatăl ei, confirmă faptul că academicianul Constantin Erbiceanu avea preocupări serioase de muzică clasică, nerelevante până astăzi în istoriografia și muzicologia noastră.

Departa de a fi un simplu *Violon d'Ingres*, ca la un Vasile Alecsandri, A.D Xenopol, Nicolae Iorga, Ion Luca Caragiale de pildă, arta sunetelor a reprezentat pentru Constantin Erbiceanu o profesiune de credință, autentică. Acest lucru se desprinde și din pregătirea profesională, dobândită în Seminariile și Facultățile de Teologie, unde muzica era obiect de studiu primordial. Deloc întâmplător, legăturile sale trainice cu mitropolitul Iosif Naniescu, episcopul Melchisedec Ștefănescu și vicarul mitropolitan Nifon Ploșteanu, confirmă nu doar un talent muzical înăscut, ci și un profesionist, un tehnician al artei sunetelor, preponderent specializat în muzica psaltică. A cunoaște sistemul veche și sistemul nouă de cântare și de *notare* muzicală în muzica psaltică, reprezenta o calificare superioară pe care puțini bizantinologi, chiar de astăzi, nu o posedă. Să nu uităm că, în vasta sa bibliotecă personală de la București, existau cărțile vechi de muzică, culegerile de folclor ale lui Anton Pann, tratatele de muzică psaltică ale lui Petre Efesiul, Macarie Ieromonahul, Anton Pann, un manuscris de 112 pagini despre *Meșteșugul cântărilor bisericești pe glasuri* (donat mai târziu Bibliotecii Academiei Române), precum și numeroase piese de muzică religioasă de autori români și străini. „*În biblioteca D-lui C. Erbiceanu se găsesc diferite manuscrise de psaltichie veche și nouă* – confirmă Nifon N. Ploșteanu în *Carte de muzică bisericească pe psaltichie și pe note liniare pentru trei voci – pe care însu-mi le-am foiletat*“.⁸ Tot în aceeași bibliotecă, autorul acestei cărți a studiat numeroase volume rare de muzică bizantină, atunci când și-a întocmit vasta sa introducere. Strânsa prietenie dintre cei doi cercetători are la bază vasta colecție de manuscrise și cărți, încropită de Constantin Erbiceanu încă de la Iași, când legătura cu marele colecționar și exeget al muzicii vechi românești, mitropolitul Iosif Naniescu, devenise de notorietate publică. „*După afirmațiunea D-lui C. Erbiceanu* – precizează Nifon – *o mulțime de manuscrise de ale lui Macarie, fiind în posesia ÎPS*

Mitropolit Iosif Naniescu (s.n.) au fost donate de curând Academiei Române“ (p. 57, subsol).

Există însă câteva mențiuni speciale ale vicarului Nifon Ploeșteanu, care aruncă o lumină aparte asupra bizantinologului din Erbiceni. Cea mai semnificativă privește pregătirea cântărețului de strană Erbiceanu.

Cercetând o tipăritură a lui Petru Efesiul din 1820, iată ce trimitere revelatoare aflăm la subsolul paginii 54: „*Acest Anastasimatar, dedicat lui Grigore Băleanu – marele Vornic, aflându-se în biblioteca Dlui C. Erbiceanu, membru al Academiei Române și profesor universitar, am cântat împreună cu D-sa, unele din glasuri (s.n.); și am constatat că este aproape identic cu Anastasimatarul lui Macarie; ceea ce denotă, că Macarie a avut de normă acest op, când a făcut Anastasimatarul său; cu deosebire însă, că a pus cuvinte românești în locul celor grecești și numai unde nu se potriveaua textul cuvintelor, a adăugat semne musicale de la sine.*“⁹

Este cea mai pertinentă mențiune că bizantinologul Constantin Erbiceanu stăpânea nu numai notația psaltică din sistema nouă, ci și *practica* psaltului, *cântul* de strană. Că posedă toate tipăriturile lui Macarie, Efesiul, Anton Pann, Lambadarie, Chrisant etc. iarăși nu este noutate, dar că posedă și manuscrisele vechi ale secolului al XVIII-lea care circulau în Țările Române confirmă, fără dubii, că Erbiceanu a fost un bizantinolog muzical autentic, școlit temeinic în învățământul de la Atena.

Rămâne deschisă doar problema inventarierii tuturor documentelor muzicale (texte și partituri) ce au format colecția sa particulară, parțial donată la începutul secolului al XX-lea Bibliotecii Academiei Române, restul păstrată în arhiva Fundației Culturale „Erbiceanu“ din casa familiei de pe strada Alexandru Philippide nr. 3.

Preocupările bizantinologului-cercetător au mers atât de departe după întoarcerea de la studii din Atena, încât a cutreierat nu numai arhivele de la Mitropoliile din Iași și București, ci și mănăstirile și bisericile vechi de la Neamț, Hurezi, Viforâta, Buzău, Roman, Huși, Tg. Neamț etc., spre a-și aduna bogatul *corpus* de izvoare bisericești. Un edificator exemplu ni-l oferă același Nifon Ploeșteanu în *Carte de muzică bisericească*: „*Di C. Erbiceanu m-a încredințat, că în anul 1889, a găsit la mănăstirea Viforâta din județul Dâmbovița, pe o soră a lui Macarie, o călugăriță gârbovită de bătrânețe, care i-a dăruit un Pateric și un Manuscript de cuvântări bisericești, scris de însuși mâna lui Macarie, pe care le are și acum în prețioasa sa bibliotecă; ceea*

ce denotă, că Macarie s-a născut aici în țară, iar nu în Transilvania cum susțin unii, și probabil că a fost înmormântat la mănăstirea Viforâta, unde se află sora sa, cam pe la anul 1845.“¹⁰ Este vorba desigur de stăreța Iustina Periețeanu, grijulia soră a lui Macarie care i-a înmănat și mitropolitului Iosif Naniescu o serie de prețioase documente autografe ale marelui „portarie“ al Mitropoliei din București.

*
*   *

Academicianul Constantin Erbiceanu, înainte de a fi elenist, teolog, profesor, istoric, muzicolog, a fost un enciclopedist, cu virtuți majore de *bizantinolog muzical*. Prima treaptă de educație muzicală și-a făcut-o în seminarii, valorificându-și talentul artistic înăscut în biserică, ca psalt și corist. A urmat apoi teologia, completându-și cunoștințele primare de psaltichie, cu noțiunile superioare. S-a perfecționat la Atena, învățând limba greacă veche și nouă, dar și „sistima“ de notație muzicală cucuzeliană, ante-reforma lui Hrisant Grigorie Protopsaltul și Hurmuz Hartofilax (1814), precum și „sistima“ nouă, propovăduită de școala de psaltichie a lui Efesiul și Macarie de la București (după 1816–1818).

În contact cu episcopul Melchisedec Ștefănescu și cu mitropolitul Iosif Naniescu, mentorii săi în practica muzicală bisericească, Constantin Erbiceanu a devenit un practicant al melosului psaltic, de sorginte românească.

Contactul paralel cu cercurile de muzică clasică universală, datorită educației fiicei sale, pianista Constanța Erbiceanu, și a salonului artistic pe care l-a condus la Iași și București, cultura muzicală generală a bizantinologului din Erbiceni s-a lărgit simțitor, dovedindu-se benefică în studiile de sinteză ale celor două stiluri (laic și religios) complementare promovate după 1880.

De la eseul muzicologic *Cântarea și immografia în Biserica primitivă*¹¹ și schița monografică a polivalentului protosinghelului Naum Râmnicănu, poet psalt, compozitor, profesor și istoriograf (cercetare pasionantă, timp de peste un deceniu, încheiată cu discursul de recepție la Academia Română din 17 mai 1900, în prezența regelui Carol I) până la semnalarea *Psaltikiei rumânești...* de Filothei sin Agăi Jipei (monumentul literaturii muzicale de introducere a limbii românești în biserica noastră ortodoxă, după 1713) și monografia *Ulfila*, episcopul gotic care și-a creștinat compatrioții în secolul al IV-lea

pe teritoriul Daciei Traiane, unde creștinismul strămoșilor noștri vechi de două veacuri le-a fost leagăn – toate aceste argumente sunt definatorii în conturarea personalității unui bizantinolog autentic, pe nedrept uitat de istorie, îngropat într-un nemeritat anonim al culturii¹².

Constantin Erbiceanu trebuie privit ca un savant polivalent al istoriei medievale românești și bisericii ortodoxe sud-est europene, un precursor monograf de arhivă și deschizător de drumuri ale unor personalități, ca A. D. Xenopol, Nicolae Iorga și Vasile Pârvan, dar, mai presus de toate, un valoros „ctitor al muzicologiei bizantine naționale” care și-a confruntat experiența practică în *fieful* de la Muntele Athos¹³, fără de care școala românească de specialitate din secolul al XX-lea nu s-ar fi putut impune astăzi la nivel universal.

Note

¹ C. Erbiceanu, *Întâia carte de cântări bisericești în românește cunoscute până acum*, în: „Biserica Ortodoxă Română”, București, 21, nr. 3, 1897, pp. 292–304.

² „Este foarte important de subliniat rolul lui Iosif Naniescu în păstrarea unor manuscrise muzicale de o importanță excepțională pentru istoria muzicii noastre, între ele aflându-se și Psaltichie rumânească a lui Filothei sin Agăi Jipei, terminată în 24 decembrie 1713”, V. Vasile, *Iosif Naniescu – reprezentant de seamă al muzicii psaltice (II)*, în: „Muzica”, București, s.n. 5, nr. 1 (17), 1994, p. 99.

³ S. Barbu-Bucur, *Monumente muzicale, Filothei sin Agăi Jipei. Prima psaltichie românească, cunoscută până acum*, în: „Biserica Ortodoxă Română”, București, 86, nr. 9–10 (septembrie–octombrie), 1969, pp. 1066–1075 și în *Studii de Muzicologie*, Vol. VI, București, Ed. Muzicală, 1970, pp. 101–133.

⁴ Icon. I. Teodorescu, *C. Erbiceanu. Viața mea, scrisă de mine, după cât mi-am putut aduce aminte*, București, Tip. Gutenberg, 1913.

⁵ Th. Bălan, *Prietenii mei muzicieni. Tiberiu Brediceanu, Constantin Silvestri, Constanța Erbiceanu, Ion Vasilescu*, București, Ed. Muzicală, 1976, p. 208.

⁶ Th. Bălan, *Prietenii mei muzicieni*, op. cit., p. 258.

⁷ I. Sava, *Constanța Erbiceanu. Scrisori*. Ediție critică... două volume, București, Ed. Muzicală, 1989 (Vol. 1) și 1992 (Vol. 2). După lectura scrisorilor, le-am propus colegilor mei, Theodor Bălan și Iosif Sava să se ocupe de publicarea lor. Primul mi-a confirmat că le-a valorificat – parțial – în anul 1974 și nu mai poate reveni asupra lor, astfel că Iosif Sava a finalizat – după aproape două decenii – acest proiect epistolar, revelator pentru cultura muzicală românească, dar mai ales pentru două personalități, ca acad. Constantin Erbiceanu și pianista Constanța Erbiceanu.

⁸ Pr. Nifon Ploeșteanu, *Carte de muzică bisericească pe psaltichie și pe note liniare pentru trei voci*, București, Tip. în tipografiile Joseph Göbl („Gutenberg”) a Cărților Bisericești și Carol Göbl, 1902, p. 43.

⁹ Pr. Nifon Ploeșteanu, *Carte de muzică bisericească... op. cit.*, p. 54.

¹⁰ Pr. Nifon Ploeșteanu, *Carte de muzică bisericească... op. cit.*, pp. 57–58.

¹¹ C. Erbiceanu, *Cântarea și innografa în Biserica primitivă. Modul și dezvoltarea ei în Biserica Orientală Ortodoxă*, în: „Biserica Ortodoxă Română”, București, 7, nr. 1, 1883, pp. 34–47 și nr. 3, 1883, pp. 133–148. Autorul precizează cântările bizantine care s-au introdus de-a lungul timpului în practica liturgică ortodoxă a secolelor XVII–XIX din Țările Române: Unul e născut..., Imnul Herovic de la Liturgia Duminicilor și Cinei Tale celei de taină din Joi Mari, Să tacă tot trupul omenesc din Liturgia Sf. Vasile și Simbolul credinței să fie executat în toate adunările credincioșilor. În încheierea studiului *Cântarea și innografa în Biserica primitivă*, Erbiceanu lasă să înțeleagă că a trecut și pe la Muntele Athos (când și-a făcut studiile la Atena), întrucât după ce înșiră numele unor „scriitori de cântări, cântăreți și poeți” vechi din Bizanț, aflați în catalogul întocmit de Fabriciu, precizează: „Dară de sigur că nici aceasta nu este deplin complet; căci numele și scrisorile multora, zac încă prin bibliotecile Apusului și ale monastirilor, mai ales ale Muntelui Athos. Urmează să tratăm acum despre aceștia în special (sub. noastră).

¹² Un excelent studiu asupra lui Constantin Erbiceanu, ca precursor al studiilor de bizantinologie de la noi a publicat pr. prof. Mircea Păcurariu, membru corespondent al Academiei Române, în volumul *In memoriam. Alexandru Elian*, Timișoara, Tip. Arhiepiscopia Timișoarei, 2008.

¹³ Este greu de respins ipoteza că Teodor T. Burana (1839–1923), concetățeanul ieșean și prietenul său de o viață, muzicologul care a vizitat Muntele Athos în 1883 și a publicat volumul *O călătorie la Muntele Athos*, Iași, Tip. Națională, 1882, să nu fi discutat cu Erbiceanu despre această temă. Să mai precizăm oare, că T.T. Burada a fost primit în Academia Română în 1877, ca membru corespondent, fiind primul muzician care a pășit pragul acestei instituții, unde aveau să devină colegi din 1889? În sfârșit, să reținem preocupările comune ale celor doi cercetători în privința muzicii bisericești, interferențele periodice la adunările Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române etc. Însuși Constantin Erbiceanu a clarificat prezența sa la Muntele Athos (1889), prin articolul *Câteva date asupra Părintelui Ieromonah Nectarie, Protopsalt la Sfântul Munte Athos, șezător la schitul românesc de acolo, numit Prodromul*, publicat în revista „Biserica Ortodoxă Română”, nr. 6, 1889: „Cu ocazia călătoriei mele prin Sfântul Munte – afirma autorul – a cântat bătrânul Nectarie toată noaptea și a doua zi la Liturghie, fără a se simți ostenit.” Întâlnirea Erbiceanu – Nectarie a însemnat pentru cercetătorul moldovean o adevărată lecție de interpretare autentică a cântecului bizantin, care i-a permis să comunice colegilor din țară (Nifon Ploeșteanu, de pildă) câteva aspecte de stil interpretativ, neconsemnate prin notația muzicală cu semne psaltice.

Constantin Brâncuși – un document istoric

Laurian Stăncescu*

Acest document pe care l-am găsit și făcut public după 62 de ani, dezvăluie deopotrivă atât drama României staliniste, cât și tragismul operei lui Brâncuși. Niciodată viața unui artist nu este contemporană cu opera sa. Una dintre ele este mereu în urma, sau în fața celeilalte, dar cuprinse amândouă într-o succesiune imperfectă de fericire și tragism. Un astfel de destin cardinal a trăit și Titanul din Hobița. Sosit la Paris în vara anului 1904, creează doar în câțiva ani mitul sculpturii moderne, lăsând în urmă două mii de ani de artă clasică. Această sevă cosmică își are materia în mitologia ancestrală românească, o zestre națională care universalizează această artă de mai bine de un secol.

Constantin Brâncuși este recunoscut imediat de marile cercuri artistice din toată lumea ca părintele sculpturii moderne, un Patriarh de-al lui Dumnezeu în această creație.

Omul care dobândise notorietatea unui sfânt biblic și putea locui în oricare parte a pământului, cinstit și venerat de o lume întregă, trimite la începutul anului 1951, o cerere către oficialitățile române, către Academia Populară Română, spunând că dorește să lase țării sale toată opera sa, împreună cu atelierul de la Paris. Cererea lui Brâncuși, dezbătută în ședința Academiei din 7 martie 1951, a fost ridiculizată, artistul român fiind hulit, refuzat și umilit. Îl preamăreau și îl chemau toate națiunile lumii, țara lui l-a socotit nedemn să fie primit. Dorea să revină definitiv la el acasă, știa că somnul veșnic nu este lin și binecuvântat decât în pământul din care se ivise.

Din 1904 până în 1952, a refuzat cetățenia franceză, cu gândul reîntoarcerii acasă, nu și-a cumpărat niciodată locuință la Paris, ori în altă parte, în ciuda faptului că era un artist bogat. Primind această lovitură din partea statului român, Brâncuși acceptă cetățenia franceză, dar nu renunță la cea română. În anul 1955 mai face o cerere de revenire în țară, dar

și aceea îi este refuzată. Abia în anul 1956, la 12 aprilie își face testamentul, lăsând Franței tot ceea ce a vrut să dăruiască poporului său, un tezaur care dă infinitului mai multă infinitate.

Constantin Brâncuși a murit la mai puțin de un an, sperând până în ultima clipă că voința îi este auzită și împlinită de țara sa. Țipătul lui Brâncuși, un Testament românesc neîmplinit! România încă nu și-a cerut iertare marelui artist român!

Pierre Schneider, un reputat om de cultură și artă, a scris la 5 aprilie 1962, în cotidianul „L'Express”: „*La drept vorbind, Parisul n-a făcut mare lucru pentru a merita acest privilegiu, de a primi un cadou incomensurabil, fiindcă în cei 53 de ani petrecuți în Franța, Brâncuși n-a primit nicio comandă de monument de la statul francez, niciun premiu, nicio distincție oficială, n-a fost ales, nici el, nici Rodin, nici Bourdelle sau Jean Arp, membri ai Academiei de Belle Arte a Institutului Franței, cinste de care s-au bucurat atâția sculptori mediori, asupra cărora s-a coborât vâlul uitării*”.

Sculptura Domnișoara Pogony

---

*Scriitor

PROCES-VERBAL Nr. 10

=====

al ședinței din 7 Martie 1951.

Sedința este prezidată de tov. Acad. M. Sadoveanu.

Participă : Acad. Gh. Călinescu, I. Iordan, Camil Petrescu
Al. Rosetti, Al. Toma, G. Oprescu, Jean al.
Steriadi, V. Eftimiu și tov. Geo Bogza, Prof.
Al. Graur, Prof. I. Jalea, I. Panaitescu-Păr-
pessicius și K. H. Zambaccian.

Si-au scuzat absența tov. Acad. Gala Galaction și tov.
Lucian Grigorescu.

1/ Se citește procesul - verbal al ședinței din 28 Februarie a.c.
care se aprobă.

2/ Tov. Acad. I. Iordan depune raportul de activitate pe luna
Februarie 1951 al Institutului de Lingvistică și tov. Acad. G. Oprescu
depune procesul- verbal al ședinței din 1 Martie a. c. a Institutului de
Istoria Artei.

3/ Tov. Prof. Jalea dă citire unei note de completare a comuni-
cării D-sale asupra sculptorului C. Brâncuși, prezentând și numeroase
planșe și publicații cu reproduceri din Brâncuși.

Rezumând ideile din comunicarea D-sale anterioară asupra căr-
ții lui Sobolev " Teoria leninistă a reflecției și artă " în care se
pune problema formalismului în artă, tov. Jalea amintește că citase pe
Paciurea și Brâncuși ca exemple de formalism în sculptură, la noi. |||

Fiind cazul tipic al unui artist de talent care oscilează între
realism și formalismul extrem, cazul Brâncuși trebuie să fie discutat pen-
trucă ridică probleme importante.

Tov. Acad. Călinescu, la nota asupra comunicării tov. Prof.
Jalea, constată că Brâncuși nu poate fi considerat un creator în sculp-
tură fiindcă nu se exprimă prin mijloacele esențiale și caracteristice
acestei arte. D-sa clarifică noțiunea de realism, în sensul vederilor
criticilor de artă sovietici, ca o transpunere pe plan superior a rea-

lității și nu ca o reproducere fotografică a ei, așa cum e înțeles în mod stângist.

D-sa încheie arătând inutilitatea continuării discuțiilor asupra lui Brâncuși.

Tov. Acad. Oprescu spune că nota tov. Călinescu a lămurit p serie de chestiuni importante. D-sa arată că datele și faptele citate de D-sa cu privire la Brâncuși, o figură mai puțin cunoscută, arată lipsa lui de sinceritate, și îl ilustrează ca pe un om de talent și de mari speranțe în prima parte a activității sale, dar care, sub influența unor sculptori la modă la Paris, care cultivau indefinitul și a cubismului, a devenit formalist, chiar când folosește elemente din arta populară, speculând prin mijloace bizare gusturilor morbide ale societății burgheze.

Tov. Acad. V. Eftimiu, precizează că tov. Jalea a intenționat prin comunicarea D-sale să reabiliteze operele valabile ale lui Brâncuși.

Tov. Prof. Graur este împotriva acceptării în Museul de Artă al R.P.R. a operelor sculptorului Brâncuși, în jurul căruia se grupează antidemocrații în artă. D-sa cere ca în Secțiune să se discute pe viitor probleme rezolvate și publicate de autorul comunicării și propuse spre discutare Secțiunii.

Tov. K. Zambaccian și Acad. Victor Eftimiu revenind la sculptorul Paciurea arată că "himerele" acestuia au fost un protest împotriva realităților de atunci și că Paciurea a terminat ca realist cu gusturile printre care se numără acela al lui Tolstoi.

Tov. Acad. Camil Petrescu relevă meritul comunicării tov. Jalea de a fi prilejuit discuții interesante și de a fi deschis probleme de o semnificație deosebită.

D-sa anunță că, în ședința viitoare își propune să precizeze câteva nuanțe asupra formalismului în artă.

Ședința se ridică la orele 19.

SECRETARUL SECȚIUNII,

M. Sadoveanu

Acad. Mihail Sadoveanu.

Camil Bujor Mureșanu (1927–2015)

În ziua de 22 februarie 2015, s-a stins din viață istoricul **Camil Bujor Mureșanu**, membru titular al Academiei Române, un nume de referință în istoriografia noastră contemporană.

Născut la 20 aprilie 1927, Camil Bujor Mureșanu a absolvit Facultatea de Istorie din Cluj și în 1971 a devenit doctor în științe istorice.

A parcurs toate treptele ierarhiei universitare, ajungând profesor la Facultatea de Istorie a Universității clujene, unde a predat diferite discipline, de la științe auxiliare ale istoriei la istoria modernă și universală.

În timp, a ocupat funcțiile de decan al Facultății de Istorie, director al Institutului de Istorie din Cluj-Napoca și *visiting professor* la Columbia University din New York.

Cercetările sale științifice acoperă o tematică amplă și diversă, de la problemele de istorie medievală a României la cele de istorie modernă universală. Rezultatele acestor preocupări se pot regăsi în numeroasele lucrări apărute de-a lungul anilor, din care reținem: *Focul ocrotit de ape. Revoluția în Țările de Jos, Revoluția burgheză din Anglia, Președinte la Casa Albă, Președinții Franței, Națiune, naționalism, evoluția naționalităților, Europa modernă, În templul lui Ianus. Studii și gânduri despre trecut și viitor.*

Ca traducător, Camil Bujor Mureșanu a semnat versiunea românească a lucrării *Religia* de Georg Simmel și a volumului de *Maxime* al lui Publius Syrus. Totodată, a colaborat la elaborarea unor lucrări de amploare, ca *Istoria României* și *Atlasul istoric al României*. Acestea se adaugă celor peste 250 de studii și articole publicate în reviste științifice de profil în țară și peste hotare; de reținut: *Relații internaționale europene în prima jumătate a secolului XVII, Declarația de independență a SUA, Secolul luminilor din Europa, Actualitatea ideilor*

politice ale lui John Locke, Etape și probleme din istoria presei în epoca modernă.

Profesorul Mureșanu este cunoscut și apreciat ca autor de manuale, cu ediții succesive, unele fiind traduse și peste hotare. Bogata sa activitate mai înscrie contribuția la editarea colecției de „Documente privind istoria României“, a colecției „Documente privind istoria României. Transilvania“, „Documentele anului 1848 în Transilvania“.

Valoarea activității sale este recunoscută prin acordarea titlului de *doctor honoris causa* al Universităților din Oradea și Timișoara. A deținut funcțiile de membru al Asociației Românilor Uniți, președinte al Comisiei Mixte de Istorie Româno-Maghiare a Academiei Române, membru corespondent al Asociației Sud-Est Europene de la Berlin. Municipiile Cluj-Napoca, Turda și Blaj l-au ales cetățean de onoare.

Prin plecarea dintre noi a academicianului Camil Mureșanu, comunitatea academică pierde pe unul dintre distinșii ei membri, a cărui operă a îmbogățit istoriografia noastră contemporană.

Februarie

3 februarie: Membrii Prezidiului Academiei Române au avut o întâlnire, la Palatul Cotroceni, cu Klaus Iohannis, președintele României.

5 februarie: La sediul Fundației Naționale pentru Știință și Artă a avut loc **lansarea volumului *Maladiile lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor***. Evenimentul a fost organizat de Academia Română în colaborare cu Academia de Științe Medicale și Fundația Națională pentru Știință și Artă și a fost moderată de acad. Eugen Simion. Dezbaterile au fost prilejuită de apariția cărții *Maladia lui Eminescu și maladiile imaginare ale eminescologilor*, iar intervențiile au aparținut unor personalități ale vieții medicale.

După alocuțiunea de deschidere a academicianului Eugen Simion, profesorul univ. dr. Irinel Popescu, membru corespondent al Academiei Române și președinte al Academiei de Științe Medicale, a făcut o amplă prezentare a simptomatologiei și evoluției bolii de care a suferit Mihai Eminescu. Din datele existente, a reieșit că nu ar fi vorba de sifilis, ci de un sindrom bipolar. Cu nuanțări, aprofundări și în temeiul datelor existente până acum, ideea a fost susținută de acad. Victor Voicu, secretarul general al Academiei Române, acad. Augustin Buzura, Dan Prelipceanu, Bogdan Popescu, Eduard Apetrei, Radu Deac, Codruț Sarafoleanu și Vladimir Beliș.

În încheiere, acad. Eugen Simion a vorbit despre proiectele viitoare, dintre care am reținut apariția unei a doua ediții a cărții, publicarea a trei volume din publicistica eminesciană și înființarea unui Centru de cercetare și un Muzeu „Eminescu” lângă Mărcuța.

6 februarie: În Aula „George Palade” a Institutului de Biologie și Patologie Celulară „Nicolae Simionescu” al Academiei Române, s-a desfășurat Sesiunea omagială „**In memoriam – prof. Nicolae Simionescu (27 iunie 1926–6 februarie 1995)**”. Au susținut alocuțiuni: acad. Maya Simionescu; dr. Ileana Măndruțeanu, membru al Academiei de Științe Medicale; prof. Leonida Gherasim, membru de onoare al Academiei Române; prof. Radu Deac, membru al Academiei de Științe Medicale; dr. Doina Velican, membru al Academiei Medicale; dr.

Anca Sima, membru corespondent al Academiei Române; prof. Mihai Coculescu, membru corespondent al Academiei Române, și acad. Doina Popov. În continuare, a fost proiectat filmul „Un secol de nemurire”, cuvântul profesorului Nicolae Simionescu în anul 1989 la comemorarea *Centenarului Mihai Eminescu*, manifestare desfășurată la Institutul de Biologie și Patologie Celulară.

Partea a doua a fost consacrată unor prezentări științifice ale doctoranzilor și post-doctoranzilor din Institutul de Biologie și Patologie Celulară „Nicolae Simionescu”.

7 februarie: În Amfiteatrul „Ion Heliade-Rădulescu” al Bibliotecii Academiei Române, a avut loc o **Sesiune omagială dedicată centenarului nașterii Patriarhului Teoctist (1915–2007), membru de onoare al Academiei Române**. Evenimentul a fost organizat de Fundația Națională pentru Știință și Artă, Biblioteca Academiei Române, Liga Culturală pentru Unitatea Românilor de Pretutindeni. În deschidere, a fost prezentat mesajul transmis de PF Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române. Mesajul a fost citit de PS Timotei Prahoveanul.

În continuare, personalitatea și activitatea pastorală a PF Teoctist au fost evocate cu un respect plin de afecțiune de acad. Eugen Simion; ES Ioan Robu, Mitropolit romano-catolic de București; ÎPS Teodosie, arhiepiscopul Tomisului; acad. Dan Berindei; Victor Opaschi, secretar de stat la Ministerul Culturii și Cultelor; prof. univ. Tudor Nedelcea; prof. univ. Marian Munteanu; Mihai Cimpoi, membru de onoare al Academiei Române; Vasile Tărățeanu, membru de onoare al Academiei Române; Ion Ungureanu, fost ministru al Culturii din Republica Moldova și Victor Crăciun, președintele Ligii Culturale a Românilor de Pretutindeni.

10 februarie: În Aula Academiei Române a avut loc **Sesiunea științifică omagială „Constantin Bosianu (1815–1882) – Personalitate fondatoare a științei, învățământului și culturii juridice românești”**, organizată de Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu” al Academiei Române și Institutul Astronomic. În deschidere, prof. univ. dr. Mircea Dușu, directorul Institutului de Cercetări Juridice a susținut alocuțiunea *Constantin Bosianu – personalitate complexă a științei, învățământului și culturii juridice românești*. În continuare, au prezentat comunicări:

- prof. univ. Ioan Chelaru, vicepreședinte al Senatului României, președintele Uniunii Juriștilor din România – *Personalitatea politică și de promotor al culturii juridice naționale a lui Constantin Bosianu*;

- prof. univ. dr. Flavius Baias, decanul Facultății de Drept a Universității din București – *Constantin Bosianu – primul decan al Facultății de Drept din București*;

- avocat Ion Ilie Iordăchescu, decanul Baroului București – *Avocatul Constantin Bosianu – decan al Baroului de Ilfov*;

- dr. Magda Stavinschi, Institutul Astronomic București – *Casa Bosianu și Institutul Astronomic al Academiei Române*.

A urmat lansarea celui de-al treilea volum din lucrarea *Noul cod civil. Studii și comentarii*, coordonată de prof. univ. dr. Marilena Uliescu, cercetător științific emerit, Institutul de Cercetări Juridice „Acad. Andrei Rădulescu”.

După încheierea lucrărilor, participații au făcut o vizită la Casa Bosianu din Parcul Carol.

organizat de Biblioteca Academiei Române, împreună cu Ambasada Republicii Islamice Iran din România. Au avut alocuțiuni acad. Ionel-Valentin Vlad, președintele Academiei Române, ES Hamid Moayyer, ambasadorul Republicii Islamice Iran, și acad. Răzvan Theodorescu.

23 februarie: În Aula Academiei Române s-a desfășurat cea de-a III-a ediție a **Simpozionului „Cercetări integrate în Bazinul Dunării”** din cadrul **Strategiei UE pentru Regiunea Dunării**. Evenimentul a fost organizat de Consiliul Național al Strategiei UE pentru Regiunea Dunării (SUERD), Comitetul Național pentru Modificările Globale ale Mediului și Institutul de Geografie al Academiei Române.

După Cuvântul introductiv al academicianului Cristian Hera, vicepreședinte al Academiei Române, au susținut comunicări:

- Marius Ioan-Piso, Alexandru Badea, Agenția Spațială Română – *Sisteme pentru observarea și supravegherea spațială a Bazinului Dunării*;

- Daniela Rădulescu, Viorel Chendeș, Andreea Gălie, Bogdan Ion, Alexandru Preda, Institutul Național de Hidrologie și Gospodărire a Apelor – *Areale cu risc semnificativ la inundații în Bazinul Dunării aferent României – suport în planificarea teritorială*;

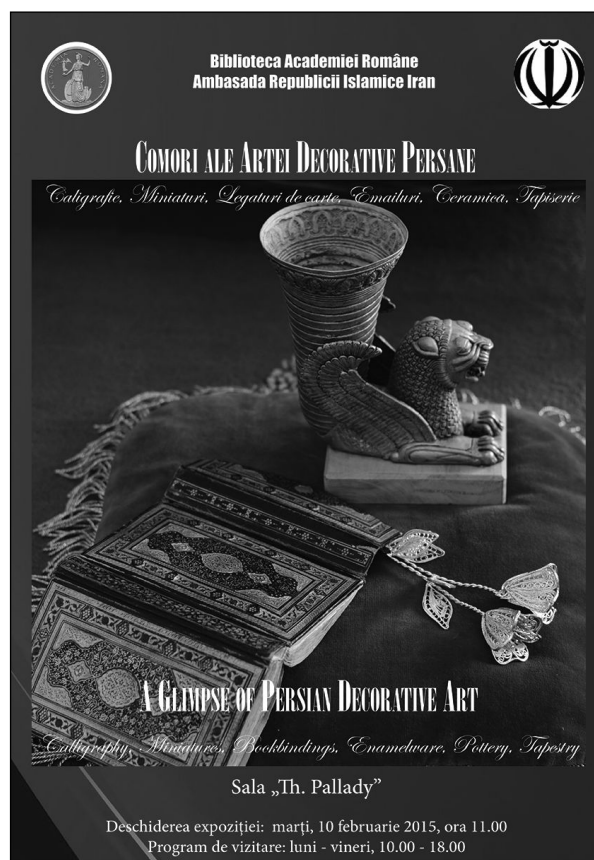
- Iris Tușa, George Roată, Manuela Sidoroff, Adrian Stănică, Mihaela Păun, Institutul Național de Cercetare Dezvoltare pentru Științe Biologice, Institutul Național de Cercetare-Dezvoltare pentru Geologie și Geoecologie Marină – *Evaluarea cercetărilor de mediu în Regiunea Dunării*;

- Mădălin Enache, Cristina Sandu, Institutul de Biologie al Academiei Române – *Contribuția Institutului de Biologie din București la implementarea Strategiei Dunării*;

- Liliana Popescu, Amalia Bădiță, Sandu Boengiu, Oana Ionuș, Mihaela Licurici, Cristina Sosea, Universitatea Craiova – *Dezvoltarea durabilă a turismului transfrontalier în Bazinul inferior al Dunării*;

- Liviu Gabriel Mușat, Agenția pentru Dezvoltare Regională Sud Muntenia – *Regiunea de Dezvoltare Sud Muntenia în contextul SUERD. Contribuții ale Programului Operațional Regional 2014–2020 la implementarea SUERD*;

- Radu Săgeată, Institutul de Geografie – *Euro-regiunile de cooperare transfrontalieră din Bazinul inferior al Dunării*.

10 februarie: În Sala „Theodor Pallady” a Bibliotecii Academiei Române a fost vernisată **Expoziția „Comori ale artei decorative persane – caligrafie, miniaturi, legături de carte, emailuri, ceramică, tapiserie”**. Evenimentul a fost

**DISCRETE MATHEMATICS
AND COMPUTER SCIENCE**

Gheorghe PĂUN
Grzegorz ROZENBERG
Arto SALOMAA

Cartea comemorează zece ani de la dispariția unuia dintre cei mai cunoscuți informaticieni teoreticieni ai României, Alexandru Mateescu, activ în țară și străinătate, membru al grupului de cercetare al profesorului Arto Salomaa, Turku, Finlanda.

Printre autori, întâlnim numeroși colaboratori din țară și străinătate ai profesorului Mateescu, multe lucrări continuând cercetări ale sale, în particular, legate de trei dintre noțiunile introduse de el, și care s-au bucurat de o foarte bună audiență în comunitatea de profil: *matricele Parikh*, operația de *shuffle* pe traiectorii și sistemele de *splicing* simple. La zece ani de la dispariția celui care le-a introdus, aceste noțiuni încă prezintă interes pentru cercetători, încă mai sunt probleme deschise cu privire la fiecare dintre ele. Sunt incluse în volum și sinteze ale rezultatelor, dar și rezultate inedite.

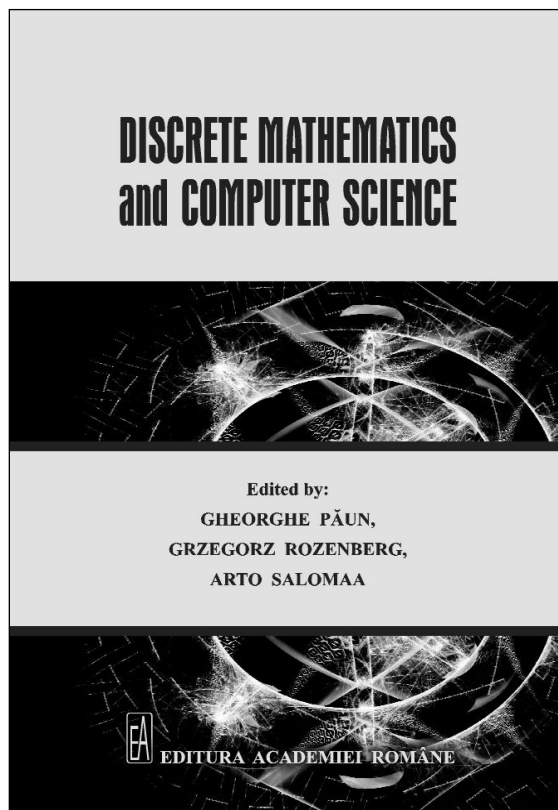
Există și texte care prezintă întâmplări din viața profesorului Alexandru Mateescu.

TREI ESEURI ASUPRA IMAGINARULUI

Vasile TONOIU

Cel mai recent volum al academicianului Vasile Tonoiu propune un mod inedit de a citi trei dintre marii poeți europeni ai secolului trecut: Rainer Maria Rilke, Fernando Pessoa și Marina Țvetaieva. Metoda bachelardiană de investigare a imaginii poetice la care recurge cu succes autorul este utilizată ingenios, stimulând capacitatea cititorului de a iubi poetic poezia și de a o recrea prin resursele imaginarului propriu.

O carte a izolării imaginilor revelatorii în raport, deopotrivă, cu universul visat și cu puterile de visare ale eului liric care îmbogățește superlativ bibliografia lui Vasile Tonoiu.

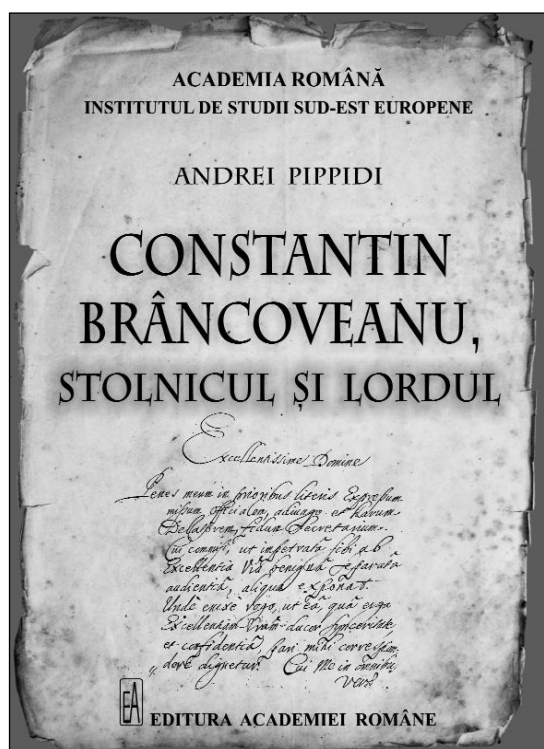
ROMÂNII DE PESTE HOTARE

Memoriu elaborat în anul 1945 de consilierul de legație Emil Opreșanu

Lucrarea reprezintă ediția integrală a memoriului întocmit în anul 1945 de consilierul de legație Emil Opreșanu, în cadrul Comisiei pentru studiul problemelor păcii a Ministerului Afacerilor Străine al României.

Studiul introductiv pune în lumină calitățile, care fac necesară editarea cercetării întreprinse cu 70 de ani în urmă: deplina cunoaștere a realităților geografice, istorice, politice, etnografice, lingvistice ale spațiului avut în vedere, ca rod al unor investigații sistematice și susținute, desfășurate de-a lungul multor ani de oameni de știință și diplomați importanți ai României interbelice; modul în care statul român a tratat problema minorităților; locul pe care statul român îl acorda problemei românilor de peste hotare în ansamblul problemelor păcii.

Editorul a înzestrat cartea și cu un întins și lămuritor rezumat în limba franceză. Publicarea acestei lucrări este de cel mai mare interes și prin numeroasele hărți pe care le cuprinde, prin tabelele înfățișând răspândirea populației românești pe localități al căror nume este dat în limba statului respectiv și în graiul românesc local, prin bibliografia bogată pe care se întemeiază.

CONSTANTIN BRÂNCOVEANU, STOLNICUL ȘI LORDUL

Andrei PIPPIDI

Lucrarea întregește în chip substanțial imaginea politicii externe a voievodului Constantin Brâncoveanu. Și o face în chipul cel mai temeinic, adică prin editarea integrală și comentarea amănunțită a unor documente diplomatice, corespondența purtată de către domnul român cu lordul William Paget, ambasadorul britanic la Poartă.

Deși au fost semnalate și utilizate anterior de alți istorici, precum E.D. Tappe și Paul Cernovodeanu, textele publicate, acum integral, de profesorul Andrei Pippidi surprind detaliile acțiunii diplomatice a Țării Românești în perioada premergătoare păcii de la Karlowitz

Epistola reprezintă o categorie aparte de document istoric, autorul uzând de variate strategii de persuasiune pentru a-și convinge partenerul de dialog.

GHID PENTRU AUTORI

Propunerile de articole se predau la redacție în format electronic (CD, stick) sau se trimit prin e-mail, ca fișiere atașate.

Sunt returnate autorilor propunerile de articole care nu corespund indicațiilor din prezentul ghid, care nu sunt culese cu toate semnele diacritice pentru limba română sau franceză și care nu sunt corect scrise în limba română sau străină.

Sunt respinse propunerile de articole care au fost publicate (parțial sau integral), care nu au conținut științific pertinent, elemente originale, resurse bibliografice relevante și de actualitate.

Consiliul editorial decide acceptarea sau respingerea manuscrisului. Autorii sunt singurii responsabili asupra opiniilor și ideilor exprimate.

Manuscrisele nepublicate nu se înapoiază!

Din cauza volumului mare de lucru, nu se primesc materiale dactilografiate sau scrise de mână care necesită culegere.

Pentru a scurta timpul de pregătire editorială, lucrările trebuie redactate, după cum urmează:

- Redactarea manuscriselor va respecta standardele precizate de Dicționarul explicativ al limbii române – DEX (ediția 2007, Editura Univers Enciclopedic sau <http://dexonline.ro/>), Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române – DOOM (ediția 2005, Editura Univers Enciclopedic), Hotărârea Adunării generale a Academiei Române din 17.02.1993 privind revenirea la grafia cu „â”, și „sunt”, în grafia limbii române (www.acad.ro/alte-Info/pag_norme_orto.htm).

- Cuvintele străine inserate în textul în limba română se vor culege italic.

- Se menționează referințele despre autori: titlul științific, prenumele și numele de familie ale autorilor, funcția, locul de muncă, localitatea, țara și datele de contact (telefon, e-mail etc.).

- Referințele bibliografice se scriu la sfârșitul articolului, în ordinea citării în text, numerotându-se cu cifre arabe, urmate de punct.

- Citările se scriu cu caractere italice. Fiecare citare trebuie să fie însoțită de sursa bibliografică, obligatoriu, menționată în lista de referințe bibliografice.

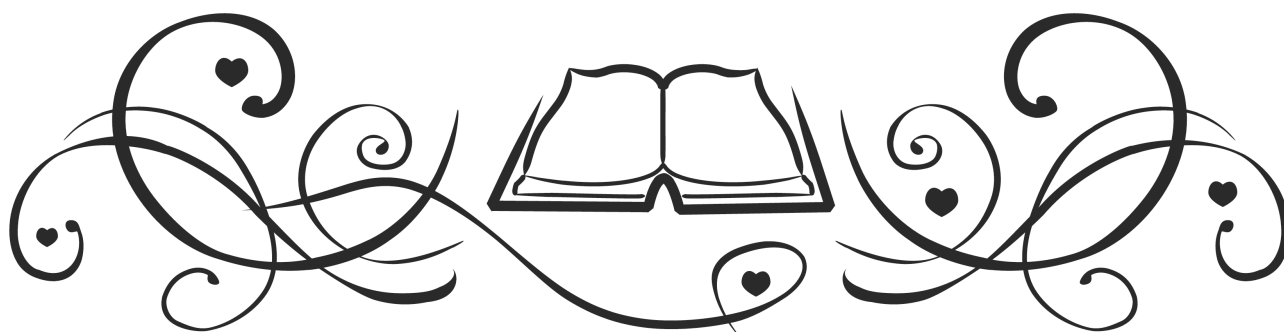
- Materialul ilustrativ se va prezenta separat de textul articolului, scanat cu rezoluția de 300 dpi, alb-negru cu extensia TIFF, sau se vor prezenta originalele ilustrațiilor, care vor fi scanate și prelucrate la redacție, după care se vor înapoia sub semnătură, autorului.

- În cuprinsul articolului se va menționa locul unde se va plasa figura sau tabelul, precum și legenda figurilor sau titlul tabelului.

- Tabelele trebuie să fie alb-negru fără coloane evidențiate cu alte culori.

De asemenea, dacă există scheme nu trebuie să aibă evidențieri în alte culori.

Dimensiunile unui articol trebuie să fie 5–6 pagini calculator, corp 12 și 3–4 ilustrații.

Redacția revistei „Academica“
Casa Academiei – Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, tel: 021.318.81.06/2712, 2713

**Abonamentele la revista „Academica“ se pot face prin mandat poștal pe adresa
revistei „Academica“, serviciul difuzare (Popa Aurora)
sau cu ordin de plată în contul RO64TREZ7055005XXX006462,
Trezoreria sector 5, București.
Prețul unui abonament pentru 12 luni este 36 lei.**

ISSN 1220-5737 104 PAGINI

PREȚUL 3 lei